

SAN MATEO

Pe' lawa'mhitsik'i pe' ta'hets pa' Jesucristo.

(Lucas 3:23-38)

1 ¹Enewe'en hiyits pe' lawa'mhitsik'i pe' ta'hets ha' Jesucristo, hikha' ta'hets pa' David'ik'i, ta'hets pa' Abraham'ik'i.^a

²Pa' Abraham'ik'i qa pa' la's qa hii Isaac, pa' Isaac'ik'i qa pa' la's qa hii Jacob. Pa' Jacob'ik'i qa la'sek pa' Judá qa pe' lamatsits qa pe' lek'injats.^b

³Pa' Juda'ak'i qa pa' la's qa hii Fares qa pa' lek'inij Zara, qa pe' lenene qa hii Tamar. Pa' Fares'ik'i qa pa' la's qa hii Esrom. Pa' Esrom'ik'i qa pa' la's qa hii Aram.^c

⁴Pa' Aram'ik'i qa pa' la's qa hii Aminadab. Pa' Aminadab'ik'i qa pa' la's qa hii Naasón. Pa' Naason'ik'i qa pa' la's qa hii Salmón.

⁵Pa' Salmón'ik'i qa pa' la's qa hii Booz qa pe' lenene'ek'i qa hii Rahab. Pa' Booz'ik'i qa pa' la's qa hii Obed qa pe' lenene'ek'i qa hii Rut. Pa' Obed'ik'i qa pa' la's qa hii Isaí.^d

⁶Pa' Isai'ik'i qa pa' la's qa hii David, hikpa' qi wittata'aj pa'aj. Pa' wittata'ik'i David qa pa' la's qa hii Salomón. Pekhe' lenene'ek'i hikpe' lewhe'ye'tax pa'aj pakha' hii Urias.^e

⁷Pa' Salomon'ik'i qa pa' la's qa hii Roboam. Pa' Roboam'ik'i qa pa' la's qa hii Abías. Pa' Abias'ik'i qa pa' la's qa hii Asa.^f

⁸Pa' Asa'ak'i qa pa' la's qa hii Josafat. Pa' Josafat'ik'i qa pa' la's qa hii Joram. Pa' Joram'ik'i qa pa' la's qa hii Uzías.

⁹Pa' Uzías'ik'i qa pa' la's qa hii Jotam. Pa' Jotam'ik'i qa pa' la's qa hii Acaz. Pa' Acaz'ik'i qa pa' la's qa hii Ezequías.^g

¹⁰Pa' Ezequias'ik'i qa pa' la's qa hii Manasés. Pa' Manases'ik'i qa pa' la's qa hii Amón. Pa' Amon'ik'i qa pa' la's hii Josías.

^a 1:1-6 Rt 4:18-22; 2S 7:12-16; 1Cr 2:1-15; Mr 12:26; Lc 1:32,69; 3:4; Hch 1:20; Fil 4:3; Ap 3:5; Sal 89:3; Is 9:6; Gn 22:18; Mt 9:7; Ro 1:3; Ga 3:16 ^b 1:2 Gn 29:35; Sal 14:7; 105:9;

Mt 8:11; 22:32; Stg 2:21 ^c 1:3 Gn 38:29-30; 46:12; Lc 3:33 ^d 1:5 Rt 1:4; 2:1; Lc 3:32

^e 1:6 1S 16:1; 17:12; 2S 11:27; 12:24 ^f 1:7-8 1R 11:43; 14:31; 15:8,24; 22:50; 2R 14:21

^g 1:9-10 2R 15:5,38; 16:20; 20:21; 21:18,24

11 Pa' Josias'ik'i qa pa' la's qa hii Jeconías, qa pe' lamatsits qa pe' tek'injats. Hik pakha'aj pa' lahats'ij pe' Israel qa t'opheitiiju' qa wetka'xii pa'aj pa' witset Babilonia.^h

12 In mexe i'ni'kii pa'aj pa' Babilonia pa' Jeconias'ik'i qa nekfik'i pa' la's qa' hii Salatiel. Pa' Salatiel'ik'i qa pa' la's qa hii Zorobabel.ⁱ

13 Pa' Zorobabel'ik'i qa pa' la's qa hii Abiud. Pa' Abiud'ik'i qa pa' la's qa hii Eliaquim. Pa' Eliaquim'ik'i qa pa' la's qa hii Azor.

14 Pa' Azor'ik'i qa pa' la's qa hii Sadoc. Pa' Sadoc'ik'i qa pa' la's qa hii Aquim. Pa' Aquim'ik'i qa pa' la's qa hii Eliud.

15 Pa' Eliud'ik'i qa pa' la's qa hii Eleazar. Pa' Eleazar'ik'i qa pa' la's qa hii Matán. Pa' Matan'ik'i qa pa' la's qa hii Jacob.

16 Pa' Jacob'ik'i qa la's pa' José, tewhe'ye' ke' María, hikke' lenene ha' Jesús, hikha' lenqii iye Cristo.^j

17 Pa' Abraham'ik'i uja'x yamets pe' ta'lets catorce (14) ma' qa hats yametsji' pa' David'ik'i, qa pa' David'ik'i uja'x yametsji' iye catorce (14) iye pe' ta'lets, qa hik pa'aj t'opheitiiju' qa wetka'xii pa'aj pa' witset Babilonia. Qa catorce (14) iye yametsji' pekhewep iye ta'lets, ma' qa hikpe' qa ta'hji'ju' ha' Cristo.^k

In i'nk'a nekfik'i pa' Jesucristo.

(Lucas 2:1-7)

18 Aka'an lunye'jkii pa'aj in i'nk'a nekfik'i pakha'aj ha' Jesucristo. Ke' lenene hii María jutsiqetsi't wetju't pa'aj qu' tewhe'ye'yi'ij pa' José. In mexente' i'ntaxijupha' pa'aj qa yiwkajitsheninle pa' tet'unha'x pa' Espiritu Santo.

19 Pa' José, María tewhe'ye', yatsathen. Nite' yisu'un qu' pekhel l'anye'ji'lkii pa'aj ke' María, qa yisu'un qu' nili'h'ij qa'nte' nenikfe'le'ets pekhewep.^l

20 In mexe yijamtitaxijupkii pa'aj aka'an, qa in ima' qa itsowo'axij pa'aj pa' ewi't ángel ta'hii pa' Yatsat'ax'inij, qa yit'ijets pa'aj: —José, ta'lets ka' David'ik'i, hasu'uj e'nijiwei qu' ni'ljup ne' María qu' ewhe'ye'yi'ij qe pa' la's qu' nenektaxfik'i ta'lets na' tet'unha'x na' Espiritu Santo.^m

21 Ne' María qu' nenektaxfik'i pa' la's qa eqiyi'ij hatse' Jesús. Lii aka'an qe qa' naqsi'jij pe' tewu'lets ene' jukhew qa efuts ha'ne tetset.—ⁿ

22 Week aka'an in lunye'jkii qe qa' nafits aka' yit'ij pa'aj pa' Yatsat'ax'inij in i'nijji' pa' ewi't profeta qa yit'ij:^o

^h 1:11 2R 24:6,14; Is 5:13; Jer 27:20; Ez 1:1; Mt 1:17 ⁱ 1:12-13 Gn 10:10; 1Cr 3:17; Lc 3:27,30 ^j 1:16 Mt 27:17,22; Lc 2:11; Jn 1:45; 4:25 ^k 1:17 2R 24:14; Jer 27:20; Dn 9:25-26; Mr 8:29; Hch 2:31,36,38 ^l 1:19 Mt 13:17; Mr 10:12; Lc 2:36; 1Co 14:35; 2Co 11:2; Ga 4:27; Dt 22:20-24; 24:1-4; Mt 2:7; Lc 16:18; Jn 8:4-5 ^m 1:20 2Cr 1:1; Mt 13:49; 27:19; Jn 6:20; Ro 1:3 ⁿ 1:21 Lc 1:31; 2:21; Jn 1:29; 10:25; 1Jn 2:12; Lc 2:11; Hch 4:12; 5:31; 13:23,38-39 ^o 1:22-23 Is 7:14; Mt 20:5-6; 21:1-4; Lc 24:44; Ro 1:2-4

23—*Pekhe' mexe ham yawitjiye' qa' niwkajitshen, qa' nana'l pa' ta's qa' leqiyi'ij Emanuel.—* (Is 7:14) *Qa aka'an qa ikji' —Dios in initji'ju!—* (Is 8:10)

24 Ma' qa in nompha'm pa' José qa tek'eenik'iha pa' yit'ijets pa' Yatsat'ax'inij laqa ángel qa i'nijup pa'aj ke' María.^p

25 Qa nite'le ewi't i'wi'hi' nite' t'eku'mets iye, pekhe'en qa nekfik'i pa' ta's, qa pa' José qa leqiyij Jesús.^q

Pe' jukhew ta'hii pa' nelu'uju't.

2 ¹In hats neki'fik'i pa'aj ha' Jesús ha' witset'ii Belén, hikha' witset yatsat'axij ha' sehe' Judea, hik pakha'aj mexe tenek'enhei pa' Herodes. Qa namets pa'aj ha' witset Jerusalén pe' jukhew ta'hii pa' nelu'uju't. Pekhewe'en nikfe'lets qa yejetijupkiiha iye ne' footekii,^r

²qa inaqaakaniikii pa'aj: —¿Pa'n i'ni' pa' látata ene' judfo pa' hane'ej nekfik'i? Qe hi'weni'hii ke' loqo footeki' in nekpha'm na' nelu'uju't qa heneki'hii qu' nek'iyini'hii pakha'an.—^s

³Pa' wittata Herodes in yepi'ye' ek'i aka'an ma' qa qi in yitawje'meten pa'aj qa week iye pe' tetseti'yi' ha' Jerusalén.

⁴Ma' qa iyinii qa no'thet wetju't pe' week tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijjatshenij iye ke' Moisés le'lijei, qa nifaakanij pa'aj pa'n neki'fik'i hatse' pa' Cristo.^t

⁵Pekhewe'en qa yit'ijju' pa'aj: —Na' Belenii na' sehe' hii Judea qe hik aka' yika'ajji' pa'aj pa' ewi't profeta in yit'ij:

⁶“Akha' witset Belén, yatsat'axij na' sehe' Judá, nite' t'an epji' qu' nite' eqiye' pe' week witsetits na' sehe' Judá, qe akha' qu' nat'atsji't e'pha'm hatse' pa' ewi't qi qu' netnek'enhei qa' nejelets na' yitset Israel.”— (Mi 5:2)^u

⁷Pa' Herodes qa wanat'inij in iyinii iye pa'aj pe' jukhew pe' nikfe'lets pe' footekii. Ma' qa nifaakanijha pa'aj, qa yit'ijets: —¿Pa'n uja'xik'i juwelits in hi'weni'hii pe' footeki'?—^v

⁸Ma' qa yukinii ha' Belén qa yit'ijets pa'aj: —Ma'ahii qa' anfaakani'hiikiiha pa' iini'ha pa' ometa's. Qu' i'weni't qa' enfelit' ye'm ma' qa' hakjiyyek qa' nek'iyinjiiyek.—

⁹Ekewe'en h'anye'jets pa'aj pa' Herodes pe' jukhew ma' qa ikkii pa'aj. Qa pe' footeki' pe' hayiits yil'wenii pa'aj na' nelu'uju't qa yi'wen iye qa ikik'ui yojo'ok'oi pa'aj pe' jukhew qa yamii pa' i'ni' pa' ometa's. Ma' qa amani' pe' footeki' qa i'nipji' pe' lets'i.

¹⁰Pe' jukhew in yil'wenii iye pe' footeki' ma' qa qi in le'sitsi'mkii pa'aj.

^p 1:24 Mt 1:6; 13:49; Lc 1:1; 19:32; Jud 5 ^q 1:25 Gn 4:1,17; Ex 13:2; Jue 11:39; 1S 1:19; Lc 2:7,21 ^r 2:1 Gn 25:6; 1R 4:30; Lc 1:5; 2:4-7 ^s 2:2 Jer 23:5; 30:9; Zac 9:9; Mt 27:11; Lc 19:38; Jn 1:49; Nm 24:17; Ap 22:16 ^t 2:4 Mt 16:21; 20:18; 21:15; 27:41; Lc 9:22

^u 2:6 2S 5:2; Jn 7:42; 21:16 ^v 2:7-8 Mr 5:6; Lc 1:7; Hch 13:6; Ap 1:16

11 Ma' qa uyifi pe' letsi' qa yi'wen pa'aj pa' omela's qa pe' tenene María. Ma' qa wonokok'enijupju'kii qa iyinii pa' omela's. Qa sujte qa nit'oste' pe' teqeti'najkii qa tisij pe' oro qa na'aj tene'lju' ewjisii incienso qa' pakhap ewjisii qa hii mirra.^w

12 Ma' qa in ima'ju' pa'aj pe' jukhew qa itsowo'letsij pa' Intata qa yit'ijets pa'aj: —Hasu'uj mapililii iye ha' Herodes na' i'ni'. Tujtseika' ma'alji' qu' mapililii iye na' etset'it.— Qa ikkii pa'aj qa wapilii pa' tetset ikik'i pakhap wit'ikheyi'j.

Pa' José qa pe' María ilatijetsfik'i pa' sehe' Egipto pa' omela's.

13 In ikkii pa'aj pe' jukhew qa neketsju' pa'aj pa' ewi't laqa ángel pa' Yatsat'ax'inij itsowo'axij pa' José qa yit'ijets pa'aj: —Eniipha'm. Ku'mi' na' omela's qa ne' tenene iye qa' ilati'letsfik'i na' Egipto teqe sehe' qa' hikna' qu' ni'eku'nihi' teek jutsitax qu' hit'itij ewets iye qa' etpili'tets. Qe niwoyo'oikii na' Herodes qu' nilan ha'ne omela's.—^x

14 Ma' qa niipha'm pa' José qa yeka'x pa'aj pa' omela's qa ke' tenene iye naja'xij pa'aj. Ma' qa ikkii qa yamii pa' Egipto.

15 Qa hik pakha' qa i'ni' ip'u'ui in wa'm pa' Herodes'ik'i. Hik aka' tunye'j qe qa' nasinik'i pa' l'anye'j pa'aj pa' Yatsat'ax'inij in i'nijji' pa'aj pa' ewi't profeta qa yit'ij: —*Na' Egipto teqe sehe' hikna' i'ntaxi' in haiya'yii na' ya's.*— (Os 11:1)^y

Pa' Herodes qa inoqwoninii pe' omehets qu' nanlanju'.

16 Ma' qa in nikfe'lets pa' Herodes in yaqankii pe' jukhew qa qi in nayu'kii. Qa inoqwoninii pe' week omehets qu' nanlanju' week pe' wetsjuk teqe'ninqapits yamijijju' na'aj i'nk'a nekfik'i. Qa' nanlanju' pe' week omehets pa' Belén qa pe' ipuletskii iye witsetits pakha' hats yumti qu' luk'eye' pa' omela's. Qe yijamti'ik'i pa' ip'u'uk'i pa' yit'ijju' pe' jukhew in i'nk'a yi'wenii pe' footeki'.^z

17 Ma' qa yasiinik'iha iye pa'aj pa' tooxik'i nifel pa' ewi't profeta'ik'i hii Jeremías in yit'ij:

18 —*Tepiikaxtii pe' qi in ip efu Ramá teiteki'. Ip qa qi in yejtsi'le'kii pe' Raquel yayintaxik'i pe' telitsik'i. Nite' teke' qu' namehet pe'ye', qe hats naxju' pe' telitsik'i.*— (Jer 31:15)^a

19 Ma' qa in hats wa'm pa'aj pa' Herodes'ik'i, qa pa' Yatsat'ax'inij laqa ángel qa te'nilit'etsju' iye pa' José in mexe amaneyi' pa'aj pa' Egipto. Lots'owo'axle iye qa yit'ijets pa'aj.^b

20 —Eniipha'm qa' ku'mi' na' omela's qa ne' tenene iye qa' mapilil'etsji' iye na' Israel teqe sehe' qe hats naxju' ke' neqek'uyu'taxij na' omela's.—

^w 2:11 Sal 72:10; Is 60:6; Mt 1:18; 12:46; Mr 5:6 ^x 2:13 Mt 1:20; 13:49; Mr 11:18; Stg 4:7 ^y 2:15 Ex 4:22; Nm 24:8 ^z 2:16 Is 59:7; Mr 10:34; Hch 13:6; 25:3; Ap 12:4
^a 2:18 Gn 35:19; Jue 4:5; Hch 8:2; 2Co 7:7 ^b 2:19 Mt 1:20; 13:49; Lc 1:11; Jud 5

21 Ma' qa niipha'm pa'aj qa t'eku'mi' pa' omela's qa ke' tenene iye qa wapilii iye na' Israel teqe sehe'.

22 Ma' qa pa' José qa niijiwei qu' amani'i' pa' Judea teqe sehe' in i'ye'ej pa' Arquelao, Herodes'ik'i' la's in yaya'xi' in tenek'enhe'yi' ha' Judea. Qa itsowo'axij iye pa' Intata qa nite' amaneyi' ha' Judea. Ma' qa ikkii iye qa yamii ha' sehe' Galilea.^c

23 In yamets pa'aj ha' Galilea ma' qa i'ni'kii ha' witset hii Nazaret. Ma' qa hats yasiinik'iha pa' l'anyej' iye pa'aj tooxik'i' pa' ewi'ł profeta yika'ajji' pa'aj ke' Intata le'lijei: —Pakha'an qa' lenqiyi'ij hatse' Nazaret teite'.—^d

Juan Bautista qa i'nq'ijatsheni' pa' ham i'ni'i'.
(*Marcos 1:1-8; Lucas 3:1-9,15-17; Juan 1:19-28*)

3 ¹Qa hik pakha'aj pe' nekutsji' qa hats yamets lahats'ij ka' Juan Bautista in we'nethinkii qa te'wenheti'yi' in i'nq'ijatsheni' ha' ham i'ni'i' hakha' sehe' Judea, qa yit'ij:^e

2 —Ili'ihij pe' u'łets in laqsiihijkii qe pa' tenek'enheiji' pa' Dios hats met ma' qa' hats na'nju'.—^f

3 Ha'ne Juan hik ha'ne pa' toxik'i' nifel pa'aj pa' profeta'ik'i' Isaías in yit'ij: —Tepiikaxtii pa' l'a'x pa' taya'yi'kii pa' ham i'ni'i' in yit'ij: “*Aqsi'ji'lik'i pa'qu' tikheyije' pa' Yatsat'ax'inij, qa' natsathen iye hasu'uj q'if'imme' pe'qu' l'ikheijeye'.*”—
(*Is 40:3*)^g

4 Pe' teqhinatai pa' Juan taqsiykitiyijkii ne'ej ats'etets l'ewkujits qa pa' teqelutsax qa inqa'met l'aj qa pe' laqats qa efenheyik'i' qa na'aj tene'ji' witaq.

5 Olots pe' nekii nexpikeyu'uj pa' Juan uja'x pe' ta'hii ha' Jerusalén qa pe' week pe' witsetits telits Judea teitets qa pe' ta'hiek pe' metits'm pa' qi haqqi' Jordán.^h

6 Pe' tetfeljiiji'm pe' lewu'łets, ma' qa' ka' Juan qa nimpuuinjini'ijji'ju' ha' haqqi' Jordán.

7 Qa in yi'wen pa' Juan in olots pe' fariseol qa pe' saduceol iye in nektaxii qu' nenimpuuinjju' iye qa yit'ijets pa'aj: —Hik ejunyejeyi'ł q'oiq'oyits telits. ¿Eekpa' nifeli'ł e'm qu' teke'ye' qu' ilati'lik'ui hatse' pa' qi iftsax lawak pa' Dios?ⁱ

8 Manaqsiji'łju'ha yijat'ij pa'qu' ejunyejeyi'ł qu' yijaayi'ija qu' menink'aihiti'ł hats'inha qa' ne'twenhetii.^j

9 Hasu'uj umti'ł qu' nelithinihik'ui hatse' pa' qi lawak hatse' pa' Intata qu' it'ihij: “Yekheweli'ł hata'hi'łets pa' Abraham'ik'i'”. Qe yijaal'ija qu'

^c 2:22 Mt 17:22; Lc 1:5; Hch 27:29; Col 3:21; He 8:5 ^d 2:23 Mr 1:24; Lc 1:26; Jn 1:45-46

^e 3:1-12 Jn 1:6-8; Jos 15:61; Jue 1:16; 3:1-12; Lc 3:2-17 ^f 3:2 Dn 2:44; Mt 4:17; 6:10; 10:7; Mr 1:15; Lc 10:9; 11:20; 21:31 ^g 3:3 Lc 1:17,76; Jn 1:23 ^h 3:5-6 Mt 23:37; Mr 1:5; Lc 3:3; Jn 15:22; Hch 19:18 ⁱ 3:7 Mt 12:34; 16:1; 22:23; 23:15; 23:33; Hch 4:1; 5:17; 23:6; Ro 5:9; 1Ts 1:10 ^j 3:8 Mt 3:10; 12:33; 13:8,26; 21:19,34,41,43; Mr 11:14

hit'ihij ewets pa' Dios in teke' qu' naqsiijkii ene' utel qu' telitsi'ij pa' Abraham'ik'i.^k

¹⁰Qa pe' witfejinetki' qa hats we'nenijupju' pa' lefitets pe' najkakui. Qa hik ta'hijupi', week pe'qu' najkak'e qu' nite' te'sitse' pe'qu' teye' qa' newetfekinifi qa' netwumhitijiju' pa' fe't.^l

¹¹Yakha' yijaa'ija in k'empuujini'hji' ha'ne iweli'le qa' ikji' qu' hats ili'ihij pe' u'lets in laqsiihijkii, qa' hakha'le teke'lenju' qu' nanam hatse' qa' nempuujini'hji' pa' Espíritu Santo qa' pa' fe't iye. Hakha'an les t'un. T'anyipji'. Yakha' nite' ye'weju'hij qu' henit'ijji' pe' l'otshilaxtii.^m

¹²Hats t'eku'mi'kii pe' leqe tseyem qa' niwu'mpha'mkii qu' naqsi'jji' pe' trigo hats'inha pa' t'unik'i qa' niwu'mkii pe' l'ajits. Qa pe' loi qa' naqsi'j qa' nenifi pe' l'extsi'ij, qa' pekhewe'le l'ajits qa' niwu'mji'ju'kii pa' fe't nite' yom.—ⁿ

Pa' Juan qa yimpuujin pa' Jesús.

(*Marcos 1:9-11; Lucas 3:21-22*)

¹³Ha' Jesús ta'hii pa'aj ha' Galilea qa' nametsju' ha' haqqi' Jordán, hikha' i'ni' pa'aj pa' Juan qe qa' nimpuujin iye.^o

¹⁴In i'nk'a pa'aj, pa' Juan nite' yisu'untax qu' nimpuujin ha' Jesús qa' yittaxijets: —Yakha'tax yijat'ij qu' etsimpuujin. ¿Qa inhats'ek in lanamyii qu' k'empulijin?—

¹⁵Qa yit'ij pa'aj ha' Jesús: —Inye'jtu' qu' etsimpuujin qe les te'wis qu' jintaqsiijkii week pa'qu' nisu'un na' Dios.— Ma' qa' tek'eniju't pa'aj pa' Juan.

¹⁶In yili'ij in yimpuujin qa' ikik'uipha'm pa'aj ha' iweli', qa' hik pa'aj qa' qhofii na' wa'sji' qa' yi'wen pa' Intata leqe Espíritu hik l'unye'jtax ofo' in te'nilit'etsju' qa' i'nipji' pa'aj ha' Jesús.^p

¹⁷Ma' qa' yepi'ye' pa' ewi't wit'ax nokesiipha'm na' wa's qa' yit'ij pa'aj: —Hane'en hik ha'ne yaa'sija qi in hisu'un qi in tsi'sinheti'mkii.—^q

Pa' inwo'met qa' yijaajintax pa' Jesús.

(*Marcos 1:12-13; Lucas 4:1-13*)

4 ¹Qa aje'e't pa' Espíritu Santo qa' yeka'xii ha' Jesús pa' ham i'ni'l' qu' nijaajin pa' inwo'met.^r

²Ham tuje' pa'aj yamijets cuarenta (40) neluts qa' cuarenta (40) najai iye. Ma' qa' i'nk'a'le yoksi'wen in iyipkun pa'aj.^s

^k 3:9 Lc 3:8; Jn 8:33,39; Hch 13:26; Ro 4:1 ^l 3:10 Mt 7:19; Lc 13:7,9; Jn 15:2,6

^m 3:11 Mr 1:4,8; Jn 1:26; Hch 1:5; Is 4:4; Jn 1:33; Hch 2:3-4; 11:16; Tit 3:5 ⁿ 3:12 Is 30:24; Mt 13:30; Mr 9:43,48; Lc 3:17 ^o 3:13-17 Jn 1:31-34 ^p 3:16 Mt 24:35; Lc 12:33;

Hch 17:24; Ef 6:9; Ap 21:10; Is 11:2; Jn 1:32; Hch 7:56; 2P 1:17 ^q 3:17 Sal 2:7; Is 42:1;

Lc 9:35; Jn 12:28 ^r 4:1-11 Jos 15:61; Jue 1:16; Jn 1:6-7; Stg 1:14 ^s 4:2 Ex 34:28; 1R 19:8; Jn 9:4

3 Pa' inwo'met qa nekets pa'aj qu' nijaajin, qa yit'ijets pa'aj: —Qu' yijaayi'ija qu' o' Dios la'se' qa' it'ijets ene' utel qu' pani'ij.—^t

4 Qa yeku't pa'aj ha' Jesús: —*Ke' we'nika'ajji' yit'ij: “Nite' ewi'He pa'qu' pane qu' niin pa'qu' jukhewe', qe ke' week te'lijei na' Dios yitin iye pa'qu' jukhewe’.*— (Dt 8:3)

5 Ma' qa pa' inwo'met qa yeka'xii pa'aj na' witset Jerusalén. Qa yeka'xiipha'm pa'aj tesinje'eipha'm ne' qi witlijsitjii, qa yit'ijets pa'aj:^u

6 —Qu' yijaayi'ija qu' o' Dios la'se', ilit'ijju' qe ke' we'nika'ajji' yit'ij iye: “*Qa' nenukinju' ne' laqa angelits qa' nejel ewets. Qa pe' tokoyei qa' net'eku'm e' hats'inha qa'nte' neqfe'metene' ne' utel ne' ef'iyei.*”— (Sal 91:11,12)^v

7 Qa yeku't iye pa'aj ha' Jesús qa' yit'ij: —Yit'ij iye ke' Dios te'lijei: “*Hasu'uj ijaajin pa' Yatsat'ax'inij ege Dios.*”— (Dt 6:16)^w

8 Qa ewi'lij iye pa'aj pa' inwo'met qa yeka'xii iye pe' ewi't qipha'm utek ma' qa yethinij pe' week witsetits in week yiwq'axin pe' lewekwekits.

9 Qa yit'ijets: —Week qu' k'ehisij enewe'en qu' monokok'enyifi qa' iyinyii.—

10 Ma' qa ha' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Yape ihun inwo'met. Qe ke' we'nika'ajji' Dios te'lijei yit'ij: “*Iyinii pa' Yatsat'ax'inij ege Dios. Ewi'He qu' aqsijikii pa'qu' nit'ij.*”— (Dt 10:20)^x

11 Ma' qa pa' inwo'met qa ikik'ui pa'aj ha' Jesús. Qa namets pe' angelits qa t'ifti'ts'ets pa'aj.^y

Jesús qa' i'nq'ijatsheni' pa' sehe' Galilea.

(Marcos 1:14-15; Lucas 4:14-15)

12 In i'ye'ej pa'aj ha' Jesús in i'nifi pe' witq'ophelitjii pa' Juan, qa ik pa'aj qa yamii ha' sehe' Galilea.^z

13 Qa nite'te amani' ha' witset Nazaret qa ikii qu' na'ni' ha' witset Capernaum meti'm ha' lotkoyek ke' kahi' te'weyij hekhewe' sehel Zabulón qa Neftalí.^a

14 Aka'an in lunye'jkii qe qa' nasiinik'iha pa' l'anye'j pa'aj pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij:

15 —*Sehe' Zabulón qa sehe' Neftalí, ikji'teje'm na' wit'ikheyi'j yamiiju' na' qi iweli' netu'uju't te'weyi'mii na' haqqi' Jordán. Sehe' Galilea i'ni' ne' olots nite' Judiol.*^b

16 *Ne' tetseti'yi' i'ntaxji'teje'm na' qi nookii hane'ej qa yi'wen na' qi na'lkii. Qa nekhewe' i'ntaxji'teje'm na' teq'eneteya'x na' witwamhi' qa naliti'pji' pa' qi na'lkii.*— (Is 9:1,2)

^t 4:3 Mr 3:11; 5:7; Lc 1:35; 4:41; Jn 1:34,49; Hch 9:20 ^u 4:5 Neh 11:1,18; Dn 9:24; Mt 27:53 ^v 4:6 Gn 16:7; Mt 13:49; Lc 1:11; Hch 5:19; Ap 14:6; 1P 2:8 ^w 4:7 1S 7:3; 1Cr 21:1 ^x 4:10 Dt 6:13; 1Cr 21:1 ^y 4:11 Mt 26:53; Lc 22:43; He 1:14 ^z 4:12 Mt 14:3; Lc 3:20; Jn 3:24; 1:43; 2:11 ^a 4:13 Mr 1:21; 2:1; Lc 4:23; Jn 2:12; 4:46 ^b 4:15-16 Is 42:7; Lc 2:32

17Qa hik pa'aj i'nk'ale we'nq'ijatshen ha' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Ili'itij pe' ul'ets in laqsi'ji'itjikii qe na' tenek'enheiji' na' Dios hats met ma' qa' hats na'nju'.—^c

Jesús qa taya'yets pe' ikwetju't (4) eq'ehemkinhets.

(Marcos 1:16-20; Lucas 5:1-11)

18Ha' Jesús qa ikik'iju' pa'aj ha' lotkoyek ke' kali' Galilea qa yi'wen pa'aj he' wetsjuk witjefeye'k. Ewi't ha' hii Simón, qa hii iye Pedro qa hakhap iye qa hii Andrés. Enewe'en mexe teq'ehemkiiju' pa'aj qe hik aka' h'ithayijkit ek.^d

19Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Atsjayani't, qa k'ehisij qu' mowo'olii ene' jukhew qu' hik lunye'je' in leq'ehemkiyijju'.—

20Qa aje'e't nejet pa'aj pe' leq'ehemkil qa yijayan pa'aj.

21Qa pa' ha'niiji'in qa yi'wen iye pa'aj hekhewep witjefeye'k iye telits ha' Zebedeo hiyits, Jacobo (Santiago) qa ha' Juan. I'nji' pa'aj pe' lenhitjii tokoyei lasi' weeki't ha' latata, yiti't pa'aj pe' leq'ehemkil. Ha' Jesús qa taya'yijji' iye pa'aj.

22Hekhewe'en qa aje'e't yiwejini' pa'aj pe' lenhitjii tokoyei lasi' qa yiwejini' iye ha' latata, ma' qa yijayan iye pa'aj.

Jesús qa yijatshen pe' olots jukhew.

(Lucas 6:17-19)

23Ha' Jesús qa week yijalki'sik'i pa'aj ha' Galilea. Week pe' witlijtsitjiyits yamji'jets qa yijatshenji'ij qa nifelji'ij iye eke' te'sits wi'tlizei t'ejuyets pa' tenek'enheiji' pa' Dios, qa nihinju'kii iye pe' pekhel lunyejeikii pe' laja'metets qa pe' pekhel yaats'e'uju'kii.^e

24Ma' qa pa' leniie't pa'aj ha' Jesús qa weekij pa'aj ha' sehe' Siria, qa neka'xii week pe' pekhel laatshenye'jeikii. Uja'x pe' qi wanqaats'uju', qa pe' i'nji' pe' inwo'metets, qa pe' akathenhets, qa pe' onqokits iye, qa week yaqsi'jju' nihinju' ha' Jesús.^f

25Olootsija pa'aj pe' yijayan ha' Jesús pe' ta'hii ha' sehe' Galilea qa pe' ta'hii he' witsetits Decápolis qa na' Jerusalén qa pe' ta'hii iye ha' sehe' Judea qa pe' ne'u'uju't te'weyii na' lajaika' ai na' haqqi' Jordán.^g

Jesús qa i'nq'ijatsheni' pe' utek ipji'.

5 ¹In yi'wen pa'aj ha' Jesús in olots pe' jukhew qa efuts iye, qa ikik'ipha'm ke' utek qa hikha' qa i'niju'. Pe' yijatshen qa nekets pa'aj.^h

^c 4:17 Mt 3:2; 5:3,10,19-20; 7:21; 8:11; Mr 1:14 ^d 4:18-22 Jn 1:40-42; Mt 15:29; Mr 7:31; Jn 6:1 ^e 4:23-25 Mr 1:35-39; Lc 4:42-44; Mt 13:54; 24:14; Hch 10:38 ^f 4:24 Lc 2:2; Hch 15:23; Ga 1:21; Mt 8:16; 9:32; Mr 5:15; Jn 10:21 ^g 4:25 Mr 3:7; 5:20; Lc 6:17

^h 5:1 Mr 3:13; Lc 9:28; Jn 6:3,15

2 Ma' qa i'nq'ijatsheñ qa yit'ij pa'aj in iyet:ⁱ

3 — Ë'sitsi'mkii pe'qu' nit'ij ðetets qu' ham ne'weju'hi'ij qu' hamitsi'im na' Intata, qe na' tenek'enheiji' na' Dios hats i'nji'teje'm.^j

4 Ë'sitsi'mkii pe'qu' nikametetskii qa na' Dios qa' ne'nq'eletij qa' ni'sinheti'mkii iye.^k

5 Ë'sitsi'mkii pe'qu' netf'iljetsin nite' watpatunen iye qe ðekhewel tisij hatse' na' sehe' na' Intata.^l

6 Ë'sitsi'mkii pekhewe' qu' nisu'unija qu' naqsiijkii pa' yatsathen qa na' Dios qa' ni'fenij.^m

7 Ë'sitsi'mkii pe'qu' ne'nq'eletij pekhewepe' iye qa na' Intata qa' nenq'eletjiijek.ⁿ

8 Ë'sitsi'mkii pe'qu' hats hamitse'ji' pe' ðatawjets pe' ðewu'lets qe hats tetlijiju', qa' ni'wen hatse' na' Intata.^o

9 Ë'sitsi'mkii pe'qu' ni'sinhet wetju't pe'qu' na'nayu' wetju't qa' netitijiti'yijets qu' ðelitse' na' Dios.^p

10 Ë'sitsi'mkii pe'qu' natawitjactii qe ta'lets in yatsathen qa tek'eenetsha na' Intata, qe ðekhewel i'nji'teje'm nakha' tenek'enheiji' na' Dios.^q

11 Ë'sitsi'it e'mkii qu' nit'ij ewets u'axe' qa wekwek wi'tlijei u'etsik'i qa nawitji'it iye qa wotk'onil'ejkii yit'ijets qu' u'axe' pa'qu' aqsiihjkii, qe ta'ijupi' in ðek'eni't yiwetsha.

12 E'le'sitsi'ihimkiiha qa' ðe'sitsi'imkiiha iye pe' atawjetsi't qe na'l hatse' pa' qi ðe'wis enisit'it qu' amtaxi'hi na' wa's. Qe hik ðunyejei iye ke' yojo profeta'ik'i in tawitjactii.—^r

Witlepinek qa fetitjii.

(*Marcos 9:50; Lucas 14:34-35*)

13 — Ekhweli't hik ejunyejeji't witlepinek ha'ne sehe' ipji'. Pa' witlepinek qu'nte' ek'eme'ye'ji' ¿pa'n ðunye'j qu' ðeke'ye' iye qu' ek'eme'ye'ji' iye? Ham ðeke'ye'. Qa' netwumhitihe' qa' not'otsipji'kii ene' jukhew.

14 Ekhweli't hik ejunyejeji't fetitjii nalitipji' ha'ne sehe' ipji'. Pa'qu' ewi'He witset'e i'nipji' ðesinje' pe'qu' qiye'pha'm utek qa nite' ðeke' qu' nanat'inkii.^s

15 Ham pa'qu' ðeqfenye'ji'ij qu' nene'ji' fetitjiye' qa' niyinji'ju' pe'qu' ti'najki'ye'. Les ðeke' yijat'ij qe we'nenpha'm hats'inha qa week nalitipji' ne'ej i'ni' ðetsi'.^t

ⁱ 5:2 Hch 8:35; 10:34; 18:14 ^j 5:3 Is 57:15; 66:2; Mt 19:14; 25:34; Mr 10:14; Lc 6:20

^k 5:4 Is 61:2; Mt 11:29; 21:5; Jn 16:20; Ap 7:17 ^l 5:5 Sal 37:11; Ro 4:13; Ap 21:7

^m 5:6 Is 55:1-2; Jn 4:14; 6:48; 7:37 ⁿ 5:7 Pr 11:17; Mt 18:33; Lc 6:36; 2Ti 1:16 ^o 5:8 Sal 24:4; He 12:14; 1Jn 3:2; Ap 22:4 ^p 5:9 Mt 5:45; Lc 6:35; Ro 8:14; Stg 3:18; 1Jn 3:1

^q 5:10 Mt 19:14; 25:34; Mr 10:14; Lc 6:20; 22:29 ^r 5:12 Mt 2:23; 2Ti 3:12; Mt 23:37;

Hch 7:52; 1Ts 2:15 ^s 5:14 Pr 4:18; Jn 8:12; Fil 2:15 ^t 5:15 Jn 5:35; Ap 21:23; Mr 4:21; Lc 8:16; 11:33

16 Qa ekheweli't aqsihiikii hik ejunyejeji'it ne'ej fetitjii qe nalitipji' qa' nana'lkii qa' ni'wen ene' jukhew pa' laqsihiikii in te'wis qa' nit'ijets: “Maa hayits qa te'wisija pa' Eatata Dios i'ni' na' wa's.”—^u

Jesús qa i'nq'ijatshenij ke' Moisés te'lijei.

17—Hasu'uj umti'it qu' natsamijetsju' qu' hiwu'm ke' te'lijei na' Tata yika' ka' Moises'ik'i qa kekhewep iye yika' ke' profeta'ik'i. Nite' tsamijetsju' qu' hiwu'm, qe tsamijetsju' yijat'ij qe qa' nafits pa' yit'ij ekewe'en.^v

18 Qe yijaa'ija aka' qu' hit'itij ewets in mexe na' na' wa's qa ha'ne sehe' qa nite' teke' qu' lammise' pa'qu' hame' ekewe'en. Nite' ewiite' pe'qu' witq'ikati'ye' qu' nawa'mik'i, iphu'ui qu' week nafits ekewe'en.^w

19 Qa hik ta'hijupi' pakha' qu'nte' nisu'une' pa'qu' ewi'te' yemjeetax pakha' les in nite' qitax ekewe' wenit'ij qu' jintaqsiikii qa t'otsipji'kii, ma' qa hik aka' yijatshenij iye pekhewep, pakha'an qa' netitijitijets hatse' qu' les nite' qiye' qu' namtaxii na' tenek'enheiji' na' Intata na' wa'sji'. Qa pakha'te' qu' netk'enik'i qa yijatshenij iye pekhewep, ma' qa pakha'an qa' netitijitijets hatse' qu' les qiye' qu' namtaxii na' tenek'enheiji' na' Intata wa'sji'.

20 Qa hik ta'hijupi' qu' hit'itij ewets in nite' teke' qu' uyi't jite'je'm na' tenek'enheiji' na' Intata qu' nite' les ani'hijipi' qu' atsatheni't ne' i'nq'ijatshenij ke' Moisés te'lijei qa ne' fariseol iye.—

Ne'ej u'lets wetju't.

(Lucas 12:57-59)

21—Ekheweli't hats t'imp'iye'ehij ke' aqa'jteyi'hik'i in yit'ijets: “Hasu'uj eqek'ui, (Ex 20:13) qe pa'qu' netqek'ui qa' newetka'xetsji' pekhewe' qu' nejelik'ui pa'qu' honye'je'kii (tribunal) ma' qa' natfaakanhetiikii.”^x

22 Qa Yakha'te' qa' hit'ijek, pakha' qu' na'nayu'um pa'qu' te'jefeye' qa hats iftsaxets qu' newetka'xetsji' pekhewe' qu' nejelik'ui pa'qu' honye'je'kii (tribunal) ma' qa' natfaakanhetiikii. Qa pa'qu' nit'ijets pa'qu' te'jefeye': “Ham e'weju'hij” qa hats iftsaxets qu' newetka'xetsji' pekhewe' qu' les qitse'ji' qu' nejelik'ui pa'qu' honye'je'kii (tribunal superior) ma' qa' natfaakanhetiikii. Qa pa'qu' nit'ijets te'jefeye', “t'ujtsek na' qhuf” ma' qa hats iftsaxets qu' namii pa' fe't qi iftsax.^y

23 Qa hik ta'hijupi' qu' enqistineyutaxij pe'ye' na' Intata in hats lamii pa' ts'eewe'epji' t'ejuyets qu' hisij ma' qa' lemme' atawe'j in mexe u'letsit' wetju't pa'qu' e'jefeye' qa' hasu'uj his eku'nij pa' lenqistineyutaxij na' Intata.

^u 5:16 Mt 9:8; Jn 15:8; 1P 2:12 ^v 5:17 Mt 7:12; Ro 3:31; 10:4; 13:8; Ga 3:24

^w 5:18-19 Mt 11:11; 24:35; Lc 16:17; Stg 2:10 ^x 5:21 Dt 5:17; Mt 19:18; 23:31,35; Mr 10:19; Lc 18:20; Ro 13:9; Stg 2:11 ^y 5:22 Mt 18:9; Mr 9:43; Stg 3:6; 1Jn 3:15

24 Ma' qa hik pakha'le enejet eku'ni, qa' ma'aku'nii pa' ejefe. Qa qu' hats e'le'sitsi'it wetju'f iye, ma' qa hayitse' yijat'ij qu' teke'ye' qu' hisij na' Intata pa' eqisit'ij.

25 Qu' nana'l pa'qu' nenektax ei qu' nonq'opheineyu'tax ej qa' ijayan qa' afaakate'yi'l aje'e'l qu' mexente' ami'ihii pa'qu' jueze' ma' qa' e'le'sitsi'it wetju'f hats'inha qa'nte' ami'ihii pa' juez. Qe qu' ami'hii, qa pa' juez qa' neka'xiek pa'qu' witq'opheitjii teite'ye' ma' qa' nophee'hija.^z

26 Yijaa'ija aka' hit'ij ewets, in nite' l'atsji'l'fik'i aje'e'l ip'u'ui qu' week ijanin.—

Pa'qu' qapi'i' pekhepe' efuye'.

27—Ekheweli'f hats l'imp'i'ye'e'lij in wenit'ijets iye: *“Hasu'uj ejtenij qu' a'qapi'i' pekhepe' efuye' qu' hats ewhe'yei. Hasu'uj iye ejtenij qu' a'qapi'i' pe'qu' hats nana'l tewhe'ye'ye'.”* (Ex 20:14)^a

28 Qa yakha' qa hit'ihij ewetsek pa'qu' neje'ju' efuye' qa yisu'untax qu' qapi'i' qu' nawitji, ma' qa hats hik lunye'j qu' nawitji qa latawe'j'leji' i'nji'.^b

29 Ne' yiyayik'i oto' qu' nata'lets in laqsiiikii pa' u'l'ax qa' les te'wis qu' enit'ijpha'm qa' iwu'm, itonii, qe les te'wis qu' ewi'te' pa'qu' hame' na' ese'n hats'inha qa'nte' week netwumhitiyeji'ju' pa' fe't qi iftsax.^c

30 Na' yiyayik'i okoi qu' hikna' nata'lets in laqsiiikii pa' u'l'ax qa' isa'xji' qa' iwu'm, itonii, qe les te'wis qu' ewi'te' pa'qu' hame' na' ese'n hats'inha qa'nte' week netwumhitiyeji'ju' pa' fe't qi iftsax.—

Na'aj weqle.

(Mateo 19:9; Marcos 10:11-12; Lucas 16:18)

31—L'imp'i'ye'e'lij iye in wenit'ij: *“Pa'qu' neweqle qa' netisij pa'qu' lanfaakanek'e t'ejuyets qu' neweqle.”* (Dt 24:1,3)^d

32 Qa yakha' qa hit'ihij ewetsek pa'qu' jukhewe' qu' nilih'ij pe'qu' tewhe'ye'ye' hamtax ta'hi'ijupi' nite' wo'taxiikii jukhewe' qa niweqleyu'te. Ma' qa pa' jukhew qa hats hikpa' ta'lets in yaqsiiikii aka' witwu'l'ax pe' efu, in wo'oikii iye pakhape' jukhewe'. Qa pa'qu' tewhe'ye'yi'ij pe'qu' iwh'e'yele'ye' ma' qa hats yaqsiiikii iye aka' witwu'l'ax (adulterio).—^e

Na'aj jiweniwjutsiqenij.

33—Hats l'imp'i'ye'e'lij iye in wenit'ij: *“Hasu'uj aqantekii qu' meni'w'jutsiqen, aqsiiikii yijat'ij pe' hats teniwjutsiqeniji'm pa' Yatsat'ax'inij.”* (Dt 23:23)^f

^z 5:25 Pr 25:8; Lc 12:58 ^a 5:27 Dt 5:18 ^b 5:28 2S 11:2; Job 31:1; Pr 6:25

^c 5:29 Mt 18:9; Mr 9:47; Mt 10:28; 23:15,33; Lc 12:5 ^d 5:31 Jer 3:1; Mt 19:7; Mr 10:4

^e 5:32 Mt 19:9; Mr 10:11; Lc 16:18; Ro 7:3; 1Co 7:11 ^f 5:33 Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21; Mt 23:16

³⁴Qa yakha' qa' hit'ihij ewetsek iye. Hasu'uj meniujutsiqeniji'm ene' wekwek qu' meniujutsiqenij pe'ye', hasu'uj iye meniujutsiqeniji'm na' wa's qe hik nakha' i'ni' na' lots'oji'la'x na' Dios.^g

³⁵Hasu'uj iye ha'ne sehe' qe hik ha'ne l'otshi'la'x. Hasu'uj iye na' Jerusalén qe hikna' *letset na' qi Wittata.* (Sal 48:2)

³⁶Hasu'uj iye amets na' eila' qe nite' leke' qu' aqsiiikii qu' fo'yi'ik'i qa i'ni'i qu' no'yi'ik'i iye ewi'te' ne' ewkujits.

³⁷Natsatheenija yijat'ij qu' iyet. It'ij, “ehe”, i'ni'i qu' it'ij “nite'”. Qa qu' i'ttetaxij pekhewepe' iye, ma' qa hats ta'tets pa' u'h'ax.—^h

Na'aj taqatjai.
(Lucas 6:29-30)

³⁸—L'imp'i'ye'e'ij iye in wenit'ij: “Pa'qu' nalan qu' nasinji' oto' qa' ilanji'iji'ek totoye'. Qa qu' neptetii ek'unheti'ye' qa' eptetjiiyek tek'unheti'ye'.” (Ex 21:24)ⁱ

³⁹Qa yakha' qa hit'ihij ewetsek qu' hasu'uj atja'yi'ijju't pa'qu' na'nayu'kii. Pa'qu' lunye'je' qu' nilanje'm ekuki' ne' yiya'yik'i qa' eq'eheyijets iye ni'khep.^j

⁴⁰Qu' nana'l pa'qu' nanqawitjineyutax'ej qa wo'tk'oni'mkii pe'qu' wit'alheyeji' pa'qu' witset'e, qa neqitkamhiyu' ej pa'qu' uihitjiye' qa' lisij iye pa'qu' aqa sakuye'.

⁴¹Qu' nana'l iye pa'qu' nekekinenijii ewi't kilometroye' pe'qu' laqataye' qa' it'ij ju'f qu' wetsjuk kilometroye' pa'qu' i'p'u'yi'ijjik'i.

⁴²Pa'qu' jukhewe' qu' niyini' ewets pe'ye' qa' lisij. Qa pa'qu' nanatkinheyu'uj ewets iye pe'ye' hasu'uj iyejini'm.—^k

Isu'uni't pe' ejuihifetstaxi't.
(Lucas 6:27-28,32-36)

⁴³—Hats l'imp'i'ye'e'ij iye in wenit'ij iye: “Isu'un pe' ejuwaikalija (Lv 19:18) qa pe'qu' ejuihifetse' qa' utenija.”^l

⁴⁴Qa yakha' qa' hit'ihij ewetsek, isu'uni't pe'qu' ejuihifetsi't. Iyini'hipji'kii yijat'ij pe'qu' u'etsetaxik'ikii le'lijeyi't ewetskii qa qi iye in nawitjitaxi't.^m

⁴⁵Qu' aqsiihijkii aka'an qa' hik ejunyejeyi't na' Atata'al i'ni' na' wa's qe lakha' yaqsiihijkii ne' junu' qa nekpha'm qa weekh'ij in nalitipji' pe' u'h'ets qa pe' teik'lunei iye. Qa nukinju' iye na'aj pitei qa weekij iye pe' yatsathen qa pe' nite' yatsathen iye.ⁿ

⁴⁶Qu' uja'xe'tetax qu' isu'uni't pekhewe' qu' nesu'uni't ¿pa'n hii pa'qu' enisit'i'hipji'? Ham enisit'i'hipji'. ¿Me nite' hik aka' lunyejei ne' wo'h'ii l'astai yijaninkii wekwek in uja'xe' in yisu'un pe' lejuwaikal?

^g 5:34-35 Sal 48:2; Is 66:1; Mt 23:22; Hch 7:49; Stg 5:12 ^h 5:37 Mt 6:13; 13:19,38; Jn 17:15; 2Ts 3:3 ⁱ 5:38 Lv 24:20; Dt 19:21 ^j 5:39 Ro 12:17; 1Co 6:7; 1P 3:9

^k 5:42 Dt 15:8; Lc 6:34 ^l 5:43 Dt 23:6; Lc 10:29 ^m 5:44 Lc 6:27; 23:34; Hch 7:60; Ro 12:20; 1Co 4:12; 1P 2:23 ⁿ 5:45 Job 25:3; Mt 5:9; Lc 6:35; Hch 14:17

47 Qu' uja'xe'le qu' mewetfelihim pe'qu' ejefetsi'ilhipji' na' Intata, ¿me qa hats tujtseika' pa'qu' aqsiihijkii qu' ejunyejeji'ił aka'an? ¿Me nite' hik aka' yaqsiihijkii iye ne' nite' yijayan na' Dios?°

48 E'le'sitsi'iłha qa' hik ejunyejeji'ił na' Atata'ał i'ni' na' wa's in le'wiisija.—^p

Hasu'uj metetjunuti'hijkii.

6 ¹—Hasu'uj qu' me'nethinihiihijets pe'qu' jukhewe' qu' iftits'ihijets pe'ye'. Qu' aqsiihijkii aka'an qa na' Atata'ał i'ni' na' wa's qa' ham nelisi'ihij.^q

² Qa hik ta'hijupi' qu' lisi'hij pe'ye' pe'qu' ham niwq'axine' hasu'uj pekhel enfeli'hji'kii qa' ifuyu'ułik'i iye ne'ej foj qu' metetjunuti'hijkii, in łunyejeyek nekhewe' hik łunyejei qu' wetsjuk'e łejusitse' qa i'njiijifi ne' witlijsitjiyifi qa ne' wit'ikheijeji' iye, qe nekhewe'en yisu'unle qu' ni'wenij pe'qu' jukhewe' ma' qa le'wis na'aj wenit'ijets. Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, aka'an in hik aka'le pa' łenisit'ij nekhewe'en.

³ Qu' lisi'hij pe'ye' pe'qu' ham niwq'axine' hasu'uj ne'weni'hij pe'ye', hasu'uj iye ne'weni'hij pa'qu' qi ejuwaika'ye'taxi'ł, hik łunye'je' yijat'ij qu' nite' nenikfe'le'ets na' efeyi'j okoi pa' yaqsiihijkii na' yiya'yik'i okoi,

⁴ hats'inha qa' ham nenikfe'le'ets, qa na' Atata in hikna' week yi'wen qa nikfe'lets iye na'aj tat'inhetiitaxkii qa' nelisjiijek pe'ye'.—^r

Pa'n łunye'j qu' ji'niyin.

(Lucas 11:2-4)

⁵ Ha' Jesús mexe iyet qa yit'ij iye: —Qu' iyini'ł hasu'uj ejunyejeji'ihiju'ł nekhewe' hik łunyejei qu' wetsjuk'e łejusitse', qe nekhewe'en yisu'un qu' ts'ap'ayi'ijifi qu' niyin ne' witlijsitjiyitsifi qa hik łunyejei iye in yamii ne'ej łekfi'ii ne' wit'ikheijeji qa iyin qe yisu'unle qu' ni'wenij ne'ej jukhew. Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, aka'an in hik aka'le pa' łenisit'ij nekhewe'en.^s

⁶ Qa akha'le, qu' iyin uyifi pe'qu' etsi'ye' qa' it'onji' pa'qu' eqeji'ye'. Ma' qa' iynii na' Atata ham ne'weni'hij qa ham nikfe'le'ets iye. Ma' qa na' Atata in hikna' week yi'wen qa nikfe'lets iye na'aj tat'inhetiitaxkii qa' nelisjiijek pe'ye'.^t

⁷ Qu' iyin hasu'uj qu' iyeketijipji'kii e'lijei ham weju'ihij, in łunyejeyek ne' nite' nikfe'lets na' Intata qe łekhewel yumtitax qu' net'eku'miju'ł na' Intata in olotsij in iyetle.^u

° 5:47 Mt 5:37; Mr 6:51; Jn 10:10; Ro 3:1; 2Co 9:1 ^p 5:48 Gn 17:1; Lv 19:2; Fil 3:15; Col 4:12; Stg 1:4; 1P 1:15 ^q 6:1-2 Mt 23:5; Lc 6:24 ^r 6:4 Jer 17:10; Lc 14:14; Col 3:23-24; He 4:13 ^s 6:5 Mt 6:16; Mr 11:25; Lc 6:24; 18:11 ^t 6:6 2R 4:33; Is 26:20; Mt 6:18
^u 6:7 1R 18:26; Ec 5:2

⁸Qa hik ta'hijupi' hasu'uj ejunyejeji'ihiju'l nekhewe'en, qe na' Atata'a'at hayiits nikfe'lets in mexe nite' l'iyintaxi'hijets pa'qu' hamitsi'il e'm.^y

⁹Aka' eqfenyejeji'hij yijat'ij qu' iyini'l: “Intata i'ni' na' wa's, neniwqinhetji'ha aka' qiji' ii.”^w

¹⁰Yape enekju' qa enek'enne'yipji' ha'ne sehe'. Yape aqsi'jijkii pa' hisu'un ma' qa hik lunye'je' na' wa'sji'.^x

¹¹Eslisi'hij ha'ne neluji' pa'qu' hetuji'l in lunye'jek week neluts.^y

¹²Iwu'mi'lyik'ui pe' u'lets haqsi'ji'hijkii in yijunyejeji'lek in hiwejinhi'il qa hats ye'le'sitsi'l wetju'l iye week nekhewe' u'ax yaqsi'jtaxi'l ye'mijkii.

¹³Hasu'uj etswejinhi'ilij qu' netswumi'hju' pa' witaqjaajinkeye'j, itoni'l ye'mii yijat'ij pa' inwo'met. Qe akha' lantsat'etsij pa' witnek'enheye'j, pa' witt'unha'x qa pa' witsa'x, qa nite' yili'ij qu' antsat'etsij ene' week lahatsiyij. Amén.”^z

¹⁴Qe qu' iwejinhi'il pekhewe qu' u'ax pa'qu' naqsi'jtaxi'l e'mijkii, qa na' Atata'a'at i'ni' na' wa's qa' ham jeek leqfenyejeji'il ej.^a

¹⁵Qa qu' ku'mi'ihiju'l ma' qa' aqatja'yi'hij pekhewepe', qa na' Atata'a'at qa' nana'l jeek pa'qu' leqfenyejeji'il ej.—^b

Qu' nite' jinteke'.

¹⁶—Ekheweli'l qu' aqsiihijkii qu'nte' eki'il qe lowo'ihii na' Intata. Na'ltax pa'qu' aqi'il, nite'le tetuji'l. Hasu'uj mujumme'pha'm ne' ejusitsi'l in lunye'jek kakha' yaqsiihijkii nekhewe' hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusits, qe lekhwel watanalitij in nite' tek qa mujumpha'm lejusits qe yisu'unle qu' ni'wenij pekhewepe' jukhew in nite' tek. Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets aka'an qa hik aka' lenisit'ij.

¹⁷Qa akha' qu'nte' eke' manaqsi'j metenelisju' iye qa' matanaxtapulij iye.^c

¹⁸Hats'inha qa'nte' nenikfe'le'ets pekhewepe' in nite' lek. Ewi'He na' Atata qu' nenikfe'lets hik nakha' ham yi'wene'. Qa na' Atata in hikna' week yi'wen na'aj tat'inhetiitaxkii qa' nelisjijek pe'ye'.—

Olotsini' yijat'ij ewekwekitse' na' wa'sji'.

(Lucas 12:33-34)

¹⁹—Hasu'uj olotsinipji' ewekwekitse' qa aq'astaye' iye ha'ne sehe' ipji' qe tuj lelets qa lawa'mhits iye. Qa hik ha'ne iye ha'ne sehe' ipji' pe' ejtenhetsilets uyetsji'kii qa t'ejtenijkii.^d

^y 6:8 Mt 9:12; Mr 2:17; Lc 5:31; 9:11; 10:42; Hch 2:45 ^w 6:9-13 Lc 11:2; 1Co 7:14

^x 6:10 Sal 103:20; Mt 3:2; 4:17; 26:42; Lc 22:42; Hch 21:14 ^y 6:11-12 Pr 30:8; Ro 4:4; Ga 5:3 ^z 6:13 Mt 26:41; 1Co 10:13; 2P 2:9; Mt 5:37; Jn 17:15; 2Ts 3:3; 2Ti 4:18

^a 6:14 Mr 11:25; Ef 4:32; Col 3:13 ^b 6:15-16 Is 58:5; Mt 18:35; Stg 2:13 ^c 6:17 Rt 3:3; 2S 12:20; Dn 10:3 ^d 6:19 Pr 23:4; He 13:5

20 Les ðe'wis yijat'ij qu' olotsini' ewekwekitse' na' wa'sji'. Nite' tuj yijat'ij ðeilets. Nite' ðawa'mhits iye. Nite' ðeke' iye qu' nuyetsji' pe'qu' ejtenhetsiletse' qa' net'ejtenijkii.^e

21 Qe pa'qu' eni'hi' pe'qu' ewekwekitsi'it qa' hik pakha' jeek qu' na'ni' pe' aqjamtikineyejeji'ikii.—

Ne' otoi hik nekhewe' ðefetitjii na' ese'n.

(Lucas 11:34-36)

22—Ne' otoi hik ðunyejei qu' ðefetitjiye' na' ese'n, qa hik ta'ðijupi', ne' otoi qu' ðe'sitse' qa' nana'ljiim kiyek na' ese'n.

23 Qa qu' u'ðetse'ðe ne' otoi qa' nooyejimkiyek na' ese'n, qa hik ta'ðijupi', pe' fetitjii i'ntax etji' qu' nite' netuje'ji', jmaa hayits qa qi'ija qu' noo'ye'kii!—^f

Pa' Dios qa eke' ð'astai.

(Lucas 16:13)

24—Nite' ðeke' qu' wetsjuk'e pe'qu' patunitse' qu' net'ithayi'yi'm pa'qu' ewi'ð jukhewe'. Qe ewi'ð pa'qu' netk'eni'k'i ðe'lijei qe yisu'un qa pakhap iye qa' nite' netk'eni'k'i ðe'lijei qe yuten. Nite' ðeke' qu' week aqa patunits'ij na' Dios qa eke' ð'astai.—^g

Hasu'uj pa'qu' itawje'met'e'.

(Lucas 12:22-31)

25—Qa hik ta'ðijupi' hane'ej qu' hit'ihij ewets hasu'uj natawje'meteni'ð qu' ham aqi'it i'nhi'i pa'qu' iya'alji' qa i'nhi'i iye qu' ham eqhinatayi'it. ¿Me nite' les t'anipji' in mexe i'hiyi'ð pa'qu' aqi'it? ¿Qa me nite' les t'anipji' iye ne' esenitsi'ð pe'qu' eqhinatayi'it?^h

26 Je'ð qeku'ni'ðju' ne' na'ya'kii junatai. Nite' we'nq'en. Nite' nifte'ji' pe'qu' ðeqeye'. Nite' yaqsi'j iye pe'qu' nenifte'ji' ðeqei. Qa na' Atata'at i'ni' na' wa's hikna' tisijkii pe' ðaqats. ¿Me nite' ekheweli'ð les ð'ani'hi'pji' ne' junatai?ⁱ

27 ¿Ekpa' ekheweli'ð qu' nata'lets in yitawje'meten pa'qu' ði'la'xe' ma' qa' ðeke'ye' qu' naqsiijkii qu' les nijetin eku'nij iye?

28 ¿Qa inhats'ek in natawje'meteni'ð qu' ham eqhinatayi'it? Je'hi'ju' ne' ðop'om ta'hi' na' ðe'jinqa'wet in nite' t'ithayiitax qa nite' taftihintax iye.

29 Qa hit'ihij ewets ka' wittata'ak'i Salomón in qitax in yiwq'axin ke' wekwek in wanaqsi'jtaxija nite' ðunye'jiju'ð ne' ðop'om. Qe ne' ðop'om les qi in ðe'sits wikfi'.^j

^e 6:20 Mt 19:21; 18:22; 1Ti 6:19 ^f 6:23 Mt 4:16; 8:12; 22:13; 25:30; 27:45 ^g 6:24 Ga 1:10; Stg 4:4 ^h 6:25-33 Lc 10:41; Fil 4:6; 1P 5:7 ⁱ 6:26 Job 38:41; Sal 147:9; Mt 10:29-31

^j 6:29-30 1R 10:4-7; Mt 8:26; 14:31; 16:8

³⁰Qa na' Dios in qi in ðe'wis pa' ðeqjunyejeyij enewe' uje' qu' nonoxp'onhetji qa' lomomeji' hane'ej na'l jup'elket ta'hi' na' ð'ejinqa'wet, ¿me qa nite' les qi qu' ne'feni'!? Hayits qa ðeqekuteetsi'ðkii jukhew, efuts na' Intata.

³¹Qa hik ta'ðijupi' qu' hasu'uj natawje'meteni'l' qu' it'ðij: “Peijat'ij, ¿ðekpa' qu' jinte'uj?” I'nñi' qu' it'ðij: “¿ðekpa' qu' ji'niyaji?” Qa i'nñi' qu' it'ðij: “¿ðekpa' qu' jiteqhinataji?”

³²Week ekewe'en qi yitawje'meten ne' nite' nikfe'lets na' Intata, qa ekheweli'l' na' Atata'að i'ni' na' wa's, ðakha' hats nikfe'lets in nite' lisu'untaxi'l' qu' hamitsi'ð ejup week ekewe'en.

³³Qa lesle ðe'wis qu' nojo qu' mowo'oi na' tenek'enheiji' na' Dios qa qu' aqsiijkii iye pa' yatsathen in ðunye'jek pa' yisu'un qu' eqfenejeyi'ð ewek. Ma' qa' hayitse' qa' esti'yij week ekewe' wekwek.^k

³⁴Qa hik ta'ðijupi' hasu'uj natawje'meten pakhap ne'uiyeji', qe pakhape' ne'fu na'l iye pe'qu' natawje'meten. Week ene' ne'utsji' yeqet'etsij wetju'ðkii pe' wekwek qu' natawje'meten.—^l

Hasu'uj ejefitki pekhewepe'.

(Lucas 6:37-38,41-42)

7 ¹—Hasu'uj ejefitkii pe'ye' hats'inha qa' ham jeek nenit'i'ij ewets.^m

²Qe qu' ejefitkii pe'ye' qa hik ðunye'je' iye qu' ne'jefitji'ijkiyek pakhape'. Qa pa' equk'e'ejji' pa' ejifeta'x qa' hik pakha' jeek iye qu' ðuk'eyeji' pa'qu' netpil epji'.ⁿ

³¿Qa inhats'ek in ðe'je'ju' na' jup'el ða's i'nji' ne' ðoto' na' ejefe qa akha' qa nite' ðewetje' in i'nji' ne' oto' na' qi'ik'i najak?^o

⁴¿Pa'n ðunye'j qu' it'ijets pa'qu' ejefeye': “Etswejinij qu' hiwu'm ek'ui na' i'nji' ne' oto' jup'el ða's,” in akha' iye les qi'ik'i na' najak i'nji' ne' oto'?

⁵¿E'jtitsax hik ejunye'j qu' wetsjuk'e ejusitse'! Ojo'oj yijat'ij qu' iwu'm na' qi'ik'i najak i'nji' ne' oto'. Hats'inha qa' i'wenetsju' yijat'ij qu' iwu'mik'ui na' jup'el ða's i'nji' ne' ðoto' na' ejefe.

⁶Hasu'uj ðisi'ðij eke' ta'ðets na' Dios nekhewe' jukhew hik ðunyejei nunajits. Hasu'uj iye ðisi'ðij eke' qi ðe'sits hik ðunyejei ute na'lje'mkii (perlas) nekhewe' jukhew hik ðunyejei tafitets, qe i'nñi' qu' not'otsh'i'ipji'kii ma' qa nente'nilit ewets qa' newu'mju'.—^p

^k 6:33 Mr 1:15; Hch 20:25; Mt 27:19; Lc 7:29; 23:41,47; Jn 5:30; 17:25; Hch 3:14; 1R 3:13; Mt 19:28; Mr 10:29; Lc 18:29; 1Ti 4:8 ^l 6:34 Mt 6:25; Lc 10:41; Fil 4:6; 1P 5:7
^m 7:1-5 Mr 4:24-25 ⁿ 7:2 Mr 4:24; Ro 2:1; 14:10; Stg 2:13 ^o 7:3 Lc 6:41; Jn 8:7-9
^p 7:6 Pr 9:7-8; 23:9; Mt 15:26

Iyinets qa' esti'yij.
(*Lucas 11:9-13; 6:31*)

7—Iyini'lets qa nelisi'hij na' Dios. Mowo'oñikii qa' i'weni't.
Ilani'letsii na' ñeji' qa' nenit'ihij e'mii qhof.^q
8 Qe na'aj iyinkii qa testii. Qa na'aj wo'oikii qa yi'wen. Qa na'aj
yilanetskii na'aj ñeji' qa wenit'iji'mii qhof.^r
9 ¿Pa'n ñi ekheweli't pa'qu' netisij pe'qu' uteye' pa'qu' ña'se' in
iyintaxijets pane'?
10 Qa qu' niyintaxijets sehetse', ¿me qa' netisij pa'qu' q'oiq'oye'?
11 In ekheweli't in qitax pe' ewu'etsi't, ña'mek qa ñe'niyayi'hij in
ñetisi'hijkii pe' ñe'sits pe' elitsi'it, qa na' Atata'a' ñni' na' wa's qa' les qu'
qiye' qu' niya'yij qu' nelisi'hij pe' ñe'sits wekwek qu' iyini'hijetskii.^s
12 Qa hik ta'hijupi' week pa'qu' isu'uni't qu' naqsi'ji't e'mijkii
pekhewepe', qa' hik pakha' qu' aqsi'ji'hi'mijkii, qe hik aka' yit'ij ke'
yika'ajji' ka' Moises'ik'i qa kekhewe' iye profetas.—^t

Pe' wetsjuk ñeji' qa wetsjuk iye wit'ikhejei.
(*Lucas 13:24*)

13—Uyi'ñi na' ñeji' epk'iyit, qe na' epk'etsaxii ñeji' qa epk'etsaxik'i iye
na' wit'ikheyi'j yamii na' fe't qi iftsax qa olots ne' ikik'i nakha'an,^u
14 qa nakha' ñeji' epk'iyit'ii qa epk'iyit'ik'i iye na' wit'ikheyi'j yamii na'
wit'ila'x, qa nite' olots ne' yi'wen qa uyii.—

Wowol wotjonketik'i kots'etets.
(*Lucas 6:43-44*)

15—Jehi'hiju't pe' ejtitsits yit'ijets qu' profetaye'. Pekhewe'en in nami't
ei wotjonketik'i kots'etets, qa pakha'he te'weiju' qa wowolija qa qi in
nowe't.^v
16 Pe'qu' ñeye' hikpe' qu' nata'lets qu' enikfe'li'hij. ¿Me ñeke' qu'
nata'lets pe'qu' uwaye' ne'ej tii, i'ñi'li ne'ej higo qu' nata'lets ne'ej
extuwe'ku'k'?^w
17 Qa hik ñunye'j ne' week najkakui ñe'sits qa ñe'sitsjeek ñe', qa ne' u'lets
najkakui qa u'letsjeek ñe'.
18 Ne'ej najkak ñe'wis nite' ñeke' qu' u'etse' pe'qu' ñeye', qa nite' ñeke'
iye ne' najkak u'ax qu' ñe'sitse' pe'qu' ñeye'.

^q 7:7-11 Mt 18:22; Mr 11:24; Jn 14:13-14; 15:7; 16:24; Stg 1:5; 1Jn 3:22; 5:14 ^r 7:8 Pr 8:17;
Is 55:6; Jer 29:12-13 ^s 7:11 Gn 6:5; 8:21 ^t 7:12 Mt 22:40; Lc 6:31; Ro 13:8; Ga 5:14

^u 7:13-14 Mt 26:8; Mr 14:4; Jn 17:12; Hch 8:20; Ro 9:22; Fil 1:28 ^v 7:15 Mt 24:11,24;
Mr 13:22; Lc 6:26; Hch 13:6; 2P 2:1; Mt 9:36; 10:6,16; 12:11-12; 15:24; 18:12-13; Mi 3:5;
2Ti 3:5; Ez 22:27; Jn 10:12; Hch 20:29 ^w 7:16-21 Pr 11:30; Mt 12:33; Jn 4:36; Stg 3:12;
Mt 13:7; He 6:8

19 Week ne'ej najkakui u'lets lei qa wetfekinik'i qa tewumhitijij'u'kii na'aj fe't.^x

20 Aka'an hik aka' qu' menikfeliti'lets qa' enikfe'li'ij pa'n lunyejei pekhewe'en.—^y

Nite' week qu' namiipha'm na' wa's.

(Lucas 13:25-27)

21—Nite' week pe'qu' ni'ttaxij yiwets: “Yatsat'axyij, Yatsat'axyij” qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Tata wa'sji', qe uja'xle yijat'ij pe'qu' naqsi'jijikiha pa'qu' nisu'un na' Tata wa'sji' qa' hikpe' qu' namiipha'm.^z

22 Qu' namtaxets hatse' pa' ne'uji' olots pe'qu' ni'ttaxij yiwets: “Yatsat'axyij, Yatsat'axyij, yekhweli't hit'ilij ka' ii, qa hik kakha' iye hit'iliji' in hukini'fik'ikii pe' inwo'metets. Qa hik kakha' iye ka' ii hit'ilij qa' haqsi'ijikii ke' ham lunyejei'iju't.”^a

23 Ma' qa' hit'ijets hatse': “Nite' hayiits qu' netsikfe'li't ewets. *¡Me'nitonit' ye'mii ekhweli't qi in taqsi'ijikii pa' u'l'ax!*”— *(Sal 6:8)^b*

Pe' wititsi' wettsupini'ju' pe' qi ute ipji'.

(Marcos 1:22; Lucas 6:47-49)

24—Pa'qu' nespi'ye' qa' naqsi'ijikii ekewe' hit'ij qa' hik lunye'je' pa'qu' ewi't jukhewe' yiyai'ewek in yitsupinju' pe'qu' letsi'ye' qa yenipji' ne'ej qi ute.^c

25 Qa in namtax pa'qu' qi pi'eye' qa mulpha'mkii iye pe' lejtits qa t'unijik'i iye qa yeqsilanje'mkii pe' wititsi', qa nite'te niwu'mju' qe wettsupini'ju' pe' ute ipji'.

26 Qa week pakha' qu' hats nespi'ye'tax qa nite'te tek'enik'i ekewe' hit'ij qa hik lunye'j pa'qu' ewi'te' jukhewe' nite' yiyai'ewek, walxa'l iye, yaqsi'jtaxijikii pe'qu' letsi'ye' qa yen'i'i na'aj isa'xipji'.

27 Ma' qa in nam pa'qu' qi pi'eye' qa mulpha'mkii iye pe' lejtits qa t'unijik'i iye qa yeqsilanje'mkii pe' wititsi', ma' qa nop'etju', qa haamija pa'qu' amane'.—

28 Ha' Jesús in yili'ij pa'aj in iyet, qa pe' jukhew qa qi in yitju'taxijpha'mkii,^d

29 qe in i'nq'ijatshen hik lunye'j pa'qu' qi qu' netnek'enhei, qa nite' lunyejei he' i'nq'ijatshentaxij ke' Moisés te'lijei.

^x 7:19 Jer 11:19; Mt 3:10; Lc 3:9; 13:7; Jn 15:2; Jud 12 ^y 7:20 Mt 7:16; 12:33; Lc 6:44; Stg 3:12 ^z 7:21 Mt 3:2; 18:3; Mr 9:43; Sal 143:10; Pr 16:9; Mt 12:50; Ga 1:4; Ef 1:9; 1Jn 2:17; Os 8:2; Mt 25:11; Lc 6:46; Ro 2:13; Stg 1:22 ^a 7:22 Mr 3:15; Ap 9:20; 18:2; Nm 24:4; Mt 10:15; Jn 11:51; 1Co 13:2 ^b 7:23 Sal 5:5; Mt 25:12,41 ^c 7:24-27 Stg 1:22-25; Mt 12:36; Mr 4:14; 8:21; Jn 1:1; 2:22 ^d 7:28 Mt 11:1; 13:53; 19:1; 26:1; 13:54; 22:23; Mr 1:22; 6:2; 11:18; Lc 4:32; Jn 7:46

Jesús qa yihin pa' ewi't i'nij pa' witja'me't lepra.

(Marcos 1:40-45; Lucas 5:12-16)

8 ¹In tepilik'uiju' pa'aj ha' Jesús ke' utek qa olootsija pa'aj pe' nijayan.^e

²Qa nekets pa'aj pa' ewi't qi wanqaats'e' i'nij kakha' witja'me't hii lepra, loq'oqkii pa' 'ajik'i, qa wonokok'eni'ju' pa'aj 'ejuyi'jii ha' Jesús, qa yit'ij: —Yatsat'axyij, qu' isu'un qa' 'eke'ye' qu' etsilin wat'ij.—^f

³Qa ha' Jesús qa t'eku'mets pa'aj, qa yit'ijets: —Ehe, hisu'un qa' k'elin hane'ej.— In yit'ijets aka'an pa' wanqaats'e' qa aje'e'el naxpa'lij pa' laja'me'ttax.

⁴Ha' Jesús qa yit'ijets iye pa'aj: —Menikfelitsetsha aka' qu' hit'ij ewets, hasu'uj enfel eku'ni'm pe'ye' in hats lanaxpa'l. Ma'e qa' me'nethinii hakha' pa'i ne' witlijtsitjii qa' eyijii pa'qu' eqisit'i'ij na' Dios (ofrenda), in 'anye'jek ka' inaqajij'ij ka' Moises'ik'i, hats'inha qu' week nenikfe'lets in hats lanaxpa'lij ka' aja'me'ttax.—^g

Jesús qa yihin pa' leqejkunenek pa' ewi't tenek'enheyipji' pe' oq'ophehinetselets Roma teite'.

(Lucas 7:1-10)

⁵In uiji'teje'm pa'aj ha' Jesús ha' witset Capernaum qa pa' ewi't centurióh^h qa nekets pa'aj qa iyinjets,ⁱ

⁶qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, ha' yeqejkunene'k ke' yitsi'ii qi in wanqaats'e', nite' p'e's iye.—

⁷Ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Tsamhi'iyek qa' hi'in.—

⁸Qa pa' centurióh qa yeku't: —Yatsat'axyij, nite' ye'weju't eju't qu' uyifi ke' yitsi' qe ewi'tte yijat'ij pa'qu' it'ij ma' qa' hats nit'unhet ha' yeqejkunenek.^j

⁹Qe yakha' iye na'l pe' te'weiyik'uipha'm qa yakha' iye na'l ye'm iye ne' oq'ophehinetselets in heinek'enhe'yipji'. Qe hiyaji'lets na'aj ewi't nekhewe'en qu' nak, qa ik. Qa nikhapij qe hiyaji'lets qu' nenekmet, qa nekmet. Qa ha' yeqejkunene'k qe hiyaji'ijets na'aj wekwek qu' nithayiki qa yithayiki.—

¹⁰In yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an ha' Jesús qa qi in yitju'axijpha'm pa'aj. Qa yit'ijji'ju' pekhewe' yijayanik'ikii: —Yijaa'ija aka' hit'i'ij ewets, week enewe' Israel teitets ham pa'qu' hi'wen qu' hik lunye'je' in nite' inqeku' ha'ne' jukhew.

^e 8:1 Mt 5:1; Lc 3:7 ^f 8:2-4 Mt 9:18; 15:25; 18:26; 20:20; Jn 9:38; Hch 10:25

^g 8:4 Mt 9:30; 17:9; Mr 5:43; 7:36; 8:30; Lv 14:3-4,10; Lc 5:14; 17:14 ^h 8:5 Centurióh ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien (100) oq'ophehinetselets, Roma teite'. ⁱ 8:5-13 Jn 4:46-54

^j 8:8 Sal 107:20; Lc 15:19,21

11 Yakha' hit'ilij ewets in olots hatse' pe'qu' nata'lji' na' ne'u'uju't qa pe'qu' tefe nata'lji' iye qa' na'nijupju'kii qa' lekufeye ka' Abraham'ik'i qa ka' Isaac'ik'i qa ka' Jacob'ik'i iye ha'ne wa'sji'pha'm tenek'enheiji' na' Intata.^k
 12 Qa nekhewe'le te'nekumhiitaxiiji' qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Intata qa' netwu'mhitiij' jiteje'mkii na' i'nfik'i qi in noo'kiiha qa' hikna' qu' qi qu' napi'ju'kii qa' qi qu' nat'aiji' lek'unhetii.—
 13 Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj pa' centurión: —Yape mapilii pe' etsi', qa aka' hats lunye'j in nite' leqeku'uk'i qa' hik aka' qu' lunye'je'.— Qa pa' witqejkunenek qa hik pakhaa'ijha in hamiikii pa' laatshektax.^l

Jesús qa yit'unhet pe' Pedro leqewketi'.

(Marcos 1:29-31; Lucas 4:38-39)

14 Ha' Jesús qa yamii pa'aj ke' letsi' ha' Pedro qa yi'wen pa'aj ke' leqewketi' in nite' niipha'm qe qi in iwilhan.
 15 Qa t'eku'mi' pa'aj pa' lokoi qa hik pakhaa'ijha pa'aj qa ikik'uifik'i pa' witwilhat. Ma' qa niipha'm qa t'unkii, ma' qa yejelets qa yithayiki'im iye pe' wekwek.

Jesús qa niñju' pe' olots wanqaats'eju'.

(Marcos 1:32-34; Lucas 4:40-41)

16 Qa in hats uiju' pa'aj pe' junu' ha' Jesús qa tetka'xii pe' olots jukhew qa efutsji'kii i'nji' pe' inwo'metets. Ma' qa le'lijeite pe' yitjiijets in yukinfik'ikii pe' inwo'metets. Qa niñju' iye pe' week wanqaats'etaxju'.^m
 17 Aka'an in hats yaqsiikii pa'aj, qe qa' nasiinik'iha pa' hats nifel pa'aj tooxik'i pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: —*Lakha' t'eku'mi' pe' inawtshei qa yeka'x iye pe' inja'metets.*—
(Is 53:4)ⁿ

Pakha' jutsitax lunye'j qu' jintajayan pa' Jesús.

(Lucas 9:57-62)

18 Ha' Jesús in yi'wen pa'aj in olots pe' namii yeqewuk'un, qa yiyaji'ijets pa'aj he' H'ijatshenhei qu' naki'hi' tajaika' ke' kahi'.^o
 19 Qa ewi't pa'aj pa' i'nq'ijjatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekets ha' Jesús qa yit'ijets: —Maestro, tsaqjayankeyu'tax ej week pa'qu' maji'ijji'.—
 20 Ha' Jesús qa yit'ijets: —Ne' ejenelits na'l ne' lewjets qa ne' junatai qa na'l iye ne' lupits, qa ha'nele' la's na' Jukhew qa ham pa'qu' na'wi'ju' ha'ne leita'.—^p
 21 Qa pakhap iye pe' yijayanik'i qa yit'ijets iye: —Yatsat'axyij, ¿me leke' qu' etswejinle eku'n qu' natsamii ha' tata qa hetij' eku'uk'ui hatse'?—

^k 8:11 Is 49:12; 59:19; Mr 1:11; Lc 13:29; Ef 3:6 ^l 8:13 Mt 9:22,29; Jn 4:53

^m 8:16 Mr 3:15; 1Ti 4:1; 1Jn 4:1; Mt 4:24; 8:33; Hch 19:12 ⁿ 8:17 Mt 1:22

^o 8:18 Mt 14:22; Mr 4:35; Lc 8:22; Jn 6:15-17 ^p 8:20 Dn 7:14; Mt 9:6; 12:8; 13:41; Mr 8:31

22 **Qa** yeku't pa'aj ha' Jesús qa yit'ij: —Atsjayan yijat'ij. Iwejinhi'ij pekhewe' hik ñunyejei qu' nawa'm qu' netijik'ui pe' naxju'.—

Jesús qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pa' iweli'.

(Marcos 4:35-41; Lucas 8:22-25)

23 **Ma'** qa ha' Jesús qa he' l'ijatshenhei iye qa t'ilitji'ju'kii pa'aj pe' q'ik'ik' witinhitjii qa ikijteje'mkii.⁴

24 **Qa** yamji'ju' pa'aj leqewuk'u ke' kañi' qa aje'eł nam pa' qi t'unik'i iftsaxji' qa qitsik'i iye pe' leqe t'uuyuyuyits qa tsxiłtsxiłji'ju'kii pe' witinhitjii. **Qa** hakha'le Jesús qa ima' pa'aj.

25 **Qa** he' l'ijatshenhei qa nijt'otshenii pa'aj, qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, jetsi'fen qeku'ni' wat'ij! jHats ji'nuihiyu!—

26 **Qa** yeku't pa'aj: —ñInhats'ek in qi in ñenijiwe'yi'! Hayits qa'nte' qitsi'ł e'm pa'nte' witqekuye'j.— In yit'ij aka'an ma' qa niipha'm pa'aj qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pa' iweli' iye, ma' qa yili'ij aje'eł qa week ikesimen iye pa'aj.⁵

27 **Qa** he' l'ijatshenhei qa qi in yitjułaxijpha'mkii pa'aj, qa yit'ijju': —ñPa'n qu' ñunyeje'i'ija ha'ne jukhew in tek'enets iye aka' t'unik'i qa ha'ne iweli' iye?—⁶

Pa' sehe' hii Gadara i'ni' pekhewe' wetsjuk i'nji' pe' inwo'metets.

(Marcos 5:1-20; Lucas 8:26-39)

28 In yamiiteje'm pa'aj ha' Jesús ha' ļajaika' ke' kañi' ha' sehe' hii Gadara, ma' qa te'nilitfik'ikii pa'aj pe' wetsjuk jukhew i'nji' pe' inwo'metets ta'lets pa' nimełkuket qa nekets pa'aj pa' i'ni'. Pekhewe'en qi in iftsitsiju'ħa pa'aj pa' ñunyejei, ma' qa ham pa'qu' neneki'kii pakħa' i'ni' pekhewe'en.

29 **Qa** tayai wetju'ł pa'aj: —ñInhats'ek in ñanami'lyii Laa'sija pa' Dios? ĩMe ñanami'lyii qu' atsawtsheteni'ł in mexente' yamtaxets pa' ľahats'ij?—⁷

30 **Ipłulii** pa'aj pa' i'ni' pe' olots tafitets taqakiyi'ju' pa' jup'elket.

31 **Qa** pe' inwo'metets qa iyinijets pa'aj ha' Jesús: —Qu' etswu'mi'łfik'i, qa etswejinhi'ihij qu' nek'uyihik'i ne' tafitets.—

32 **Ha'** Jesús qa yit'ijju'ł pa'aj: —ñMa'łfik'ikii!— **Qa** pe' inwo'metets qa ikik'ui'fik'ikii pa'aj pe' jukhew qa uijiteje'mkii pe' tafitets. **Qa** aje'eł pe' tafitetsik'i qa week wekuma'xik'ijju'kii pa' koomojo' qa t'ilitji'ju'kii pa' iweli' qa naq'axijju'.

33 **Pekhewe'** yejełtax pa'aj pe' tafitetsik'i qa wekuma'xii pa'aj pa' witset qa nifelkii week pakħa' ñunye'jkii. **Qa** pa' ñunyejeikii iye pekhewe' jukhew i'ntaxji' pe' inwo'metets.

⁴ **8:23-27** Jn 6:16-21; Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 ⁵ **8:26** Sal 65:7; 89:9; 107:29; Mt 6:30; Lc 4:39 ⁶ **8:27** Mr 1:27; Lc 5:9 ⁷ **8:29** Jue 11:12; 2S 16:10; Mr 1:24; Lc 4:34; Jn 2:4; Hch 8:7

³⁴Ma' qa week pa' witset qa nekii pa'aj pa' i'ni' ha' Jesús. Qa in yi'wen pa'aj qa iyinijets qu' nakik'ui iye pa' leqe sehe' pekhewe'en.^u

Jesús qa yilin pa' ewi'l onqok pa' witset'ii Capernaum.

(*Marcos 2:1-12; Lucas 5:17-26*)

9 ¹Ma' qa ha' Jesús qa t'ilitji'ju' iye pa'aj pe' witinhitjii qa yijawe'jiiiteje'm pa' lajaika' qa yametsteje'm iye pa'aj ha' letset'ija.^v

²Qa tetka'xii pa'aj pa' ewi'l jukhew qi wanqaats'e', nite' p'e's, tetkaxij pa' witiwhi'la'x. Ha' Jesús in yi'wen pa'aj pekhewe'en in nite' yeqeku', qa yiyaji'etsju' pa'aj pa' wanqaats'e': —Ment'unhet ya's, ne' ewu'lets hats wetwu'm ek'ui.—^w

³Ma' qa pe' uja'x hekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa yumti': —Ha'ne jukhew yiwakaninkii pa' Dios. U'letsik'i ke' le'lijeyets.—^x

⁴Ha' Jesús qa hatsle nikfe'lets pa'aj pakha' yumti pekhewe'en, qa yit'ijets: —¿Inhats'ek in u'l'ax aka' aqjamtikineyejeyi'lij aka'an?^y

⁵¿Pa'n lunye'j pa'qu' les nite' jutsitaxe' qu' jintit'ij: “Me pe' ewu'lets hats wetwu'm ek'ui” in nite' leke' qu' i'weni'l? ¿Me i'nhi'i qu' jintit'ij: “Eniipha'm qa' ma” qe hi'weni'l yijat'ij?

⁶Hane'ej qa' nethini'lij ha'ne la's na' Jukhew in na'li'm pa' let'unha'xijup ha'ne sehe' ipji' qu' niwu'mkii pe' witwu'lets.— Ma' qa yiyaji'etsju' pa'aj pa' wanqaats'e' nite' p'e's: —Eniipha'm, it'ij jof na' ewhi'la'x qa' mapilii pe' etsi'.—

⁷Pa' wanqaats'etax qa niipha'm pa'aj qa ik qa wapilii pe' lets'i.

⁸He' jukhew qa efuts iye in yi'wen pa'aj aka'an qa qi in yitju'axijpha'mkii, ma' qa qi in yiwqinhetji' pa' Dios qe aka' witt'unha'x tisij ene' jukhew.^z

Jesús qa taya'yets pa' Mateo.

(*Marcos 2:13-17; Lucas 5:27-32*)

⁹Ha' Jesús in hats ikik'ui iye hakha' i'ntaxi', qa yi'wen ha' ewi'l jukhew hii Mateo, i'niju' ha' yijanini'kii ke' wekwek t'ejuyets na' witset. Qa yiyaji'ets: —¡Atsjayan!— Ma' qa niipha'm qa yijayan.^a

¹⁰Ha' Jesús qa i'nijupju' ha' mesa in teki'ju' ke' lets'i'ii ha' Mateo. Qa olots iye hekhewep yijaninkii wekwek qa hekhewep iye jukhew qi iye pe' lewu'lets, nekii iye qa week ewi'l tekulaxi'l qa hekhewe' iye l'ijatshenhei.^b

^u 8:34 1R 17:18; Lc 5:8; Hch 16:39 ^v 9:1 Mt 4:13; Mr 5:21 ^w 9:2-8 Mt 4:24; 8:10,13; 9:22; Lc 7:48; Jn 16:33 ^x 9:3 Mt 26:65; Jn 10:36 ^y 9:4 Mt 12:25; Lc 6:8; 9:47; 11:17

^z 9:8 Mt 5:16; 15:31; Lc 7:16; 13:13; Jn 15:8; Hch 4:21 ^a 9:9-17 Mt 10:3; Mr 3:18; Lc 6:15; Hch 1:13 ^b 9:10 Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1

11 Qa in yi'wenij he' fariseol qa nifaakan he' l'ijatshenhei: —¿Inhats'ek na' aqa maestro'of in lekufets ne' qi ul'ets wekwek yijanin qa ne' qi pe' lewu'ets iye?—^c

12 Ha' Jesús qa yepi'ye' ej aka' yit'ijju' ma' qa yit'ijji'ju': —Nekhewe' ham yaats'eyi'iju' nite' wo'oikii weihetaxe' witeqjunhetits teite', qe uja'xle yijat'ij nekhewe' wanqaats'eju'.^d

13 Ma'aalkii qa' jehi'hijupkiiha aka' yit'ij pa'aj eke' wi'tlijei in yit'ij: “Yakha' les hisu'un qu' e'nq'eleti't wetju't qa nite' pa'qu' ilantaxi'tyifi ene' inqa'metets.” (Os 6:6) Yakha' nite' tsamijju' qu' haiya'yii pe' yatsathen, qe uja'xle yijat'ij ne' qi pe' lewu'ets qe qa' nijayan na' Dios.—^e

Inaqfaakanij in t'ejuyets qu' jintaqsiiikii qu'nte' jinteke'.

(Marcos 2:18-22; Lucas 5:33-39)

14 Ma' qa he' l'ijatshenhei ka' Juan Bautista qa nekets ha' Jesús qa nifaakan: —¿Inhats'ek yekheweli't qa ne' fariseol iye in olotsij in nite' heyekji'ji't qa ne' ijatshenhei qa nite' yaqsiiikii aka'an?—^f

15 Qa yeku't ha' Jesús: —¿Me teke' qu' nika'metets wetju't pekhewe' te'niyinhe'yij pa' witiwhe'yeyii in mexe i'nji'teje'm pakha' niwhe'yeyu'? Yamets hatse' pa'qu' lahats'i'ij qu' ne'tnekumhi'yi' qa' netwumhitiifik'i pakha' niwhe'yeyu'. Ma' qa hayitse' yijat'ij qu'nte' neteke'ju'.

16 Ham witqhinawat'e qu' nowotk'oyinij pa'qu' tepk'eye'en penyiloye' qu' ink'ayik'e, qe na'aj ink'ayik wapijje'm qe wempuli'j qa' niwjafitik'i pa'qu' lawa'ma'xe' ma' qa' les e'pk'etsaxje'm pa'qu' lawjaf'ie'.

17 Nite' teke' iye qu' na'natsi'yik'iju' pa'qu' ink'ayik winoye' ne' lawa'mhii l'ajits ehi'nili, qe qu' nanaqsiiikii aka'an qa ne' l'ajits ehi'nili qa' netikehijje'm ma' qa' week hamitse' winolik'i qa ehi'nilik'i iye. Qa hik ta'hijupi' qu' atsi'yi'lik'iju' yijat'ij na' ink'ayik wino ne' ink'aihits l'ajits ehi'nili ma' qa' week te'sitse'.—

Jesús qa yi'in pe' lasi' pa' Jairo.

(Marcos 5:21-43; Lucas 8:40-56)

18 In mexe iyetij ha' Jesús ekewe'en qa namets ha' ewi't tenek'enhe'yij iye pe' ewi't hekhewe' te'lijtsitjiyits ne' judiol. In namets qa wonokok'eni'ju' ha' l'ejuyi'jii qa yit'ijets: —Ke' yasiik'i i'nk'aa'ija wa'm, qa qu' enekik'i' qa' ku'mipji' ma' qa' ita'xe' iye.—^g

19 Ha' Jesús qa niipha'm qa yijayan qa week iye he' l'ijatshenhei.^h

20 Ma' qa ewi't ke' efu qi in wanqaats'e' nite' hamitsik'ui pe' l'athits qa hats yamijets doce (12) teqe'ninqapitsij. Qa nijayanpha'm ha' Jesús qa t'eku'mets pa'aj ha' te'weiju' ha' l'uihitjii.ⁱ

^c 9:11 Mt 11:19; Lc 5:30; 15:2; Ga 2:15 ^d 9:12 Mr 2:17; Lc 5:31 ^e 9:13 Mi 6:6-8; Mt 12:7

^f 9:14 Mt 11:2; 14:12; 15:2; Lc 11:1; 18:12 ^g 9:18-26 Mt 8:2-3 ^h 9:19 Lc 5:11; Jn 8:12

ⁱ 9:20 Lv 15:25; Nm 15:38; Dt 22:12; Mt 14:36; 23:5

²¹Qe yumti'ija qu' lunye'je' qa yit'ij: —Qu' nakha'yele h'uihitjii qu' he'yeku'mets qa' natsaxpa'lij ha'ne yaatshe'k.—^j

²²Qa ha' Jesús qa tetwek'elaxiju't qa yi'wen ke' efu qa yit'ijets: —Ment'unhet, yasi'. Hats lanaxpa'lij na' aatshek qe nite' h'inqeku'.— Qa hik akaa'ijha qa naxpa'lij pa' laatshektax.^k

²³In hats uyifi ha' Jesús ke' tetsi' ha' witljitsitjii tenek'enhe'yij qa yi'wen hekhewe' tofojiyijup qa hekhewe' iye t'aiji' in yejtsi'le' wetju't.^l

²⁴Qa yit'ijji'ju': —Ma'a'ik'uiifik'i ene' wititsi'. Ne' ome'aski' nite' wa'm. Ima'te.— Ma' qa talakaxtiiju' ha' Jesús.^m

²⁵Ha' Jesús in hats week yuk'i'nfik'ikii he' week. Ma' qa uyetsji' qa t'eku'mi' ha' tokoi, ma' qa ke' wa'mtax ome'aski' qa niipha'm.ⁿ

²⁶Qa weekij ha' sehe' in i'ye'ej iye aka' lunye'jkii.^o

Jesús qa yi'wenkitkii pe' wetsjuk puk'aletstax.

²⁷In ikik'ui iye ha' Jesús hakha' i'ntaxi', qa wetsjuk he' puk'alets nijayanpha'm qa taya'yik'ikii, qa yit'ijju': —La's pa' David'ik'i, e'nq'elet qeku'ni'tyij wat'ij.—^p

²⁸Qa ha' Jesús in uyifi ke' wititsi' qa nekets iye he' puk'alets. Ma' qa ha' Jesús qa nifaakan hekhewe'en: —¿Me nite' heqeku'ulik'i qu' teke'ye' qu' haqsiijkii aka'an?— Qa yit'ijju' in yeku't: —Nite' heqeku'ulik'i, Yatsat'axyij.—^q

²⁹Ma' qa ha' Jesús qa t'eku'mipji' he' lotoi qa yit'ijets: —Aka' hats lunye'j in nite' h'inqeku'u' qa' nanaqsi'jjiit e'mijkiyek.—^r

³⁰Ma' qa yi'wen wetju't hekhewe' puk'aletstax. Ma' qa ha' Jesús qa qi in yiyajitaxetskiiha qa yittaxijets: —Mowo'oiha qu'nte' nenikfe'le'ets pe'ye' aka'an.—

³¹Qa in i'nk'a ikik'uiikii qa aje'e't nifelkii, ma' qa weekij aje'e't ha' sehe' in nikfe'lets ka' yaqsiijkii ha' Jesús.

Jesús qa yi'in pa' ewi't ham te'lijeye'.

³²In i'nk'a ikik'uiifik'ikii he' puk'aletstax, qa aje'e't namets iye he' uja'x jukhew ha' Jesús, neka'xii ha' ewi't jukhew ham te'lijeye' qe i'nji' pa' ewi't inwo'met.^s

³³Ha' Jesús in yukinik'uiifik'i pa' i'ntaxji' inwo'met ha' jukhew ma' qa iyet ha' hamtax te'lijeye'. He' jukhew qa efuts iye qi in yitju'axijpha'mkii qa yit'ijju': —Nite' pakhaa'ij qu' lunye'je' pa'qu' ne'twenhetiiji'teje'm ha'ne Israel qu' lunye'je' ka' lunye'j ha'ne jukhew.—

^j 9:21 Mt 14:36; Mr 3:10; Lc 6:19 ^k 9:22 Mt 15:28; Mr 10:52; Lc 7:50; 17:19;

18:42 ^l 9:23 2Cr 35:25; Jer 9:17; 16:6; Ez 24:17; Ap 18:22 ^m 9:24 Jn 11:13;

Hch 20:10 ⁿ 9:25 Mr 9:27; Hch 3:7; 9:40-41 ^o 9:26 Mt 4:24; 9:31; 14:1; Mr 1:28;

Lc 4:14 ^p 9:27 Mt 1:1; 12:23; 15:22; 20:30-31; Mr 10:47; Lc 18:38-39 ^q 9:28 Mr 11:24;

Jn 3:16; Hch 10:43; Ro 10:9; 1P 1:8-10 ^r 9:29-30 Mt 8:4,13; 9:22; Mr 8:25; Jn 9:26

^s 9:32-34 Mt 12:22-24; Lc 11:14-15

³⁴Qa hekhewe'le fariseol qa yit'ijju'ek: —Ha'ne jukhew in yuki'nfik'ikii pekhewe' inwo'metets yit'ijji' pa' let'unha'x pa' qi latata pe' inwo'metets.—^t

Olotstax ne' yuji' na' wit'enekju', qa nite'le olots ne' yithayikitax.

³⁵Ha' Jesús qa week ikik'i he' witsetits qa he' witsetits letits iye qa i'nq'ijatshenifikii he' le'lijtsitjiyits ne' judiol week he' witsetitsji'. Qa nifelji'ij iye ke' le'sits wi'tlijei t'ejuyets pakha' tenek'enheiji' pa' Dios qa niñinu'kii iye he' pekhel lunyejeikii pe' laja'metets qa he' pekhel yaats'e'uju'kii iye.^u

³⁶In yi'wen he' olots jukhew qa efuts iye qa qi in neq'eletij, qe itawje'metets qa nite' yimaamkii qe ham pa'qu' ni'fenkii qu' nejelets hik lunyejei ne'ej kots'etets qe ham na'aj lenilayets in yejeelija.^v

³⁷Qa yit'ijji'ju' he' H'ijatshenhei: —Hats olotstax ne' yuji' na' wit'enekju' qa nite'le olots ne' yithayikitax.^w

³⁸Qa hik ta'hijupi' qu' iyini'hijets na' Yatsat'axij na' wit'enekju' qu' nenukin iye pe'qu' nithayiki.—

Jesús qa t'ekumiiji'kii pe' doce (12) H'ijatshenhei.

(Marcos 3:13-19; Lucas 6:12-16)

10 ¹Ma' qa taya'yets ha' Jesús he' doce (12) H'ijatshenhei qa' tisij pa' let'unhaxitsijup qu' nukinifik'ikii pe' inwo'metets qa qu' nenlinju'kii iye pe' pekhel lunyejeikii pe' laja'metets qa pe' pekhel yaats'e'uju'kii iye.^x

²Enewe'en hiyits he' doce (12) H'ijatshenhei ha' Jesús. Yojo ha' Simón, hii iye Pedro qa ha' tek'inij Andrés. Qa ha' Jacobo (Santiago) qa ha' tek'inij Juan, enewe' wetsjuk letits ha' Zebedeo,^y

³Felipe qa ha' Bartolomé, Tomás qa ha' Mateo, hik ha'ne yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' witset Roma, qa ha' Jacobo (Santiago) la's ha' Alfeo, qa ha' Tadeo,

⁴qa hakhap iye Simón, i'nji'teje'mek pa'aj pekhewe' hiyinyejei cananitas^z qa ka' Judas Iscariote, hikka' wotk'onijkii ha' Jesús.^a

Jesús qa yukinkii pe' H'ijatshenhei.

(Marcos 6:7-13; Lucas 9:1-6)

⁵Ha' Jesús qa yukinkii ene' doce (12) H'ijatshenhei qa nifeli'm pa'qu' leqfenejeje' lewek qa yit'ijets: —Hasu'uj ami'lets ne' leqe sehel ne' nite' judiol. Qa hasu'uj iye uyi't ji'teje'm ne' Samaria letsetitits.^b

^t 9:34 Mr 3:22; Jn 7:20 ^u 9:35 Mt 4:23; Mr 1:15 ^v 9:36 Mt 14:14; 15:32; Mr 6:34; 8:2; Nm 27:17; 1R 22:17; Ez 34:5; Zac 10:2 ^w 9:37 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 ^x 10:1-4 Mr 6:7,13-16; Mt 9:35; Lc 9:1 ^y 10:2 Mt 4:18,21; 16:18; Jn 1:42 ^z 10:4 Cananitas hiyits pekhewe' neqquwumhiyu'taxij pa'aj pe' Roma letsets. ^a 10:4 Mt 26:14; Lc 22:3; Jn 6:71; 13:2,26 ^b 10:5 2R 17:24; Lc 9:52; 17:16; Jn 4:9; Hch 8:25

⁶Ma'añii yijat'ij nekhewe' i'ni'kii ne' kots'etets hamitstaxiikii ene' tetsi' ka' Israel'ik'i.^c

⁷In ñaki'ñkii qu' enfeli'ñ qa' it'ihij: “Pa' tenek'enheiji' pa' Dios hats met ma' qa' hats na'nju!”^d

⁸Ihini'ñ pe' wanqaats'uju, ihini'ñ pa'qu' hats nawa'mji'ijtax. Ihini'ñ pakha' qu' na'ntaxij kakha' witaja'me't lepra. Iwu'mjiif'ik'ikii pekhewe' inwo'metets. Aka'an in ñestiyi'ñij ham ñaja'ye', qa' hik ta'hijupi' qu' hasu'uj ji'jek ijanini'ñ.^e

⁹Hasu'uj iye eka'xi'ñ aq'astayi'ñ nijketits oro qa' ke' plata qa' ke' cobre iye.^f

¹⁰Hasu'uj iye eka'xi'ñ pa'qu' ti'naje' in ñaki'ñkii. Ewi'ñe'ñe iye pa'qu' uihitjiyi'ñ, hasu'uj wetsjuk'e iye otshilaxtiyi'ñ qa' hasu'uj iye eka'xi'ñ awaikajit'ñ, qe na'aj t'ithayii weju'ñij in testi'yij na'aj ñaq.^g

¹¹Qu' ami'ñets pa'qu' witset'e i'ni'ñi qu' witset ña'se' qa' aje'eñ mowo'oliikii pakha' qu' ninikfe'ñ qu' natsathen pa'qu' ñunye'je', qa' hikpa' ni'ñijup pe'qu' tetsi'ye' qa' ami'ñijii qu' ma'alik'ui iye pa'qu' witset'e.

¹²Qu' ami'ñets pe'qu' wititsi'ye' ma' qa' it'ñijets qu' mewetfelihim pekhewe' tetsii: “Pa' wit'ikesimeya'ñlekii qu' na'ni'ñ ejupkii.”^h

¹³Qa pekhewe' tetsii pe' wititsi' qu' ni'wejuñenij qu' netesti'yij aka'an, ma' qa' aka' ñewetfelihijim wit'ikesimeya'ñlekii qa' amaneye' jiiupkiyek. Qa qu' nite'ñe ni'wejuñenij qu' netesti'yij, ma' qa' eka'xi'ñik'ui iye qu' ma'alik'ui.ⁱ

¹⁴Qa qu' nite'ñe lesitsi'ñ eju'ñ axe'm qu' nite' nenexpiikeyu'yi'ñ ej, ma' qa' ma'alik'ui pe' wititsi' axe'm qu' witset'e, qa' enfuluti'ñju' pa'qu' sehe'ye' qu' namtaxij ne' ef'iyeyi'ñ qa' jutsiqetsi'im in u'ñets.^j

¹⁵Yijaa'ija aka' hit'ñij ewets, qu' namtaxets pa' neñu qu' newetjeyumtshentax ene' week qa' pa' ñantanithenkeye'ñ hatse' ha'ne witset in nite' nexpiikeyu'uñ ej les qi qu' iftsaxe' hatse' qa' tees qu' ñunye'ji'ñju'ñ na' ñantanithenkeye'ñ hatse' kekhewe' witsetitsik'i Sodoma qa' ka' Gomorra.—^k

Na'ñ pekhewe' qu' u'ñax ñeqfenejeyi'ñ ej.

¹⁶—Ek'en qeku'ni'ñek, yakha' in k'ukini'ñkii hik ejunyejeyi'ñ kots'etets qu' na'ñji'ñju' ñeqewuk'u ne'ej wowol. Qa hik ta'hijupi' matjanitheni'ñkiiha hik ejunyejeyi'ñ na'aj q'oiq'oi, qa' hikñe ejunyejeyi'ñ ne'ej ofol in ham yumtiyi'ñkii.^l

¹⁷Jeli'ñju'ñha ene' jukhew, qe na'ñ pekhewe' qu' neka'xi'ñii hatse' pekhewe' qu' nejeñik'ui pa'qu' ñunye'je'kii (tribunal), qa' neqsilani'ñje'mkii iye pekhewe' ñe'ñijtsitjiyitsifi.^m

^c 10:6 Sal 119:36; Is 53:6; Jer 50:6; Mt 9:36; 18:12; Hch 2:36; 7:42; He 8:8,10

^d 10:7 Mt 3:2; 4:17; Lc 10:9 ^e 10:8 Mr 3:15; Ap 9:20; 18:2 ^f 10:9-15 Mr 6:6-8; 10:4-12;

Lc 22:35-36 ^g 10:10 Lc 10:7; 1Co 9:14; 1Ti 5:18 ^h 10:12 1S 25:6; 1Cr 12:18; Sal

122:7-8 ⁱ 10:13 Sal 35:13; Mt 8:8; Hch 16:15 ^j 10:14 Neh 5:13; Lc 10:11; Hch 13:51

^k 10:15 Mt 12:36; Hch 17:31; He 10:25; 2P 2:9; 1Jn 4:17; Mt 11:22,24; 2P 2:6; Jud 6-7

^l 10:16 Gn 3:1; Lc 10:3; Ro 16:19; Fil 2:15 ^m 10:17 Mr 13:9,11; Lc 12:11-12; Hch 5:40; 26:11

18 Qa' neka'xi'hi iye pekhewe' wit'alheiji' pe' witsetits (gobernadores) qa pe' qitsji' wittatal (reyes), qe ta'ł yiwets in łatsjayani'ħha, hats'inha qu' iwq'axini'ħij qu' enfeli'ħi'mha pekhewe'en aka' yijunye'j qa pekhewe' iye nite' judiol.ⁿ

19 Qa qu' neka'xi'łetsji' pekhewe' wit'alhei hasu'uj natawje'meteni'ł qu'nte' e'niya'yi'ħijju'ł pa'qu' it'ħijju'ł, qe qu' namets qu' iyet qa na' Dios qa' nelisi'ħij pa'qu' it'ħijju'ł,^o

20 qe nite' ekheweli'ł qu' iyeti'ł, nakha' łeqe Espíritu na' Atata'ał qu' hikna' niyeti'epji'.^p

21 Ma' qa ene' jukhew qa' ninaqyaji'ij qu' natlanhetii pa'qu' łek'inije' i'nħi' pa'qu' łamats'e. Qa pa' łatata qa ninaqyaji'ij qu' natlanhetii pa' ła's qa i'nħi' pe'qu' łasi'ye', qa pe' witlitstax qa' ł'ejuiħifetsi'ij pe'qu' ł'alheye' qa' ninaqyaji'ij qu' natlanhetiiju'.^q

22 Week ha'ne sehe' epji' qi qu' nuteni'ł qe ta'ł yiwets in łatsjayani'ħha, qa pa' qu'nte' niliye'yij qu' namijii pa' ł'aka'the' qa' hikpa' qu' iħa'xe'.^r

23 Qu' nanqawitjineyu'u'ħ'ej pa'qu' witset'e qa' aje'e'ł ilati'ħii iye pakhape' witset'e iye. Qe yijaa'ija aka' qu' hit'ħij ewets in tees qu' week anq'axiħijpha'm qu' ma'a'ħik'i ene' witsetits ha'ne Israel qu' hats nanam ha'ne Ła's na' Jukhew.^s

24 Ham wit'ijatshenek'e qu' nat'anipji' pa'qu' łaqqa maestroye' qa ham iye pa'qu' witqejkunenek'e qu' netweyik'uipha'm pa'qu' łaqqa patune'.^t

25 Na'aj wit'ijatshenek les łe'wis qu' ni'wejułenij in hats hik łunye'j na'aj łaqqa maestro, qa na'aj witqejkunenek iye in hik łunye'jek na'aj łunye'j na'aj łaqqa patun. Ene' jukhew qu' łeqiyi'ij Beelzebú (łatata pe' inwo'metets) na' yatsat'axij ne' wititsi', qa łme nite' les u'łetsi'ik'i pe'qu' łeqiyitsi'ij ene' łelits na' yatsat'axij ne' wititsi'?—^u

Hasu'uj e'nijiwei.

(Lucas 12:2-7)

26—Qa hik ta'ħijupi' qu' hasu'uj e'nijiwe'yi'ħijju'ł ene' jukhew qa efuts iye, qe ham pa'qu' natat'inhetiikii qu'nte' ne'twenheti'ye' qa qu'nte' ninikfe'le' iye.^v

27 Pa'qu' uja'xe'ħi'ħijki' qu' hit'ħij ewets in nookii qa' enfeli'ł qu' ne'ne'łukii. Qa pa' ujaxi'ħijki' in k'efeli'ħi'm qa' mewe'ħijji'pji' ne' wititsil qa' it'unheti'ħik'iha' qu' enfeli'ł.^w

28 Hasu'uj e'nijiwe'yi'ħijju'ł enewe' yilante ne' esenitsi'ł qa pakha'łe ne'ħini'ł (alma) qa' nite' yaq'alij. Les łe'wis yijat'ij qu' e'nijiwe'yiju'ħha nakha' łeke'

ⁿ 10:18 Mt 28:19; Ro 1:5; Ga 1:16 ^o 10:19 Mr 13:11-13; Lc 21:12-17; Ex 4:12; Nm 23:5; Dt 18:18; Mt 6:25 ^p 10:20 Sal 51:11; Jn 1:33; Hch 2:4; Ro 8:9; Ga 5:25; Tit 3:5; Lc 12:12; Hch 4:8; 13:9; 2Co 13:3 ^q 10:21 Mi 7:6; Mt 10:35-36; Mr 13:12 ^r 10:22 Mt 24:9; Lc 21:17; Jn 15:18; Mt 24:13; Mr 13:13; Jn 12:12-13 ^s 10:23 Mt 12:15; Hch 8:1; 9:25; 14:6; 17:10 ^t 10:24 Lc 6:40; Jn 13:16; 15:20 ^u 10:25 2R 1:2; Mt 12:24,27; Mr 3:22; Lc 11:15,18-19 ^v 10:26-33 Mr 4:22; Lc 8:17 ^w 10:27 Mt 24:17; Lc 5:19; 12:3; Hch 5:20

qu' naqsiiikii yijat'ij qu' week niwu'enhjetju' ene' wit'esenits qa pa' yiñin (alma) ene' wit'esenits, qa' niwu'mji'ju'kii pa' fe't qi iftsax.^x

²⁹ ¿Me nite' te'ninei ne'ej wetsjuk papaye'mtsil in ľaja'aju'ľ ne'ej ewi'ľ ľ'astaki' nijket ľasi'? Enewe'en nite' ewii'ľe' pe'qu' nanami'ju' na' sehe' qu'nte' ľexke'yi'ij na' Atata'at.^y

³⁰ Qa ekheweli'ľ ne' ewkujitsi'ľ hats week wetjeyumtshen, hats jutsiqax iye pa' uja'x.^z

³¹ Qa hik ta'ľijupi' hasu'uj e'nijiwe'yi'ľ, qe ekheweli'ľ les e'weju'ľi'ľij yijat'ij nite' ejunyejeji'ľiju'ľ pe'qu' olootse'tax papaye'mtsile'.—^a

Pe' qu'nte' newelkut'i' ijkii.

(Lucas 12:8-9)

³²—Qa hik ta'ľijupi' week pakha' qu' netetfelyijha nite' welku't'ijetskii ene' jukhew in tsijayan, ma' qa' yakhap ji'jek iye qu' hetetfeljijji'mha ek nite' hewelkut'ijetskii na' Tata i'ni' na' wa's.^b

³³ Qa pakha'ľe qu' newelku'tyijkii qu' natfaakanhetiitaxyij, ma' qa' yakhap ji'jek iye qu' hewelkutjijjetskiyek na' Tata i'ni' na' wa's.—^c

Jesús ta'ľets in yeqet'etsju'kii.

(Lucas 12:51-53; 14:26-27)

³⁴—Hasu'uj umti'ľ yakha' in tsam qu' henka'x pa'qu' ľesaxitse'wetju'ľkii ha'ne week sehe' epji'. Nite' tsamijetsju' qu' henka'x pa'qu' ľesaxitse'wetju'ľkii ha'ne week sehe' epji'. Tsamijetsju' yijat'ij qe qa' nawatk'esa'xju'kii.

³⁵ Tsametsju' ha'ne sehe' qe qa' nuten pa'qu' jukhewe' qa' ľ'ejuihifeyi'ij pa'qu' ľatataaye'taxija. Qa pe'qu' witasie' qa' nutenek qa' ľ'ejuihifeki'ij pe'qu' teneneye'taxija qa pe'qu' wifelits'etax qa' nutenek qa' ľ'ejuihifekiyi'ij pe'qu' ľeqewketi'ye'.

³⁶ Qa pekhewe' ľ'ejuihifets pakha' jukhew i'nñi' efu qa hik pekhewe' pe' ľejefeetstaxija. (Mi 7:6)^d

³⁷ Pa'qu' les qi qu' namitfik'i qu' nisu'un pa'qu' ľatataye' i'nñi' pe'qu' teneneye' qa yakha'ľe qa nite' tsisu'unija qa nite' weju'ľij qu' natsat'axij. Qa pakha' qu' les namitfik'i qu' qi qu' nisu'unija pa'qu' ľa'se' i'nñi' qu' ľasi'ye' qa yakha'ľe qa' nite' tsisu'unija iye qa nite' weju'ľij iye qu' natsat'axij.^e

³⁸ Qa pa'qu' nite' net'ekumi'i pe'qu' ľeqe cruze'ľ qa' natsjayantax nite' weju'ľij qu' natsat'axij iye.

^x 10:28 Is 8:12-13; 51:12-13; Jer 1:8; 1P 3:14; Mt 5:22; Lc 12:5; He 10:31; Stg 4:12

^y 10:29 Mt 5:16; 11:27; Lc 11:13; Jn 8:42 ^z 10:30 1S 14:45; 2S 14:11; Lc 21:18; Hch 27:34

^a 10:31 Mt 6:26; 12:12 ^b 10:32 Ro 10:9-10; Ap 3:5 ^c 10:33 Mr 8:38; Lc 9:26; 2Ti 2:12; 2P 2:1 ^d 10:36 Sal 41:9; 55:12-13; Jn 13:18 ^e 10:37-39 Lc 14:25-27 ^f 10:38 "T'eku'mi' pe'qu' ľeqe cruze'" ikji' qu' netk'enetsha pa' Jesús yemjeetax qu' qiye'tax pa'qu' u'ľaxe'.

39 Pakha' qu' namitfik'i in yisu'un pakha' ñunye'j in mexe ña'x, qa hikpa' qa' nanqamij pa' wita'x. Qa pakha' ñe qu' naqamij pakha' qu' ñunye'je'tax in mexe ñ'a'x qe ta'ñ yiwets qa' hikpa' qu' ña'xe' hatse'.—^g

Na'l hatse' pa'qu' ñenisit'e'.

(*Marcos 9:41*)

40—Pa'qu' qi qu' neneqjunu'ut'e'j, yakha' ñe iye in neqjunu'yij. Pa' neqjunu'yij qa neqjunu'uj iye na' ts'ukinju',^h

41 pa'qu' neneqjunu'uju'ñ pa'qu' ewi'ñ profetaye' qe ta'ñets in profeta qa neqjunu'uju'ñ, ma' qa' netesti'yij pa'qu' ñenisit'e' in ñunye'jek pa' ñenisit pa' profeta. Pa'qu' neneqjunu'uju'ñ qa t'eku'miju'ñ pa'qu' natsathen jukhewe' qe ta'ñets in yatsathen qa neqjunu'uju'ñ, ma' qa' netesti'yij pa'qu' ñenisit'e' in ñunye'jek pa' ñenisit pa' yatsathen.ⁱ

42 Pa'qu' ñunye'je' pa'qu' jukhewe' qu' netisij yemjeetax qu' ewi'ñ tok'o ña'se' iweli'ye' eneñeji' enewe' nite' weniwqinhetji' qe tsijayanija. Ma' qa' hik pakha' hatse' qu' yijaayi'ija qu' nana'l pa'qu' ñenisit'e'.—^j

11 ¹Ma' qa in hats naq'axijik'i in yijatshen ha' Jesús he' doce (12) ñ'ijatshenhei, ma' qa ik qu' nakik'i he' metits witsetits i'ni' hakha' sehe' Galilea qa' ni'nq'ijatschen qa qu' nenfel iye ke' ñe'lijei.^k

Pe' ñ'ijatshenhei pa' Juan Bautista qa' namii pa' Jesús.

(*Lucas 7:18-35*)

²In impi'ye'ej pa'aj pa' Juan pe' witq'opheñitjiyifi ke' yaqsiijkii ha' Cristo, ma' qa yukinii pa'aj pe' ñ'ijatshenhei

³qu' nanfaakankii ha' Jesús, ma' qa hekhewe'en qa yit'ijets: —¿Me hik akha' pakha' hats jutsiqaxik'ui qu' nanam? ¿Me i'nñ'i qu' honotki'ñik'ui iye pakhape'?—^l

⁴Ha' Jesús qa yeku'ñ: —Mapili'ñii ha' Juan qa' enfeli'ñi'm aka' ñi'weni'ñ qa aka' ñ'imp'i'ye'ej iye,

⁵ne' puk'aletstax qa hats yi'wenkii, (*Is 35:5*) ne' onqokitstax qa hats t'otsjo' iye qa ene' otshimetetstaxju' qa hats otshimetsitsu' iye, ne' ñoq'oqtaxkii ñ'ajits (lepra) qa hats hamitsiikii iye ke' ñajametetstax, ne' nite' yepi'ye'tax wetju'ñ qa hats yepi'ye'kii iye, hekhewe' hats naxtaxju' qa ñii iye, qa ene' if'ñljetsits qa tefelñiti'yi'm eke' wi'ñlijei t'ejuyets na' wita'x. (*Is 61:1*)^m

⁶Qa ñe'wisi'mkii pakha' qu'nte' na'nayu'ye' yi'ñ ye'm pe'ye'.—ⁿ

^g 10:39 Mt 16:25; Mr 8:35; Lc 9:24; 17:33; Jn 12:25; Jn 8:12; 12:26; 21:19 ^h 10:40 Mt 18:5; Lc 9:48; 10:16; Jn 13:20; Ga 4:14; Mr 9:37; Jn 12:44 ⁱ 10:41 1R 17:10-15; 18:4; 2R 4:8; 3Jn 5-8 ^j 10:42 Mt 25:40; He 6:10; Mt 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 ^k 11:1 Mt 7:28; 9:35; Lc 23:5 ^l 11:3 Sal 118:26; Jn 6:14; 11:27; He 10:37 ^m 11:5 Is 35:5; Lc 4:18; Stg 2:5 ⁿ 11:6 Is 8:14-15; Mt 13:21; Jn 6:61; 16:1

7 In hats ikkii iye pekhewe'en qu' napilkii, ma' qa ha' Jesús qa iyetik'ui hekhewe' jukhew nifeli'm pa'n lunye'j pa' Juan, qa yit'ij: —¿Ēekpa' tejeñi pa'aj in łami'ñi na' ham i'n'i'í? ¿Me ewi'ł pe' fapu' yiwu'mkii pa' t'unik'i?º
 8 Qa qu' nite' hik aka'ye', ¿qa pa'n lunye'jek pa' łenjusi'ñi pa'aj? ¿Me ewi'ł pa'qu' jukhewe' qi in łe'sits pe'qu' łeqhinataye'? Ekhweli'ł łenikfe'li'łets nekhewe' natkin kekhewe' łe'sits witqhinatai in i'nifi ne' łetsil ne' qitsji' wit'alhei.

9 Qa ¿ekpa' ek łami'ñi qu' i'weni'ł? ¿Ye' me ewi'ł pa'qu' profetaye'? Ehe, hik aka' yijat'ij in lunye'j, qa hiwjuťiqeni'ł e'mha in hik hakha' les in qi in profeta.^p
 10 Hik hakha' Juan, hikha' t'ejuyets aka' we'nika'ajji' pa'aj Intata łe'lijei in yit'ij: “*Jeł qeku'nek, yakha' hukin hatse' na' yukinek qu' nathayin ek'ui, qa' hik nakha' qu' naqsi'jik'i pa'qu' ikheyi'je!*” (Mal 3:1)^q

11 Yjaa'ija aka' qu' hit'ilij ewets in week ene' jukhew ha'ne sehe' epji' ham pa'qu' nat'anipji' qu' łuk'eyeji' ha' Juan Bautista, qa pakha'łe qu' les nite' qiye'ji' pe' i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios, qa t'anipji' ha' Juan.

12 In iplu'uk'i ek in i'nk'aa nam ha' Juan Bautista qa yamijii hane'ej ene' jukhew in watkatitij wetepji' in yisu'un qu' na'n ji'teje'm nakha' tenek'enheiji' na' Intata.

13 Qe week ke' profeta'ik'i qa ke' łe'lijei iye ka' Moises'ik'i in nifel na' tenek'enheiji' na' Intata wa'sji', kekhewe'en yamijii in hats nam ha' Juan.

14 Ekhweli'ł qu' isu'uni'ł qa' ku'mi'łiju'ł aka'an, hakha' Juan in hik hakha' profeta ñi Elías, hayiits juťiqaxik'ui pa'aj qu' nanam.^r

15 Pekhewe' qu' nana'l łekfiye' qa nepiye'ek'i aka'an.^s

16 ¿Pa'n ñi pa'qu' hejeyumtshenijupi' ene' jukhew qa' efuts iye hane'ej ha'ne łahats'ij? Hik lunyejei ne'ej omehets qe t'oto'yi'ju' na'aj joofji'ju' qa taya'yiikii ne'ej łotoihifets,

17 qa yit'ijiki: “In hifuyutaxi'ł e'mik'i ne' foj, ekhweli'ł qa nite'łe łotoyi'ł. Hijitaxi'ł e'mik'i ke' witiłjtsinel if'ijetsitsik'i qa nite'łe łapi'łju'”

18 Qe in namtax ha' Juan qa nite' tuj ke' week qa nite' iya' iye, qa titijiti'yijets in i'nji' pa' ewi'ł inwo'met.^t

19 Qa in namtax iye ha'ne Ła's na' Jukhew qa tek qa iya' iye, qa titijiti'yijets in iħinkeyax qa iyana'x iye, łejuwaika'aj nekhewe' wekwek yjanin qa łejuwaika' iye ne' u'łets jukhew. Qa juťiqaxħij pa'qu' i'nithayjik'te qu' jinenikfe'łkii.—

Hiyee' enewusits pe' witsetits.

(Lucas 10:13-15)

20 Ma' qa yapełek ha' Jesús qa yit'ijets pa' uł'ax lunyejei hekhewe' witsetits hekhewe' qi in yaqsi'jtaxiji'kii kekhewe' ham lunyejeji'ju'ł.

º 11:7 Mt 3:1; Ef 4:14 p 11:9 Mt 14:5; 21:26; Lc 1:76 q 11:10 Mr 1:2 r 11:14 Mal 4:5; Mt 17:10-13; Mr 9:11-13; Lc 1:17; Jn 1:21 s 11:15 Mt 13:9; Mr 4:23; Lc 8:8; 14:35; Ap 2:7
 t 11:18 Mt 3:4; Lc 1:15

Yi'wentaxij yemjee qa nite'le yili'ij in yaqsiijkii pe' u'ets. Ma' qa yit'ij ha' Jesús:

21—jPeijaat'ij hiyee' a'ha'nus ha'ne witset Corazín! jPeijaat'ij hiyee' a'ha'nus iye ha'ne witset Betsaida! Qa qu' hakha'ye' Tiro qa ha' Sidón qu' nanaqsi'jiji'kii kekheve' ham lunyejeyi'iju't wanaqsi'jtaxi't e'mijkii ha'ne la'ni'hi'. Qekha hayiits nilitaxij in yaqsiijkii pe' u'ets qekha nijayantax pa' Dios, ma' qekha ninq'ethintaxij in yijaa'ija qu' netf'iljetsin leqhinatai qekha u'etse'tax qa le'la' qekha nilintaxij na'aj lo."

22Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ilij ewets ekheweli't, qu' namtaxets pa' netuji' qu' newetjeyumts hentax ene' week, qa ekheweli't les qi qu' iftsaxe' hatse' qu' atanithenheti'yi't qa tees qu' lunye'ji'iju't na' lantanithenkeye'j hatse' ne' tetseti'yi' na' Tiro qa na' Sidón."

23Qa akha' witset Capernaum, ¿me lumti qu' ekekiti'yetspha'm na' wa's? Akha' h'ewumhiti'yiiju' hatse' na' fe't le'nq'itset'ij ne' naxju' (Hades). Qe qek nanaqsi'jiji'kii ka' witset'ik'i Sodoma kekheve' ham lunyejeyi'iju't wanaqsi'jtaxij e'mijkii, ka' Sodoma'ak'i qekha hane'ej mexe nana'ltax."

24Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ij ewets iye witset Capernaum, qu' namtaxets pa' netuji' qu' newetjeyumts hentax ene' week, qa ekheweli't les qi qu' iftsaxe' qu' atanithenheti'yi't qa tees qu' lunye'ji'iju't na' lantanithenkeye'j hatse' ke' tetseti'yi' ka' witset'ik'i Sodoma'ak'i.—

Eneki't yiwets qa' k'awapiihiti't.

(Lucas 10:21-22)

25Hik aka'aj ka' lahats'ij ha' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Qi in le'wisij, Tata, Yatsat'axij na' wa's qa ha'ne sehe' iye qe hats h'ethinij ene' nite' weniwqinhetji' eke' ham nikfe'le'ets t'ejuyets na' witi'la'x, qa' nite' h'ethinij pekhewe' wekwek nikfe'lets qa pekhewe' iye wekwek yiya'yij.^x

26Ehe, Tata qe hik aka' hisu'un qu' lunye'je'.—

27Qa yit'ijets iye he' jukhew: —Na' Tata hats week tselisij qu' heinek'enhe'yipji' ene' wekwek. Ham pa'qu' ewi'te' qu' nenikfee'letsha ha'ne La's. Ewi'te' na' Latata in nikfe'letsha. Qa ham iye pa'qu' ewi'te' qu' nenikfe'letsha na' Latata, ewi'te' ha'ne La's in nikfe'lets qa nekhewe' iye yisu'un ha'ne La's qu' nifkfelitets qa yikfelitets.^y

28Eneki't yiwets week ekheweli't pe'qu' hats qi qu' niwefju' qa qi iye in neq'iihetij pe' wekwek qa yakha' qu' k'awapiihiti't.^z

^u 11:21 Mr 6:45; Lc 6:17; 9:10; Jn 12:21; Mt 15:21; Hch 12:20 ^v 11:22 Ez 28:2-4; Am 1:9-10; Mt 10:15; 15:21; Mr 3:8 ^w 11:23 Is 14:13,15; Mt 4:13 ^x 11:25-27 Sal 8:2; Lc 22:42; Jn 11:41; 1Co 1:26; 2Co 3:14 ^y 11:27 Mt 28:18; Jn 1:18; 7:29; 8:19; 10:15; 17:25-26 ^z 11:28 Jer 31:25; Jn 7:37

²⁹Ku'mi'hi' qa' je'wetsjuk'eji' nakha' wakka lo'siyit (yugo) heni' yi'wonje' qa yakha' qu' k'ijatshenij, qe yakha' nite' yeq'itaqsuna'x qa nite' iye heniwqinhetji' *ma' qa qi qu' nawapii ne' atawjetsi't.* (Jer 6:16)^a

³⁰Qe nakha' wakka lo'siyit (yugo) heni' yi'wonje' nite' jutsutax qa ne' yaqatai qa af'ayaiji'.—

Jesús yatsat'axij pa' neluji' nite' wit'ithayijii.

(Marcos 2:23-28; Lucas 6:1-5)

12 ¹Hik aka'aj ka' lahats'ij ha' Jesús qa ikji'teje'm ha' wit'enekju' ka' ewi't neluji' witwapiihijii (sábado) nite' leke' pa'qu' net'ithayijii. He' t'ijatshenhei hats iyipkunju' qa nit'ijji' ke' lei trigo qa tuj.^b

²Qa he' fariseol in yi'wenij, ma' qa yiyaji'ets ha' Jesús qa yit'ijets: —Je't qeku'nijju' ek ne' ijatshenhei ka' yaqsiijkii nite' lenexke'ej qu' naqsiijkii pe'ye' in yamets ha'ne neluji' witwapiihijii ham t'ithayije'ji'.—^c

³Ma' qa yeku't ha' Jesús qa yit'ijju't: —¿Me nite' leje'ti' ne' witfaakanhei in nifel pa' yaqsiijkii pa'aj ka' David'ik'i pa' ewi't neluji' pa'aj in qi in iyipkuni'tju' pekhewe' ijts'eyek?

⁴Qa uyifi pa'aj pe' witlijsitjii qa tuj pa'aj pe' pan t'ejutshenheti'yets na' Dios. Ekewe'en nite' lenexke'ej qu' netnekui. Uja'xhi'ijkii pekhewe' pa'il in leke' qu' netuj.^d

⁵¿Me nite' leje'ti' iye ke' Moisés le'lijei ne' pa'ilipji' ne' witlijsitjii qu' net'ithayijii' na'aj witwapiihijii (sábado), qa nite' u'tax in yaqsiijkii?^e

⁶Hit'ilij ewets hane'ej in na' na' les t'anipji' ne' witlijsitjii hats ha'ne i'ni'n.^f

⁷Ekheweli't qek enikfe'li'hik'i kakha' ikji'ha aka' wit'lijei in yit'ij: “*Yakha' les hisu'un qu' eq'iltinhetsi'it qa nite' hisu'un pa'qu' ilantaxi'tyifi ene' inqa'metets*” (Os 6:6) ma' qekha nite' it'etaxi'hijets qu' u'tetse' enewe' ham yaqsi'ji'ijkii pa'qu' u'taxe'.^g

⁸Qe ha'ne La's na' Jukhew Yatsat'axij tenek'enhe'yipji' ha'ne witwapiihijii' (sábado).—^h

Ewi't pa' jukhew yistax pa' lokoyik'i.

(Marcos 3:1-6; Lucas 6:6-11)

⁹Ha' Jesús in hats t'atsji'lik'uifik'i ha' wit'enekju' qa ikii qa uyifi ke' judiol le'lijtsitjii.

¹⁰Qa hikha' i'ni' ha' ewi't jukhew yistax ka' lokoyik'i. Qa in lunye'jek hekhewe'en in wo'taxii pa'qu' nit'ijets qu' u'taxe' qu' naqsiijkii ha' Jesús,

^a 11:29 Jn 13:15; Ef 4:20; Fil 2:5; 1P 2:21; 1Jn 2:6; Zac 9:9; 2Co 10:1; Fil 2:7-8

^b 12:1-8 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 ^c 12:2 Mt 12:10; Lc 13:14; 14:3; Jn 5:10; 7:23; 9:16 ^d 12:4 Ex 25:30; Lv 24:5-9; 1S 21:6 ^e 12:5 Nm 28:9-10; 1Cr 9:32; Jn 7:22-23 ^f 12:6 2Cr 6:18; Mal 3:1; Mt 12:41-42 ^g 12:7 Mi 6:8; Mt 9:13

^h 12:8 Mt 8:20; 9:6; 12:32,40

ma' qa nifaakan: —¿Me teke' qu' jintilin pa'qu' nanqaats'etax in mexe witwapiihijiji' (sábado)?—ⁱ

¹¹ Ha' Jesús qa yeku'ł qa yit'ijju'ł: —¿Pa'n hii ekheweli'ł qu' nanamik'iju' pe'qu' witjikiye' pe'qu' łetinkiyee' kots'etax in sabadoji'? ¿Me nite' nit'ijpha'm pekhe'en?'

¹² Qa na'aj jukhew in les weju'łij yijat'ij nite' łunye'jju'ł pe'qu' kots'etaxe', qa hik ta'łijupi' in teke' qu' jintaqsiikii pa'qu' te'wise' pa'qu' sabadoye'ji'.—^k

¹³ Ma' qa yiyaji'ets ha' jukhew qa yit'ijets: —łjin na' okoi!— Ha' jukhew qa yijin ha' łokoi qa aje'eł hamiikii ka' łunye'jtax ha' łokoi, ma' qa week łunyejei iye he' łokoyei.^l

¹⁴ Ma' qa ikfik'ikii he' fariseol qa yifaakateji' pa'qu' łeqfenejejeji'ij qu' teke'ye' qu' nilan ha' Jesús.^m

Pa' profeta'ik'i Isaías hayiits nifel pa'aj pa' Jesús.

¹⁵ Ha' Jesús in nikfe'lets aka'an, ma' qa ikik'ui hakha' i'ni' qa olots he' yijayanik'i. Ha' Jesús qa niłinju' week hekhewe' wanqaats'etaxju'.ⁿ

¹⁶ Qa yiyaji'ijets qu' hasu'uj nenfeli'm pe'ye' kakha' yijaa'ija in łunye'j ha' Jesús.^o

¹⁷ Hats'inha qu' nafits kakha' yit'ij pa'aj pa' Intata in i'nijji' pa' profeta'ik'i Isaías, in yit'ij pa'aj:

¹⁸ —*Jeti'łju', hane'en hik ha'ne yeqejkunene'k. Hik ha'ne he'yeku'miiji'. Qi in hisu'un qa qi iye in tsi'sinheti'mkii. Hetisij nakha'an na' yeqe Espíritu. Łakha' qa' nenfeli'm nakha' yatsathen nekhewe' witsetiikal nite' judiol.*^p

¹⁹ *Łakha' tees qu' netk'etei, tees qu' natyatekii. Nite' teke' qu' netpiikaxtii pa'qu' ł'axe' pe'qu' wit'ikheijeje'ji'.*

²⁰ *Nite' yeplet pe' fapu' in hats qatiyuje'm. Nite' yomhet iye in hats yomiyu'tax qa hats p'ulltax na'aj witfetitjiyij penyilo i'nji' ne'ej eti'ni. Hik aka' qu' łunye'je' qa' naamł'ijii qu' naxinentaxij pa' yatsathen.*

²¹ *Qa aka' łiiji' qu' netjumti'ets week pe' witsetits pekhewe' qu' netk'enets.—*
(Is 42:1-3)

Pe' fariseol qa yit'ijju' qu' u'ł'axe' pa' Jesús.

(Marcos 3:20-30; Lucas 11:14-23; 12:10)

²² Ma' qa tetka'xii ha' Jesús ha' ewi'ł jukhew puk'al qa ham iye te'łijeye' qa ta'lets pa' inwo'met. Qa ha' Jesús qa yiłin, ma' qa yi'wenkitkii qa iyet iye.^q

ⁱ 12:10 Mt 12:2; Lc 13:14; 14:3; Jn 9:16 ^j 12:11 Ex 23:4-5; Dt 22:4; Lc 14:5

^k 12:12 Mt 6:26; 10:31 ^l 12:13 1R 13:4; Mt 8:3; Hch 28:8 ^m 12:14 Mt 26:4; 27:1; Mr 3:6; Lc 6:11; Jn 10:39; 11:53 ⁿ 12:15 Mt 4:23; 10:23; 19:2; Mr 3:7 ^o 12:16 Mt 8:4; 9:30

^p 12:18-21 Jn 3:34; 10:25; Mt 3:17; 17:5; Lc 4:18 ^q 12:22 Mt 4:24; 9:32-34

23 Week hekhewe' yi'wenij qi in yitjułaxijpha'mkii qa yifaakateji' iye: —¿Ma hik hane'ek pa' Ła's pa' David'ik'i?—^{r s}

24 In yepi'ye' ek'i aka'an he' fariseol qa yit'ijju': —Pakha'Łe Beelzebú, łatata pe' inwo'metets, tisij hane'en pa' łet'unha'xijup qa łeke' in yuki'nfik'ikii pekhewe' inwo'metets.—^t

25 Ha' Jesús nikfe'lets hekhewe'en ka' yumtitax qu' łunye'je' qa yit'ijji'ju': —Na'aj qi witset qu' nawatlanju'kii ma' qa łakha'Łe łete'm qu' netwu'Łenhetju' qa hik łunye'j iye na'aj witset ła's. Qa hik łunye'j iye na'aj ewi'Ł jukhew qa łelits qa łewhe'ye' iye in watlanju'kii qa łekhwelŁe łete'm iye in wetwu'Łenhetju'.^u

26 Ma' qa hik łunye'j na' Satanás in łakha'Łe łete'm qu' ne'nukinfik'i in Satanás, ma' qa łakha' ye'Łe łete'm qu' newetqethenju'kii. ¿Qa pa'n łunye'j qu'nte' niliyi'ij na' tenek'enheiji' nakha'an? ^v

27 Ekhweli'Ł in łit'ihijets in hukinfik'ikii pe' inwo'metets qa ta'Łets pa' łet'unha'x na' Beelzebú qa qu' yijaayi'ija aka'an, ¿qa łek łet'unha'xek pa'qu' nata'ijets ne' ijatshenheyi'Ł in yiwu'mfik'i pe' inwo'metets? Qa hik ta'ijupi' nekhewe'en qu' hik nekhewe'ye' qu' nit'ihij ewets qu' ijaniŁik'i.^w

28 Qa qu' nata'Łe'ets na' łeqe Espíritu na' Dios in hukinfik'ikii ne' inwo'metets, ma' qa hats jutsiqax in hats nami'Ł ewetsju' na' tenek'enheiji' na' Dios.^x

29 ¿Pa'n łeqfenye'j łewek pa'qu' nuyetsji' pe'qu' łetsi'ye' pa'qu' net'un jukhew qa' nenitka'mij pekhewe' łewekwekits qu'nte' nojoye' qu' nophe'Ł? Qu' nophe'Ł yijat'ij ma' qa łeke'ye' yijat'ij qu' nenitka'mij pe'qu' łewekwekitse'.^y

30 Pakha' qu' nite' yi'feyi'ij pakha'an yejuihife'ej. Qa pakha' nite' tsi'fenij in haqsi'jje'mkii qa yak'esa'xŁekii.^z

31 Qa hik ta'ijupi' qu' hit'ihij ewets, in week pakha' qu' naqsiijkii pakha' qu' łunye'je'Łe pa' u'Łax qa pakha' iye qu' u'Łetsik'i łe'lijeyi'ij pa'qu' łunye'je'Łe, qa łeke'Łe qu' netwumhiti'yik'ui pe' łewu'Łets. Qa pakha'Łe qu' u'Łax Ł'anye'je'Łets nakha' Espíritu Santo qa' nite' łeke'ye' qu' netwumhiti'yik'ui pe' łewu'Łets.^a

32 Pa'qu' łunye'je' qu' nit'ij pa'qu' ewi'Ł wi'Łlijeye' t'ejuyiju'Ł ha'ne Ła's na' Jukhew, qa łeke'Łe qu' netwumhiti'yik'ui aka'an. Qa pakha'Łe qu' nit'ij pekhewe' qu' net'ejuyiju'Ł nakha' Espíritu Santo qa nite' łeke' qu' netwumhiti'yik'ui pekhewe'en, nite' hane'ej ha'ne łahats'ij qa nite' iye pakha' mexe hamik'ui.—^b

^r 12:23 Ła's pa' David'ik'i ikji' Cristo. ^s 12:23 2Cr 1:1; Mt 1:1; Ro 1:3 ^t 12:24 Mt 9:34;

10:25; Mr 3:22 ^u 12:25-29 Mr 3:23-27; Lc 11:17-22 ^v 12:26 Mt 4:1,10; 13:19;

Hch 13:10 ^w 12:27 2R 2:7; Hch 19:13 ^x 12:28 Lc 17:21; 1Jn 3:8 ^y 12:29 Is 49:24;

53:12 ^z 12:30 Mr 9:40; Lc 9:50; 11:23 ^a 12:31-32 Mr 3:28-30; Lc 12:10; He 6:4-6; 10:26;

1Jn 5:16 ^b 12:32 Mt 11:19; Jn 7:12; 9:24; Mr 2:10; 10:30; Lc 12:10; 20:34-35; Ef 1:21;

Tit 2:12; He 6:5

Pe' najkak jutsiqetsij pe' lei.

(Lucas 6:43-45)

³³Ha' Jesús qa yit'ijets iye he' fariseol: —Jeli'hji' pa'qu' it'ihijju'ha ekewe'en in t'ejujets ka' haqsiiikii, ne' najkak le'wis qa le'sitsijjek lei, ne' najkak u'ax qa u'etsjeek lei, qe ne'ej lei hik ne'ej jutsiqetsij ne'ej najkak.^c
³⁴Q'oiq'oyits lelits! ¿Pa'n lunye'j qu' it'ihij pa'qu' le'wise' in ekheweli't q' in u'etsi'!? Qe pakha' topo'oj ha'ne intawe'j qa hik pakha' t'atsji'hii ha'ne ineji'.^d
³⁵Pakha' jukhew le'wis qe ta'lets pe' le'sits yenji'ju'kii pa' latawe'j ma' qa t'atsji'hfik'i pa' le'wis, qa pakha'le qu' u'ax jukhewe' qe ta'lets pe' u'ets yenji'ju'kii pa' latawe'j ma' qa t'atsji'hfik'i pa' u'ax.^e
³⁶Qa yakha' qa hit'ihij ewets qu' namtaxets pa' neluji' qu' week newetjeyutshentax, ma' qa' nenfeelija lekpa' ta'hijupi' in yit'ij pe' ham weju'hi'ij wi'tlizei nite' leke'tax qu' nit'ij.^f
³⁷Qe pe' e'lizei hik pekhewe' qu' nata'lets qu' nenit'ij ewets hatse' yatsathen, qa pe' e'lizei iye qu' nata'lets qu' nenit'ij ewets hatse' qu' u'axe' qa' atanithenhetii.—

Jesús qa wetjeyumtshenhi'ijupi' pa' profeta'ik'i Jonás.

(Marcos 8:12; Lucas 11:29-32)

³⁸Ma' qa he' uja'x he' fariseol qa he' i'nq'ijjatshenij ke' Moisés le'lizei qa yit'ijets ha' Jesús: —Maestro, hisu'untaxi't qu' k'eweni'hija qu' aqsiiikii pa'qu' ham lunye'ji'iju't hats'inha qu' jutsiqetsi't ye'mha qu' nelisij pa' et'unha'x pa' Dios.—^g
³⁹Ha' Jesús qa yeku't: —Enewe' hane'ej jukhew q' in u'ets qa nite' ewi'hhi' iye nakha' yijayantax, iyintaxets qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju't, qa hats'e nite' leke' qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju't. Ewi'he hatse' qu' net'ethinheti'yij qu' hik lunye'je' ka' lunye'jkii ka' profeta'ik'i Jonás.^h
⁴⁰Qe in lunye'jek in i'nji' ka' *Jonás pe' tekutjii pa' qi tejits wetshetk'ewi't neluts qa wetshetk'ewi't najai* (Jon 1:17) qa' hik aka' qu' lunye'je' ha'ne Ła's na' Jukhew wetshetk'ewi't neluts qa wetshetk'ewi't najai iye qu' na'nji'ju' ha'ne sehe'.
⁴¹Kekhewe' Nínive le'itetsik'i niipha'mkii hatse' qu' neniitaxpha'mkii enewe' hane'ej na'l ha'ne lahats'ij pa' neluji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, kekhe'we'en qa' nit'ijets qu' les u'etse' wiikfik'i enewe' hane'ej na'l ha'ne lahats'ij. Qe ke' Nínive le'itetsik'i yili'ij in yaqsiiikii pe' u'ets in

^c 12:33 Mt 7:23; Jn 15:4-7 ^d 12:34 1S 24:13; Mt 3:7; 23:33; Lc 6:45; Ef 4:29

^e 12:35 Mt 13:52; Col 4:6 ^f 12:36 Mt 12:41; Jn 5:29; 1Jn 4:17; Lc 16:2; Hch 19:40; Ro 14:12; He 13:17; 1P 4:5 ^g 12:38 Mt 16:1; Lc 11:16; Jn 2:18; 6:30; 1Co 1:22

^h 12:39 Mr 8:11-12,38; Lc 11:29-32; Is 57:3; Mt 16:4

yepi'ye' ek'i ke' nifeli'm ka' Jonas'ik'i, qa hane'ej nakha' les in t'anipji' ka' Jonas'ik'i qa hats ha'ne i'ntaxi'in.ⁱ

⁴²Ke' ewi't' efu'uk'i qi tenek'enhei ta'hii na' i'wk'uyi'lii qa' neniipha'm hatse' qu' neniitaxpha'mkii enewe' hane'ej na'l ha'ne lahats'ij pa' ne'ujji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, kekhe'en qa' nit'ijets qu' les u'etse' wiikfik'i enewe' hane'ej na'l ha'ne lahats'ij. Qe lakha' ke' efu'uk'i in toxtaxii yemjee na' ta'hji' nakhap seheika' qa namii qu' nepiye' ka' qi hikfeliya'xkii ka' wittata'ak'i Salomón, qa hane'ej nakha' les in t'anipji' ka' Salomon'ik'i qa hats ha'ne i'ntaxi'in.—^j

Pa' inwo'met u'ax in tepilii pa' jukhew.

(Lucas 11:24-26)

⁴³Ha' Jesús qa yit'ij iye: —Pa'qu' ewi't' inwo'met'e in ikik'uifik'i na'aj jukhew qa neki'ikii pe' yis'axkii sehel, wo'taxiikii lawapiihwet'e qa nite'le yi'wen, ⁴⁴ma' qa yit'ij: “Qa' hapilii iye ke' yitsi' ke' hata'hifi.” Qa in tepilii qa yi'wen in ham i'ni'ifi. Hats wetp'ilastaxifi qa hats wanaqsi'jtaxifi iye. ⁴⁵Ma' qa ik iye qa ikii pekhewep iye wetsjuk tatsai (7) inwo'metets les qi in u'ets wiikfik'i qa t'eqe'mets qa week enewe'en qa uiji'teje'm iye qa i'nji' iye pakha' jukhew. Ma' qa les qi'ija in u'ax nite' hik lunye'j pa' yoojo in lunye'jtax. Aka'an hik aka' qu' lunye'je' hatse' enewe' u'ets jukhew ha'ne hane'ej lahats'ij.—^k

Pe' tenene qa pe' lek'injats pa' Jesús.

(Marcos 3:31-35; Lucas 8:19-21)

⁴⁶Ha' Jesús in mexe iyetik'tui hekhewe' olots jukhew qa' efuts iye, qa namtaxets ke' tenene qa he' lek'injats iye qe nifaakateyutaxets qa amaneifefik'i.^l ⁴⁷Qa ewi't' ha' yit'ijets ha' Jesús: —Ke' enene qa he' ek'injats ha'niite' amaneyi'fik'i, nifaakateyutax ewets.— ⁴⁸Qa yeku't' ha' Jesús hakha'an, qa yit'ijets: —¿Lek pekhe' nene qa lek pekhewe' iye k'injats?— ⁴⁹Ma' qa t'apsiiji'teje'm he' Hijatshenhei qa yit'ij: —Enewe'en k'injats qa nene iye.^m ⁵⁰Qe pa'qu' lunye'je' qu' naqsiikii pa' yisu'un na' Tata i'ni' na' wa's, qa hik ha'ne k'inij qa k'inja' iye qa nene iye.—ⁿ

Yejeyumtshenijupi' pa' ewi't' iwenq'enhena'x.

(Marcos 4:1-9; Lucas 8:4-8)

13 ¹Hik kakha' ka' ne'ujji' qa ikik'uifik'i ke' wititsi' ha' Jesús qa i'niju' ha' lotkoyek ke' kahi'.

ⁱ 12:41 Jer 3:11; Ez 16:51; Ro 2:27; Jon 1:2; 3:5 ^j 12:42 1R 10:1; 2Cr 9:1

^k 12:45 He 6:4; 2P 2:20 ^l 12:46-50 Mt 13:55; Mr 6:3; Jn 2:12; Hch 1:14; 1Co 9:5; Ga 1:19

^m 12:49 Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 ⁿ 12:50 Mt 6:1; 7:21; Jn 15:14; He 2:11

²Qa olootsija he' nekii, qa hik ta'hijupi' ha' Jesús in t'ilitji'ju' ke' qi'ik'i witinhitjii qa i'nji'ju' qa hekhewe'le jukhew qa efuts iye qa amaneyi' ha' lotkoyek ke' kahi'.^o

³Ma' qa iyetik'ui qa olots ke' wekwek in yejeyumtshenijupi', qa yit'ij: — Ewi't pa' jukhew iwenq'enhena'x ikii pa' lewenq'enhe'wet.^p

⁴In we'nq'en qa namji'ju'kii pe' uja'x loqoloi pa' wit'ikheyi'j, qa namii pe' junatai qa tuj.

⁵Qa pekhewep qa namji'ju'kiyek pa' t'un sehe' qe uteket, qa nite' qi pa'qu' seheeyi'ija. Enewe' loi qa aje'e't ta't qe nite' akaptaxju' pa' sehee'ija.

⁶Qa in nekpha'm ne' junu' qa yaq'alij aje'e't, qe nite' ijetits pe'qu' lefitetsiye' qa yis'ax aje'e't.

⁷Qa pekhewep iye loi qa namji'ju'kiyek pa' tiiket, qa pa' tiiket in qitspha'm qa tik'eyijju' qa yitaki'meten.

⁸Qa pekhewep iye loi qa namji'ju'kiyek pa' le'wisji' sehe' qa italimetsits qa na'l iye pe' lei. Uja'x pe' yamets cien (100) pe' ta't in ewi'tax pe' lo' qa uja'x pe' sesenta (60) yamets in ewi'tax pe' lo' qa uja'x iye pe' treinta (30) in ewi'tax pe' lo'.^q

⁹Pa'qu' nana'l lekfiiye' qa nepiye'ek'iha aka'an.—^r

Inhats'ek kekhewe' yejeyumtshenijupi'.

(*Marcos 4:10-12; Lucas 8:9-10*)

¹⁰He' l'ijjatshenhei qa ikets qa we'tmetinheti'm ha' Jesús qa nifaakanij: —¿Inhats'ek in hit'iji' in l'iyetik'ui hekhewe' jukhew qa efuts iye kekhewe' wekwek in lejeyumtshenijupi'?—^s

¹¹Ha' Jesús qa yeku'l: —Qe ekheweli't lexke'ej na' Dios qu' enikfe'li'tets ekewe' nite' hayiits qu' nana'l pa'qu' nenikfe'lets t'ejuyets na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa nekhewe'le'en qa nite' lexke'ej na' Dios qu' nenikfe'lets.^t

¹²Qe pa'qu' hats nana'li'm, qa' les netesti'yij iye, ma' qa' les qiyi'ija pa'qu' nana'li'm. Qa pakha'te hami'm, qa' netitkamhiti'yij iye pa' lammi's in na'ltaxi'm.^u

¹³Qa hik ta'hijupi' in hit'ihij'e' in k'iyeti't ek'ui ke' wekwek hejeyumtshenijupi'. Qe lekhewel yeje'teju' qa nite'le yi'weenija. Tek'entaxik'i qa nite'le yepi'ye' ek'i, nite' nikfe'lik'i iye.^v

¹⁴Aka'an in l'unyejei nekhewe'en ma' qa hats yafits kakha' yit'ij ka' profeta'ik'i Isaias in yit'ij: “Yepi'ye'tax qa nite'le nikfe'lik'i. Yejetaxju' qa nite'le yi'wen.”^w

^o 13:2 Mr 3:9; Lc 5:3 ^p 13:3 Mt 13:10,34-36; 15:15; 21:33,45; 22:1; 24:32; Mr 4:2

^q 13:8 Gn 26:12; Mt 13:23 ^r 13:9 Mt 11:15; 13:43; Lc 8:8; 14:35; Ap 2:7,11,17,29; 3:6,13,22

^s 13:10 Mt 9:10; 13:35; 15:15; 21:33,45; 22:1; 24:32; Mr 10:10; Lc 6:1; Jn 6:3; Hch 6:1

^t 13:11 Mt 11:25; 19:11; Jn 6:65; 1Co 2:10; Col 1:27; 1Jn 2:20,27 ^u 13:12 Mt 25:29;

Lc 8:18; 19:26; Jn 15:2; Stg 4:6 ^v 13:13 Dt 29:4; Is 42:19-20; Jer 5:21; Ez 12:2; Mt 15:10;

16:12; 17:13; Mr 8:21 ^w 13:14 Mr 4:12; Lc 8:10; Jn 12:40; Hch 28:26-27; Ro 11:8

¹⁵ *Qe pe' laqjamtikineyejeikii ha'ne witset tit'oyik'i. Yit'onik'i lekfiu qa yit'onik'i iye lotoi. Qa qu' nite' hik aka' lunyejeje', in yejeju' qekha ni'wentax, in yepi'ye' ek'i qekha netk'entaxik'iha, qekha nenikfe'ltaxik'i iye pe' laqjamtikineyejeikii ma' qekha nink'aihittax qa yakha' qekha hentintaxju'.* (Is 6:10)^x

¹⁶ *Qa ekheweli't qa' e'he'sitsi'hi'mkii qe na'l ne' otoyit' qa li'wenikii qa ne' ekfiyi't iye qa lepiye'e'kii.*^y

¹⁷ *Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets in olotstax ke' profeta'ik'i qa ke' yatsathen jukhewik'i yisu'untax qu' ni'wen ha'ne hane'ej li'weni't qa nite'le yi'wen. Yisu'untax qu' nepiye' ha'ne hane'ej lepi'ye'e'el qa nite'le yepi'ye'.*—^z

Pa' ikji'ha in yejeyumtshenijupi' pa' iwenq'enhena'x.

(Marcos 4:13-20; Lucas 8:11-15)

¹⁸ *Ha' Jesús qa yit'ij iye: —Ek'eni't, hane'ej qu' henfel ka' ikji'ha pa' ewi't iwenq'enhena'x.*

¹⁹ *Week pa'qu' nepi'ye'taxik'i eke' wi'tlijei t'ejuyets na' tenek'enheiji' na' Dios, qa nite'le nikfe'lik'i, qa hik lunyejei pekhewe' loi namji'ju'kii pa' wit'ikheyij'. Qa nam na' inwo'met qa nitka'mij eke' wi'tlijei we'nentaxji'ju' tatawe'lj.*^a

²⁰ *Qa pe' loi namji'ju'kiyek pa' uteket qa hik lunyejei pe' yepi'ye' ek'i ke' wi'tlijei qa t'eku'mi' aje'e'el qa lesitsi'mik'iha.*^b

²¹ *Qa in nite'le ijetics pe'qu' lefitetsiye' qa nite' t'unitsji'. In tajaajinhetii qa wenit'ijetskii pe' u'lets ma' qa yo'qmositij qa yili'ij aje'e'el.*^c

²² *Qa pekhewe' loi namji'ju'kiyek pa' tiiket qa hik lunyejei pekhewe' qu' nepiye'ek'i ekewe' wi'tlijei, qa lesle in yamitfik'i in yitawje'meten ekewe' wekwek, qa pa' leqsu'unka'xij ekewe' wekwek qa qi in yawitji. Qa week ekewe'en tit'oyijju' kekhewe' wi'tlijei, ma' qa ham leye'.*^d

²³ *Qa pekhewe' loi namji'ju'kiyek pa' le'wisji' sehe' qa hik lunyejei pekhewe' qu' nepiye'ek'i eke' wi'tlijei qa nikfe'lik'i. Ma' qa hik pekhewe' qa na'l yijat'ij pe' lei, ewi'ttax pe' lo' qa yamets cien (100) pe' lei, qa pekhewep qa yametssek sesenta (60) qa pekhewep iye qa yametssek treinta (30) pe' lei.—*

Pe' u'lets wit'enheiju' we'nenji'ju' pe' trigo.

²⁴ *Ha' Jesús nifeli'm iye kakhap iye wekwek yejeyumtshenijupi': —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j na'aj ewi't jukhew in yeni'ju' ne'ej le'sits loqoloi na'aj lewenq'enne'wet.*^e

^x 13:15 Mt 15:8; He 5:11 ^y 13:16-17 Lc 10:23-24; Mt 16:17; Jn 20:29 ^z 13:17 Jn 8:56; He 11:13; 1P 1:10-12 ^a 13:19 Mt 4:23; 5:37; 6:13 ^b 13:20 Is 58:2; Ez 33:31-32; Mr 6:20; Jn 5:35 ^c 13:21 Mr 4:17; 10:30; Hch 8:1; 13:50; Ro 8:35; 2Co 12:10 ^d 13:22 Ro 12:2; 2Ti 4:10; 1Jn 2:15; Mt 19:23; Mr 10:23; 1Ti 6:9-10; 2Ti 4:10 ^e 13:24 Mt 18:23; 20:1; 25:1; Mr 4:26,30

25 Qa in hats week ima'ju' qa namii pa' ewi't' t'ejuihife qa yenji'ju' ek pe' loqo'oi ne'ej cizaña^f hik lunyejeitax trigo pa' witwenq'enhe'wet'ij pe' trigo, ma' qa ik iye pakha'an.

26 Qa in hats qhufje'm pe' trigo ma' qa hats laxaji' pe' lei, qa lunyejeijjek iye pe' cizaña we'nenji'ju' in teiji'jek.

27 Ma' qa pe' yithayiki qa nifeli pa' yatsat'axij pa' wit'enekju': "Yaqa patun, in le'sitstax ke' toi t'eniju' na' ewenq'enhe'wet' zqa pa'n qu' nata'iji' ne' cizaña in latafetsij?"^g

28 Qa yit'ij pa' patun: "Na' na' i'nejuihife t'ejtenijji'ju' pa'aj in yenji'ju'." Pekhewe' t'ithayii qa nifaakanij iye: "¿Me lisu'un qu' haki'lii qa' henit'ihijiki?"

29 Qa pakha'an qa yit'ij: "Nite', qe qu' enit'ihijpha'm ne' cizaña qa i'nhi'i qu' enit'ihijpha'm iye ne' trigo.

30 Iwejinle eku'ni'lij qu' week nata'hi't' ip'lu'ui qu' netenittaxijji' ne' trigo. Qa qu' namtaxets qu' netenit'ijji' ma' qa' hit'ijets nekhewe' qu' nenit'ijji': 'Ojohoni't' qu' ant'a'ahijji' ne' cizaña qa isifini't' je'mkii hats'inha qa' netene'lju', qa nekhewe'te trigo qa' eni'hifi ne' yextsi'ij.' —

Ne'ej mostaza to'.

(Marcos 4:30-32; Lucas 13:18-19)

31 Ha' Jesús nifeli'm iye kakhap iye yejeyumtshenijupi': —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej mostaza to' na'aj jukhew in yenij'ju' pa'qu' leq'ejinqa'wet'e.^h

32 Yijaa'ija pe' to' in hik pekhe' les in nite' qi pe' week toi. Qa in ta't' qa les qipha'm, nite' luk'elpha'm pekhewep wit'enheiju' ne'ej lesejets (hortalizas) qe qipha'mha ma' qa najkak'ij. *Ma' qa namii ne'ej junatai qa tupijji' ne'ej takjil.* — (Ez 31:6)ⁱ

Pe' levadura.

(Lucas 13:20-21)

33 Ha' Jesús qa nifeli'm iye kakhap iye yejeyumtshenijupi': —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej levadura, ne'ej ewi't' efu in yetsjikkinij na'aj fo'ji' qitaxji' qa lammistax levadura. Ma' qa in hats yamje'mha qa yiju'fjufinhetik'i ma' qa les in qi'ija na'aj fo'ji'. —^j

Jesús qa nifel pe' yejeyumtshenijupi'.

(Marcos 4:33-34)

34 Week qa iyetjiik'ui ha' Jesús he' jukhew qa efuts iye qa uja'xte qa yitjiiji' ne'ej yejeyumtshenijupi', qa ham pa' qu'nte' nejeyumtsheni'ijupi' qa iyetjiik'ui,^k

^f 13:25 Ne'ej cizaña, hik lunyejeitaxija ne'ej trigo, qa nikhewe'hi'ij lei qa pakha' lunyejei.

^g 13:27 Mt 10:24; Col 3:11; 4:1; Ap 1:1 ^h 13:31-32 Mt 13:24; 17:20; Lc 17:6 ⁱ 13:32 Sal 104:12; Ez 17:23; Dn 4:12 ^j 13:33 Gn 18:6; Ga 5:9 ^k 13:34 Jn 10:6; 16:25

³⁵qe qa' nasinik'iha kakha' hayiits yit'ij pa'aj pa' ewi't profeta'ik'i in yit'ij: —Hit'iji' hatse' pe'qu' newetjeyumtshen'i ijupi' qu' nek'iyetik'ui. Hit'ij hatse' kekhewe' wekwek nite' hayiits qu' nana'l pa'qu' nenikfe'lets in ip'lu'uk'i ek in i'nk'a wanaqsiijkii ha'ne week sehe'.— (Sal 78:2)^l

Pa' ikji'ha pe' u'lets we'nenji'ju' pe' trigo.

³⁶Ha' Jesús qa wetfeli'm hekhewe' jukhew qa efuts ma' qa uyifi ke' wititsi'. Qa hik hakha'a' he' l'ijatshenhei qa nekets qa yit'ijets: —Enfeli't ye'mha pakha' ikji'ha pekhewe' cizaña we'nenji'ju' pa' wit'enekju'.—^m

³⁷Ha' Jesús qa yeku't qa yit'ij: —Pakha' yenju' pe' le'sits loi hik ha'ne ha'ne Ła's na' Jukhew.

³⁸Qa pa' witwenq'enhe'wet qa hik ha'ne ha'ne week sehe' ipji'. Pe' le'sits loi qa hik pekhewe' pe' lelits na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa pekhewe'te cizaña hik pekhewe' pe' lelits nakha' u'ax.ⁿ

³⁹Qa pakha' l'ejuihife in yenju' qa hik nakha' na' inwo'met. Qa in tenit'ijji' pe' lei qa hik łunye'j qu' namtaxets pa' łahats'ij qu' hame' ha'ne week sehe'. Qa pekhewe' nit'ijji' pe' lei qa hik nekhewe' ne' angelits.^o

⁴⁰Qa hik łunye'j iye in ewi't we'neni' pe' cizaña, qe qa' netene'łju', qa' hik łunye'je' iye hatse' qu' namtaxets pa' łahats'ij qu' hame' ha'ne week sehe' ipji'.^p

⁴¹Ha'ne Ła's na' Jukhew yukinii hatse' ne' łaga angelits nakha' tenek'enheiji', qa' nant'a'aiji' week nekhewe' inqaqsijkinenjiijkii na' u'ax qa nekhewe' iye yaqsiijkii na' u'ax in i'ntaxji'teje'm.^q

⁴²Qa' niwumik'iteje'mkii ne' noxp'onhetjii qi in tuje'mha. Qa hikna' qi qu' nejtsi'le'e' wetju't, qa qi iye qu' nat'aiji' lek'unhetii.^r

⁴³Ma' qa pekhewe' yatsathen qa' netujjiha hatse' in łunye'jek ne' junu' (Dn 12:3) qu' hats nantaxji'teje'mha na' tenek'enheiji' na' Łatata. Pa'qu' nana'l lekfiye' qa' nepiye'ek'i aka'an.—^s

Pe' ewi't qi inyetax tat'inhetiikii.

⁴⁴—Na' tenek'enheiji' na' Dios hik łunye'j iye ne'ej ewi't qi inyetax wekwek in tat'inheti'yi'kii pa' ewi't l'ejinqa'wet. Qa ewi't pa' jukhew yi'wen qa yayaxkit iye in yat'inkii iye, qa qi in le'wisimkii qa wapilii pe' łetsi' qa week t'ihinij pekhewe' łewekwekits ma' qa taqha'yets pa' l'ejinqa'wet yat'inikii pe' ewi't wekwek qi inyetax.—^t

^l 13:35 Ro 16:25-26; 1Co 2:7; Ef 3:9; Col 1:26 ^m 13:36 Mt 13:3; 15:15; 21:33,45; 22:1; 24:32 ⁿ 13:38 Mt 8:12; Jn 8:44; Hch 13:10; 1Jn 3:10 ^o 13:39 Jl 3:13; He 9:26; Ap 14:15
^p 13:40 Mt 24:3; 28:20 ^q 13:41 Sof 1:3; Mt 8:20; 18:7; 24:31 ^r 13:42 Ap 1:15; 9:2; Mt 8:12; Ap 19:20; 20:10 ^s 13:43 Mt 11:15; 1Co 15:42 ^t 13:44 Is 55:1; Fil 3:7-8; Ap 3:18

Pe' ewi't inyetax ute lasi' perla.

45—Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye aka'an, na'aj ewi't t'ihinij wekwek, in wo'oi ne'ej inyetets le'sits utel telits perlas.

46Qa in yi'wen pekhe' les in le'wis perla, qa wapilii pe' letsi'. Ma' qa week t'ihinijkii pe' lewekwekits ma' qa' taqha'yets pekhe'en.—”

Pa' tenek'enheiji' pa' Dios hik lunye'j iye ne'ej ewi't witq'ehemki'.

47Ha' Jesús qa yit'ij iye: —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej ewi't witq'ehemki' tewumhitijii'ju' na'aj iweli' qa olotsji' lunyejeite wetju't lejits witq'ehemkinel.ʸ

48In topo'oj pe' witq'ehemki' qa pekhewe' teq'ehemkii qa yetsinijetspha'm pa' l'isla'wet qa i'nijupju'kii qa yejetji' pe' le'sits qa yenji' pe' canastul qa pekhewe'le u'lets qa yiwu'mfekii.

49Hik qu' lunye'je' hatse' qu' nanaxtaxijik'i pa' lahats'ij. Qa' nak ne' angelits qu' nant'a'ajii' ne' u'lets in wenetsji'taxi't ne' yatsathen,ʷ

50ma' qa niwu'mik'iteje'mkii ne' noxp'onhetjii qi in tujje'mha. Qa' hik nakha'a' qu' qi qu' nejtsi'le'e' wetju't qa' qi iye qu' nat'ajii' lek'unhetii.x

51¿Me week qu' enikfe'li'hik'i ekewe'en?— Hekhewe'en qa yeku't: —Ehe, Yatsat'axyj.—

52Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijii'ju' iye: —Qa hik ta'hijupi' na'aj ewi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'ljei (ley) in tetwek'ela'xets qa i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Intata, ma' qa hik lunye'j na'aj ewi't jukhew yatsat'axij ne'ej wititsi' in nikfe'lets qu' ni'nq'ethinij pe' lewekwekits pe' ink'aihits qa pe' lawa'mhits iye.—ʸ

Jesús qa yamii pa' Nazaret.

(Marcos 6:1-6; Lucas 4:16-30)

53In yili'ij ha' Jesús in nifel eke' wekwek yejeyumtshenijupi' pa' lunye'jkii, ma' qa ikik'ui ha' witset.

54Qa yamii ha' letseet'ija qa hik hakha'a' qa i'nq'ijatshenifi ke' judiol le'lijtsitjii. Qa he' jukhew qa qi in yitju'axijpha'mkii, qa yit'ijju': —¿Pa'n ta'hiji' hane'en week ekewe' nikfe'lets? ¿Qa pa'n ta'hiji' iye pa' let'unha'x in yaqsijikii eke' ham lunyejeyi'ijju't?z

55¿Me nite' hik ha'ne la's ka' ewi't carpintero'ik'i? ¿Me nite' hii ke' lenene María, qa he' lek'injats qa Jacobo (Santiago), qa ha' José, qa ha' Simón qa ha' Judas iye?ª

56¿Me nite' hik ha'ne iye i'ni' he' lek'injai? ¿Qa pa'n ta'hiji' hane'en week ekewe' wekwek?—

ʸ 13:46 Pr 2:4; Mt 7:6 ʷ 13:47 Mt 3:2; 13:44; 22:10 ʳ 13:49 Mt 13:39-40; 25:32

x 13:50 Mt 8:12; 13:42 ʸ 13:52 Mt 12:35; 28:19 z 13:54-58 Mt 2:23; 4:23; 7:28

ª 13:55 Mt 12:46; 13:55; Mr 6:3; Lc 3:23; Jn 6:42; 7:5; Stg 1:1; Jud 1

⁵⁷Qa aka'an in ta'hijupi' qa nite' nek'enheyu'ets. Qa ha' Jesús qa yit'ij: — Ham pa'qu' profetaye' qu' nite' nineqjunu'ye', qa ni'kha'hij tetsetitstaxija' qa letsitaxija iye qa hik ne'ej qa nite' neqjunu'uj.—^b

⁵⁸Qa hik ta'hijupi' in nite' olots ke' yaqsijj'kii wekwek ham lunye'ji'iju't hakha' witset qe he' tetseti'yi' qi in yeqeku'.

Talanhetii pa' Juan Bautista'ik'i.

(*Marcos 6:14-29; Lucas 9:7-9*)

14 ¹Hik akaa'ijha ka' lahats'ij, ha' Herodes tenek'enhe'yi' ha' Galilea qa i'ye'ej ke' yaqsijj'kii ha' Jesús in ham lunyejeyi'iju't.^c

²Qa yit'ijets pekhewe' teqejkunenhei: —Hik kakha' Juan Bautista'ik'i. Hats ila'x iye. Qa hik ta'hijupi' in na'li'm pa' qi tet'unha'x qa teke' in yaqsijj'kii pekhewe' ham lunyejeyi'iju't.—^d

³Qe ha' Herodes t'eku'mi' pa'aj ka' Juan'ik'i qa yophe't lokoyei qa yenifi iye pe' witq'ophehtijii, qe ta'tets pa'aj pe' ewi't efu hii Herodías lewhe'ye'tax pa' tek'inij hii Felipe.^e

⁴Qe ka' Juan'ik'i yittaxijets pa'aj: —Nite' inek tenexke'ej kakha'an qu' ewhe'ye'yi'ij nekhe' efeli'tstax.—^f

⁵Qa ha' Herodes in neqek'uyu'taxij pa'aj ka' Juan, qa nijiweili'iju't iye pa' witset, qe titijiti'yijetsha ka' Juan'ik'i in ewi't profeta.^g

⁶Qa in ink'ayik teqe'ninqa'p ha' Herodes, qa ke' lasi' ke' Herodías qa t'otoyijup pekhewe' namii in teqe le'wis ne'u pa'aj. Ha' Herodes qa qi in yisu'unijji' pa'aj ke' inanyi' in t'otoyijup.

⁷Qa hik ta'hijupi' in weniwjutsiqeniji'mha qu' yijaayi'ija qu' netisij pa'qu' niyinijets.

⁸Ke' inanyi' in tayajaxti'yetskii pa'aj yiyaji'etskii pa'aj ke' tenene, ma' qa yit'ij: —Hisu'un qu' entshen hane'ejija ha' teila' ha' Juan Bautista. Enji' tok'oye'.—

⁹Aka'an qa qi in nite' yi'sinhettaxi'mkii pa'aj ha' Herodes, qa hatsle tetfelijha in weniwjutsiqen qa week iye yepi'ye' ej pe' namii pa' teqe le'wis ne'u. Ma' qa inaqyaji'ij qu' netetka'xii qa' netesti'yij.

¹⁰Ma' qa inq'ukinii qu' ne'nisa'xii ka' teila' ka' Juan'ik'i pe' witq'ophehtijiyii.

¹¹Ma' qa tetka'x pa'aj ka' teila' ka' Juan'ik'i i'nji' pa' tok'o qa testi'yij pe' inanyi' qa yeka'xijji' pe' tenene qa tisij pa'aj.

¹²Qa namii pa'aj he' H'ijatshenhei ka' Juan'ik'i qa yeka'x pa'aj qu' netijik'ui. Hekhewe'en qa nifeli ha' Jesús ka' tenifeny'e'j ka' Juan'ik'i.

^b 13:57 Jer 11:21; 12:6; Lc 4:24; Jn 4:44 ^c 14:1-12 Mr 8:15; Lc 3:19; 13:31; 23:7;

Hch 4:27; 12:1; 13:1 ^d 14:2 Mt 16:14; Mr 6:14; Lc 9:7 ^e 14:3 Mt 4:12; 11:2; Jn 3:24

^f 14:4 Lv 18:16; 20:21 ^g 14:5 Mt 11:9; 21:26,46

Jesús qa tisij pe' ñaqats pe' cinco mil (5.000) jukhew.

(Marcos 6:30-44; Lucas 9:10-17; Juan 6:1-14)

¹³In i'ye'e'j ha' Jesús ka' Juan'ik'i in talanhetii pa'aj, ma' qa ikkii uja'xlekii qa i'nji' ke' witinhitjii qu' namijiiteje'm ha' ham i'ni'i'. Ma' qa in nikfe'lets he' week witsetits hekhewe' jukhew qa efuts iye pa' t'ejujii', qa yijayanpha'm qa t'otsleju' in yamik'ui ha' t'ejujii'.

¹⁴Qa in t'ilittaxpha'm ha' Jesús qa yi'wen in olootsija he' nijayan. Qa qi in neq'eletij qa nilinju' iye he' wanqaats'etaxju'.^h

¹⁵In hats metju' junu', he' l'ijatshenhei qa ikets qa yit'ijets: —Hats metiyu'ju' ne' junu' qa ha'ne ju'uni' ham pa'qu' na'ni'. Yape it'ijets ene' jukhew qa efuts iye qu' napilii he' witsetits ñelits hats'inha qu' nataqha'yets ñaqatse'.—ⁱ

¹⁶Qa yeku'ñ ha' Jesús: —Inye'jñu' qu'nte' napile'kii. Ekhweli'ñ qu' hisi'ñij pa'qu' netuj enewe'en.—

¹⁷Qa yeku'ñ iye he' l'ijatshenhei: —Uja'xñe inek ene' na'l ine'm lee'ñij (5) ene' pan, qa wetsjuk ene' sehets, qa uja'xñe.—

¹⁸Ha' Jesús qa yit'ijets: —Enka'xi'ñ met pekhewe'en.—

¹⁹Ma' qa yiyaji'ijets qu' nanaqsijju' qu' na'ni'ju'kii ha' jup'elket week hekhewe' jukhew qa efuts iye. Ma' qa t'eku'mi' ke' lee'ñij (5) pan qa ke' wetsjuk sehets qa yejeñetspha'm na' wa's qa yit'ijetspha'm ñe'wisij pa' Dios. Ma' qa napk'asitju' ke' pan qa tisij he' l'ijatshenhei qa hikhe' qa netisijju' he' week jukhew qa efuts iye.^j

²⁰Qa weekij in tuj qa hats ihiniiju'. Qa he' l'ijatshenhei qa nat'a'ak'i ke' ñapk'asil ke' amaneifik'i qa yenji'ju'kii he' doce (12) canastul qa topolij.^k

²¹Inñi' qu' leefij mil (5.000) uja'x namets he' jukhew tuj ke' pa'n. Qa hekhewe'ñe efuts qa omehets iye qa nite' wetjeyumtshen.

Jesús qa t'otsipji' pa' iweli'.

(Marcos 6:45-52; Juan 6:16-21)

²²In naxijik'i aka'an, ma' qa ha' Jesús qa aje'e'ñ yiyaji'ets he' l'ijatshenhei qu' aje'e'ñ nathayinijiiteje'm ke' witinhitjii ha' ñajaika' ai, qa ñakha'ñe qa' mexe newetfeli'm he' jukhew hats'inha qu' napilkii.

²³Qa in hats yili'ij in wetfeli'm he' olots, ma' qa ikik'ipha'm ke' utek ewi'ñekii qe qa' niyin. Ma' qa in hats najaleikii qa menjiit amani' ewi'ñekii.^l

²⁴Qa kikhe'ñe witinhitjii qa hats toxik'iteje'mha, qa ke' ñeqe t'uuyuyuyits ha' iweli' qitsik'i qa yiwu'miju'kii ke' witinhitjii qa nite' ju'ñ qe t'ejuyiju'ñ ka' t'unik'i.

^h 14:14 Mt 4:23; 9:36 ⁱ 14:15 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16

^j 14:19 1S 9:13; Mt 26:26; Mr 8:7; 14:22; Lc 24:30; Hch 27:35 ^k 14:20 Mt 16:9; Mr 6:43; 8:19; Lc 9:17; Jn 6:13 ^l 14:23 Lc 6:12; 9:48

25 Ma' qa in hats ip̄tu'uikii pa' neŋu ha' Jesús qa yijayanpha'm hekhewe'en t'otsipji' ha' iweli'.^m

26 He' ħijatshenhei in yi'weniju't in t'otsipji' ha' iweli' qa qi in niijiwei, qa yit'ijju': —ĭPeyijat'ij, ma wit-si'nq'alek hane'en!— Ma' qa yeqejsi'le'ej wetju't qe qi in niijiweitax.

27 Qa aje'eŋ yit'ijets ha' Jesús: —ĭKesimeni'! Yakha'ŋe, e'nijiweikitek'iŋ.—ⁿ

28 Qa ha' Pedro qa yeku't qa yit'ij: —Yatsat'axyij, qu' hik akkaayi'ija qa it'ij yiwets qu' henek ei na' ħa'ni' na' iweli'ipji'.—

29 Qa yit'ij ha' Jesús: —ĭTe'ŋun!— Qa ha' Pedro qa t'ilit'ik'uiju' ke' witinhitjii qa t'otsipji' ha' iweli' qa ikii ha' Jesús.

30 Ha' Pedro in yi'wen in t'unik'i qa niijiwei, ma' qa nikheyu'ju' qa tayai, qa yit'ij: —ĭEtsi'fen wat'ij, Yatsat'axyij!—

31 Ha' Jesús qa aje'eŋ yijin ha' ħokoi qa t'eku'mi', qa yit'ijets: —Hayits qa nite' qi pa'nte' ekekuyel'jtax. ĭInhats'ek in ħ'inqekutaaxkii?—^o

32 In t'ilit'ij'ju'kii ke' witinhitjii, ma' qa qeesik'ui ka' t'unik'i.

33 Ma' qa hekhewe' i'nji' ke' witinhitjii qa wonokok'enijupju'kii ha' Jesús qa yit'ijets: —ĭQete'e' yijaa'ija in akka' pa' ħaa'sija pa' Dios!—^p

Jesús qa yamii pa' sehe' Genesaret.

(Marcos 6:53-56)

34 Qa yamiiteje'm ha' ħajaika', qa t'ilit'ipha'mkii ha' sehe' Genesaret.^q

35 He' tetseti'yi' qa nikfe'lij ha' Jesús ma' qa aje'eŋ yamipji' ħenihe't week ha' sehe' qa tetka'xiikii he' wanqaats'uju'.

36 Qa iyinijets qu' niwejinħ'ij qu' net'eku'metskii ha' ħaka'the' eiju' ha' ħ'uihitjii he' wanqaats'uju'. Qa week he' hats t'eku'mets qa naxpa'lij pe' ħaatsheitax.^r

Na'aj yiwu'ŋenhet pa'qu' jukhewe' ta'ħii ħeji'.

(Marcos 7:1-23)

15 1 Ma' qa nekets ha' Jesús he' uja'x fariseol qa he' i'nq'ijatshenij ke' Moisés ħe'lijei ta'ħii ha' Jerusalén qa nifaakan qa yit'ijets:^s

2 —ĭInhats'ek ne' ijatshenhei in nite' tek'eni'k'i kekhewe' yittaxij inwets pe' inaqwa'mhitsik'i qu' jintaqsiijkii? Enewe'en nite' wa'nqa' eku'nju' qa tekji'ijju'.—^t

3 Qa nifaakanijek ha' Jesús qa yit'ij: —ĭInhats'ekek ekheweli't in nite' ħ'ek'eni'ħik'i ka' yit'ij na' Dios qa e'mehe'elij in ħ'ek'eni'ħik'i ke' ħe'lijei ke' ħawa'mhitsik'i?

^m 14:25 Mt 24:23; Mr 13:35 ⁿ 14:27 Dt 31:6; Is 41:13; 43:1-2; Mt 17:7; Lc 2:10; Ap 1:17

^o 14:31 Mt 6:30; 8:26; 16:8 ^p 14:33 Sal 2:7; Mt 16:16; 26:63; Mr 1:1; Lc 4:41; Jn 11:4

^q 14:34-36 Jn 6:24-25; Mr 6:5; Lc 5:1 ^r 14:36 Mt 9:20; Mr 3:10; Lc 6:19; Hch 5:15

^s 15:1-20 Mr 3:22; 7:1-23; Jn 1:19 ^t 15:2 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; 11:38; Jn 12:16; Ga 1:14; Col 2:8; He 11:2

4 Qe na' Dios yit'ij: *“Ek'eenetsa qa iwqinhet iye atata qa eneneye' iye”*

(Ex 20:12) qa *“pa'qu' nit'ijets u'lets te'lijei pa'qu' latataye' qa tenene iye qa' hikpa' qa' hats jutsiqaxe' qu' nawa'm.”* (Ex 21:17)^u

5 Qa ekheweli'iil qa lit'ihijets pa'qu' jukhewe' in teke' qu' nit'ijets pa'qu' latataye' qa tenene iye: *“Nite' teke' qu' he'yifiti'ts ewets qe week ke' na'lji'ijtax ye'm qa hetisji'ij pa' Dios.”*

6 Pakha' qu' nit'ij aka'an ma' qa hats nite' yiwqinhet pa'qu' latataye' qa teneneye' iye. Ekheweli'iil liwu'mifik'i qa hili'ihij iye ka' yittaxijha na' Dios, ma' qa hijayani'l hane'ej pe' e'lijei'iil.

7 Ekheweli'iil e'jtitsitsi'l hik ejunyejeji'l qu' wetsjuk'e pe'qu' ejusitsi'iil! Yasinik'iha ka' yit'ihij ewets ka' profeta'ik'i Isaiás in yit'ij:

8 *“Ha'ne witset te'lijeite tsiwqinhettax qa nekhewe'te latawjets qa tots ye'miia.*

(Is 29:13)^v

9 *Nite' weju'tij in tsijayantax, ke' i'nq'ijatshenij te'lijeite ene' jukhewle.”*—

(Sal 78:36)

10 Ma' qa ha' Jesús qa taya'yets he' week jukhew qa efuts iye qa yit'ijets: —Ek'eni'lha qa' menikfelitihik'iha iye.

11 Na'aj timju' na'aj jukhew qa efu iye nite' hik ha'ne qu' niwu'enhethet, qe pa' yiwu'enhethet yijat'ij pa'qu' jukhewe' qa efu iye, ta'hii teji'.—^w

12 Ma' qa he' h'ijatshenhei qa we'tmetinheti'm qa yit'ijets: —¿Me nite' tenikfe'lets nekhewe' fariseol in nayu'kii in nepi'ye'ej kakha' hit'ij?—

13 Qa yeku'l ha' Jesús qa yit'ij: —Week pe'qu' wit'enkiye'ju' in nite' yenju' na' Tata i'ni' na' wa's, qa' netenit'ijpha'm weekij tefitetsii.^x

14 Iwejinli'iil nekhewe'en ek'enli'iilets, qe nekhewe'en puk'alets yojo'ok'oi pekhewep iye puk'alets. Qu' puk'ale' pa'qu' nojo'ok'oi pakhape' iye puk'al, ma' qa' week nanamik'iju'kii pe'qu' koomojju'ye'.—^y

15 Ha' Pedro qa yit'ijets ha' Jesús: —Etsfelihimha pa' ikji'ha kakha' tejeyumtshenijupi'.—^z

16 Qa yeku'l ha' Jesús: —¿Me ekhewepi'l iye qu' mexe nite' enikfe'li'ihik'i?

17 ¿Me nite' tenikfe'li'hik'i in week na'aj uyii pa'qu' witeji'ye' qa yamiiju' tekutjii ma' qa i'nk'ate qa ikfik'i iye?

18 Qa pakha'te t'atsji'hii witeji' qa ta'hiiju' wittawe'l, qa hik ha'ne yijat'ij in yiwu'enhethet pa'qu' jukhewe'.^a

19 Qe wittawe'l ta'hiiju' ekewe'en: u'lets witaqjamtikineyejeikii, teqek'ui, wanawitji'iil pakhape' i'nhi'i pekhepe' in hats tewhe'yeitax, wanawitji'iil pakhape' i'nhi'i pekhepe' in mexe hamtax tewhe'ye'ye', t'ejtenkii, ejtitsitsi wotk'onli'imkii pe'qu' netnek'enhei qa wotk'onli'ijkii iye pa'qu' hamtax teq'inye'je'.^b

^u 15:4 Dt 5:16; Ef 6:2; Lv 20:9 ^v 15:8-9 Ez 33:31; Col 2:22; Tit 1:14 ^w 15:11 Mt 15:18; Mr 7:15; Hch 10:14-15; 21:28; He 9:13; 1Ti 4:3 ^x 15:13 Is 60:21; 61:3; Jn 15:2;

1Co 3:9 ^y 15:14 Mal 2:8; Mt 23:16,24; Lc 6:39 ^z 15:15 Mt 13:36; 15:10,11; Mr 7:17

^a 15:18 Mt 12:34; Stg 3:6 ^b 15:19 Ef 4:31; Col 3:8; 1Ti 6:4; Ex 20:13-16; Ga 5:19-21; Stg 2:4

²⁰Ekewe' wekwek hik ekewe' yijat'ij in yiwu'lenhet pa'qu' jukhewe' qa efu iye. Qa qu' jintekle in mente' jiwana'tax qa nite' jiyiwu'lenhet.—^c

Ewi't pe' efu tujtseika' ta'hji' nekets pa'aj pa' Jesús.

(Marcos 7:24-30)

²¹Ma' qa ha' Jesús qa ikik'ui iye ha' i'ntaxi' qa yamii hakha' sehe' te'weyij he' witsetits Tiro qa ha' Sidón.^d

²²Ewi't ke' efu canaán leleki' i'ni'kii hakha' sehe' qa nekets ha' Jesús yit'unhetik'i in iyet qa yit'ij: —Yatsat'axyij, La's pa' David'ik'i, enq'eletyij wat'ij. Ke' yasi' i'nji' pa' ewi't inwo'met qi in yawtsheten.—^e

²³Qa nite' yeku't ha' Jesús. Qa he' 'ijatshenhei qa nekets qa yit'ijets: —Iyaji'ets ne' efu qu' nak. Jiyijayanijpha'mkii in iyet. Nite' yili'ij.—^f

²⁴Jesús qa yit'ij: —Na' Dios ts'ukinjetsju' qu' howo'oikii hekhewe' hamitstaxiikii kots'etets Israel lelets.—^g

²⁵Qa ke' efu qa wonokok'eni'ju' 'ejuyi'jii ha' Jesús, qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, ifti'ts qeku'n yiwets wat'ij.—

²⁶Qa ha' Jesús qa yeku't: —Nite' le'wisijupi' qu' netitkamhiti'yij na' pan enewe' omehets ma' qa' netesti'yij ne' nunajits lelets.—^h

²⁷Qa ke' efu qa inku't qa yit'ij: —Ehe, Yatsat'axyij, qa tujle iye ene' nunajits lelets ne'ej laqamhiliiju' na'aj lenilayets namifikii na'aj mesa.—

²⁸Ma' qa yit'ij ha' Jesús: —Efu, hayits qa qi in nite' lesqeku'. Hane'ej qa' lunye'je' pakha' hats lisu'un qu' lunye'je'.— Qa hik akaa'ijha pa'aj qa le'wisju' pe' lasi'.ⁱ

Jesús qa niñinju' pe' olots wanqaats'uju'.

²⁹Ma' qa ha' Jesús qa ikik'ui hakha' i'ntaxi' qa yamiiju' ha' lotkoyek ke' ka'i' Galilea. Ma' qa' ikik'ipha'm ke' utek qa i'niju'.^j

³⁰Olootsija he' jukhew qa efuts iye nekii ha' i'ni'. Neka'xii he' u'lets lewek f'oyoq f'oyoq, qa he' onqokits, qa he' puk'alets, qa he' ham le'lijeye', qa olots iye hekhewep iye wanqaats'uju', we'nenifikii ha' Jesús ma' qa week niñinju'.

³¹Ma' qa hik ta'hijupi' in qi in yitju'axijpha'mkii he' jukhew qa efuts iye in yi'wen in iyet he' hamtax le'lijeye', qa otshimetsitsju' iye he' f'oyoq f'oyoqtax, qa he' onqokitstax qa hats t'otsjo' iye, he' puk'alets qa yi'wenkii iye. Ma' qa hik ta'hijupi' qa yit'ijets: —¡Maa! hayits qa le'wisija pa' Israel leqe Dios.—^k

^c 15:20 Mt 11:18; Mr 7:2,5; 1Co 6:9-10 ^d 15:21-28 Mt 11:21; Mr 7:24

^e 15:22 Gn 10:15,19; Jue 1:30-33; Mt 4:24; 9:27 ^f 15:23 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20;

Lc 6:13; Jn 12:16 ^g 15:24 Mt 10:6,23; Mr 7:27; Jn 4:22; Ro 15:8 ^h 15:26 Ex 22:31;

2R 9:10; Mt 8:2; Fil 3:2 ⁱ 15:28 Mt 9:22; 17:18; Jn 4:52-53 ^j 15:29-31 Mr 7:31-37; 9:43;

Mt 9:8; 18:8 ^k 15:31 Is 29:23; Lc 1:68; Hch 13:17

Jesús qa tisij pe' laqats pe' jukhew yamets ikwetju't mil (4.000).
(*Marcos 8:1-10*)

³²Ha' Jesús qa taya'yets he' l'ijatshenhei qa yit'ijets: —Hats tseq'eletij enewe' jukhew qa efuts iye qe hats wetshetk'ewi't ke' neluts in i'nyijup qa hats ham laqe'. Nite' hisu'un qu' hipilheninkii in mexe ham pa'qu' netuj qe i'nhi'i qu' nanajkat'axijju' leyipkul na' wit'ikheyi'jik'i.—^l

³³Qa yit'ijju't he' l'ijatshenhei: —¿Qa pa'n qu' jintahi'iji' pa'qu' netuj enewe'en in olots wikfi' in hami' hane'e'in pa'qu' nata'tets pa'qu' laqe' qe ham i'ni'i'?—^m

³⁴Qa nifaakan ha' Jesús: —¿Pa'n uja'x pe' aqatsi't pan?— Hekhewe'en qa yit'ijju't: —Wetsjuk tatsai'te (7) ne' pan qa uja'x ne' sehets lélits iye.—

³⁵Ma' qa inaqyaji'ij ha' Jesús qu' week na'ni'ju'kii ha' sehe'.

³⁶Qa t'eku'mi' ke' siete (7) pan qa ke' sehets lélits iye qa yit'ijetspha'm l'e'wisij pa' Dios. Qa napk'asitju' qa netisijju' he' l'ijatshenhei qa hik hekhewe' qa netisijju' hekhewe' jukhew qa efuts iye.ⁿ

³⁷Week he' tuj, qa ilinijju'. Qa he' l'ijatshenhei qa nat'a'ak'i ke' lapk'asil ke' amaneifik'i qa yenji'ju'kii he' wetsjuk tatsai (7) qits canastul qa topolij.

³⁸Hekhewe' tuj ke' pan yamets ikwetju't mil (4.000) he' jukhew, hekhewe'te efuts qa nite' wetjeyumtshen, qa he' omehets iye.

³⁹Ma' qa in hats wetfeli'm ha' Jesús hekhewe' jukhew, qa t'ilitji'ju'kii iye ke' witinhitjii qa ikkii iye qa yamii ha' sehe' Magadán.^o

Iyintaxets pa'qu' ham lúnye'ji'ijju't.
(*Marcos 8:11-13; Lucas 12:54-56*)

16 ¹Hekhewe' fariseol qa he' saduceol iye qa namii ha' Jesús qu' nijaajin, qa iyintaxijets qu' nethinij pa'qu' pakha' lúnye'je' na' wa'sji'.^p

²Qa ha' Jesús qa yeku't qa yit'ijju't: —In metiyu'ju' ne' junu' ekheweli't hit'ihijets in qi qu' l'e'wise'kii qe na'l pa'qu' s'eye' na' wa'sji'.

³Qa in leefiju' ekheweli't qa hit'ihijets qu' u't'axekii qe na'l na'aj s'e' qe i'ni' na' wa's qa a'taxijju't iye. Ehe, ekheweli't in lenikfe'li'tets pa' lúnye'j ha'ne wa'sji' qa ¿inhats'ek in nite' lenikfe'li'tets ekewe' jutsiqetstaxij ha'ne lahats'ij?

⁴Enewe' hane'ej jukhew qi in u't'ets qa nite' ewi'thi'i' iye nakha' yijayantax iyintaxets qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lúnye'ji'ijju't,

^l 15:32-39 Mt 14:14-21 ^m 15:33 Mr 8:4; 2Co 11:26; He 11:38 ⁿ 15:36 Mt 26:27; Lc 22:17; Jn 6:11,23; Hch 27:35; Ro 14:6; 1Co 10:30 ^o 15:39 Mr 3:9; 8:10 ^p 16:1-12 Mt 12:38-39; Lc 11:16; 1Co 1:22

qa nite'le leke' qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham ñunye'ji'iju'ł. Ewi'He hatse' qu' net'ethinheti'yij qu' hik ñunye'je' ka' ñunye'jkii ka' profeta'ik'i Jonás.— Ma' qa' ha' Jesús in yili'ij qa' ikik'ui.^q

Pe' ñeque levadura pekhewe' fariseol.

(Marcos 8:14-21)

⁵In yijawe'jiiteje'm iye he' ñ'ijatsenhei ha' ñajaika' ke' kali' qa nitapi'ii qu' neka'x ñaqatse' pane'.

⁶Ma' qa yit'ijets ha' Jesús: —Qeku'nek, jeli'ñiju'ł ne' ñeque levadura nekhewe' fariseol qa nekhewe' iye saduceol.—^r

⁷Qa he' ñ'ijatsenhei qa yifaakateji' aka'an qa yit'ijju': —Ma in nite'ek jiteka'x pane'.—

⁸Qa ha' Jesús qa hatsle nikfe'lets, qa yit'ijji'ju': —Ekhweli'ł hayits qa ñesqeku'ul, ñinhats'ek in lit'ihijets qu' hamitse' ine'm inqatse' pane?^s

⁹¿Me nite' ñenikfe'lik'i in hentisijju' ke' lee'fij (5) pan he' lee'fij mil (5.000) yamets he' jukhew? ¿Qa pa'n uja'x ke' ñaqaxpalii topolij he' canastul?^t

¹⁰¿Me hats ñantapi'ihik'i iye in hentisijju' ke' wetsjuk tatsai (7) pan he' ikwetju'ł mil (4.000) yamets he' jukhew? ¿Qa pa'n uja'x iye ke' ñaqaxpalii topolij he' canastul?

¹¹¿Inhats'ek in nite' ñenikfe'li'lets yakha' in nite' k'iyetij pa'qu' pane', qe k'iyetij yijat'ij qu' jeli'ñiju'ł ne' ñeque levadura nekhewe' fariseol qa ne' saduceol iye?—^u

¹²Ma' qa nikfe'lik'iha hekhewe'en ha' Jesús in nite' iyetij ne'ej levadura yetsji'ł ne'ej pan, qete'e' kekhewe' i'nq'ijatsenij he' fariseol qa he' saduceol iye.^v

Jesús ñakha'ija pa' Cristo.

(Marcos 8:27-30; Lucas 9:18-21)

¹³Ha' Jesús in hats yamets ha' sehe' te'weyij ha' witset Cesarea de Filipino, qa nifaakanji'ju' he' ñ'ijatsenhei: —¿Pa'n ñ'anyejeyij ene' jukhew ha'ne ña's na' Jukhew?—

¹⁴Qa yeku'ł he' ñ'ijatsenhei: —Uja'x he' yit'ijets in akha'te' ka' Juan Bautista'ik'i, qa uja'x he' yit'ijetsek in akha'te' pa' Elias'ik'i, qa hekhewep qa yit'ijetsek in akha'te' pa' Jeremiasik'i qa yumtitax iye pekhewep profeta'ik'i.—^w

^q 16:4 Mt 4:13; 21:17; Lc 11:29 ^r 16:6 Mt 3:7; 8:15; Lc 12:1; 1Co 5:6-8; Ga 5:9

^s 16:8 Mt 6:30; 8:26; 14:31; Lc 12:28 ^t 16:9-10 Mt 14:17-21; 15:34-38 ^u 16:11 Mt 3:7;

16:6; Mr 8:15; Lc 12:1 ^v 16:12 Mt 5:20; 17:13; 23:3 ^w 16:14 Mt 14:2; 17:10; Mr 6:15;

Lc 9:8; Jn 1:21

15 Qa ha' Jesús qa yit'ijets he' 'Iijatshenhei: —Qa ekheweli'ł, ¿jekpa' letsumti'ihikiyek qu' yakha'ye'?—

16 Qa ha' Simón Pedro qa yeku'ł qa yit'ijets: —Akha' pa' Cristo, Łaa'sija pakha' nite' wa'm Dios.—^x

17 Ha' Jesús qa yit'ijets: —Qi qu' e'le'wisi'imkii, Simón, ła's ha' Jonás, qe nite' pa'qu' jukhewe'le qu' nethinij in łenikfe'lets aka'an, qe ewi'łte na' Tata i'ni' na' wa's in nethinij qa łenikfe'lets aka'an.^y

18 Yakha' hit'ij ewets, in akha' e' Pedro, ute łasi', qa ene' qi ute qa' hik ene' haqsi'jipji' ne' yi'lijtsitjii. Qi qu' net'un, qa nite' yeqenijaniy hatse' na' łe'nq'itset'ij ne' naxju' (Hades).^z

19 K'elisij ne' łejinjei na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa pa'qu' ophe'ł ha'ne sehe' ipji' qa' hik łunye'je'jeek na' wa'sji' qu' not'ophełitii, qa pa'qu' iwejin ha'ne sehe' ipji' qa łunye'je'jeek qu' netwejinhetii iye na' wa'sji'.—^a

20 Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets he' 'Iijatshenhei qu' hasu'uj nenfel'ekuni'm pe'ye' in łakha'ija pa' Cristo.^b

Jesús qa nifel qu' natlanhetii hatse'.

(*Marcos 8:31–9:1; Lucas 9:22–27*)

21 Qa hik aka'aj ha' Jesús qa nifeeli'mha he' 'Iijatshenhei in łakha' qu' namii hatse' ha' Jerusalén qa he' tenek'enhe'yij ha' witset qa hekhewe' iye tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés łe'łjei qu' qi qu' naatsheten hatse'. Qa yit'ijets qu' nilan qa' ıla'xe'le iye qu' namets wetshetk'ewi'ł neluts.^c

22 Ha' Pedro qa ikijfik'i ha' Jesús qe qa' naq'ayinij aka' yit'ij, ma' qa yit'ijets: —;Nite' hisu'un qu' łexke'yi'ij kakha'an pa' Dios, Yatsat'axyij! ;Aka'an nite' łeke' qu' ejunye'je'kii!—

23 Qa ha' Jesús qa tetwek'ela'xets, qa yit'ijets ha' Pedro: —Me'niton ye'mii, Satanás, hik ejunye'j ne'ej ute qu' hilanifi qa' natsamju', qe akha' nite' łijamti'ets pa'qu' nisu'un na' Dios, qe uja'xte eke' yisu'un ene' jukhewe'le.—^d

24 Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets he' 'Iijatshenhei: —Qu' nana'l pa'qu' nisu'un qu' natsjayanija, qa' nili'ij pa'qu' łakhayełetax qu' nisu'un, net'eku'mi' yijat'ij pe'qu' łeque cruze'le qa' natsjayan.^f

25 Qe pa'qu' nisu'un pa' witiłax ha'ne sehe' ipji', qa qu' nawa'm qa' hami'im hatse'. Qa pakha'le qu' nite' nana'yi'ij pa' witiłax ha'ne sehe' ipji' qe ta'ł yiwets, qa qu' nawa'm qa' nana'li'm pa' witiłax.^g

^x 16:16 Mt 1:16; Jn 11:27 ^y 16:17 Jn 1:42; 21:15-17; 1Co 15:50; Ga 1:16; Ef 6:12; He 2:14

^z 16:18 Mt 18:17; Hch 5:11; 7:38; 8:1,3; 9:31; 11:22,26 ^a 16:19 Is 22:22; Mt 18:18;

Jn 20:23; Ap 1:18; 3:7 ^b 16:20 Mr 8:30; Lc 9:21 ^c 16:21-28 Lc 9:22-27; Mt 17:9;

20:18; 27:63; Lc 24:7; Jn 2:19 ^d 16:23 2S 19:22; Ro 8:5,7; Fil 2:5; 3:19; Col 3:2 ^e 16:24

“T'eku'mi' pe'qu' łeque cruze'” ikji' qu' netk'enetsha pa' Jesús yemjeetax qu' qiye'tax pa'qu' ułaxe'. ^f 16:24 Mt 10:38; Lc 14:27 ^g 16:25 Mt 10:39; Jn 12:25

²⁶Qe, ¿tek pakha' qu' ne'weju'ñij pa'qu' jukhewe' qu' natsat'axtaxij ha'ne week sehe' ipji' qa ham hi'im na' witiña'x na' wa'sji'? ¿Qa tekpa' iye qu' niñeyijkitiñij pa'qu' jukhewe' qu' nataqha'yets pa'qu' hiña'xe' na' wa'sji'?'^h

²⁷Qe ha'ne ña's na' Jukhew te'nilit'ijju' hatse' na' qi ñesa'x na' ñatata qa ne' ñaqa angelits iye. Ma' qa' ha'ne ña's na' Jukhew qa' njaninij week ewitei in ñunyejeyek pe'qu' naqsijikii. (Sal 62:12)ⁱ

²⁸Yijaa'ija aka' hit'ñij ewets, enewe' uja'x hane'e'in mente' naxju' hatse' qa' ni'wen ha'ne ña's na' Jukhew namijju' qu' netnek'enhei.—^j

Jesús qa tujtseika' pa' ñunye'j pa'aj.

(Marcos 9:2-13; Lucas 9:28-36)

17 ¹In naxijik'i ke' ewi'ñ tatsai (6) neñutsik'i ha' Jesús qa ikijfik'i ha' Pedro qa ha' Jacobo (Santiago) qa hakha' iye tejefefete ha' Jacobo, Juan. Qa uja'xi'ñikii in iki'ñik'ipha'm ke' qipha'm utek.^k

²Qa hik hakha'a' pa'aj qa we'nethinets ha' Jesús in tanalit pa' ñunye'j. Ma' qa pa' teju's leppepep hik ñunye'j ne' junu' qa pe' teqhinatai qa tujji'ha in foo'ija.^l

³Qa laxa iye pa'aj pa' Moises'ik'i qa pa' Elias'ik'i tafaakate'yi'ñju' pa'aj ha' Jesús.

⁴Ha' Pedro qa yit'ijets pa'aj ha' Jesús: —Yatsat'axyij, hayits qa te'wisi' ha'ne ju'uni'. Qu' isu'un qa haqsiñikii wetshetk'ewi'ñe' witiñsil telitse', ewi'ñ pe'qu' etsi'yi'ñ qa ewi'ñ pe'qu' Moisés ñetsi'yi'ñjek qa pekhep iye qa' ñetsi'yi'ñjek na' Elías.—^m

⁵In mexe iyet pa'aj ha' Pedro qa nametsju' pa'aj pe' tujji'ha wasi' qa tit'oyijju' pa'aj qa hikpe' nokes ji'teje'm pa' iyet qa yit'ij pa'aj: —Hane'en hik ha'ne Ya's qi in hisu'un, hik ha'ne qi in tsi'sinheti'mkii. Qa hik ha'ne ek'eni'ñik'iha pa'qu' nit'ij.—ⁿ

⁶In yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an he' ñijjatshenhei qa namju'kii, weniipinju'kii pa'aj qa qi in niñiwei.^o

⁷Ha' Jesús qa ikets pa'aj qa t'eku'metsju'kii qa yit'ijets pa'aj: —Eniyi'ñpha'mkii. Hasu'uj e'niñiwei'yi'ñ.—^p

⁸Qa yejeñtaxik'ipha'm pa'aj qa hats hamits pekhewep hats ewi'ñekii pa'aj ha' Jesús.

⁹In tepilik'uiju'kii iye ke' utek, ha' Jesús qa yiyaji'ijets pa'aj qu' hasu'uj nenfel, qa yit'ijets: —Hasu'uj enfeli'hi'm pe'ye' aka' hi'weni'ñ. Hatse'ñu' qu' ñña'xe'tax iye ha'ne ña's na' Jukhew qa' enfeli'ñkii yijat'ij.—^q

^h 16:26 Sal 49:7-8; Lc 12:20 ⁱ 16:27 Mt 26:64; Mr 8:38; Hch 1:11; 1Ts 1:10; 4:16; Ap 1:7

^j 16:28 Mt 4:23; 10:23; Hch 20:25 ^k 17:1-8 Mt 26:37; Mr 5:37 ^l 17:2 Sal 104:2; Dn 7:9; Mt 28:3; 2Co 3:18; Ap 1:16; 10:1 ^m 17:4 Mr 9:5; Lc 9:33 ⁿ 17:5 Is 42:1; Mt 3:17; Mr 1:11; Lc 3:22; Hch 3:22; 2P 1:16-18 ^o 17:6 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16

^p 17:7 Dn 8:18; 9:21; 10:10; Mt 14:27 ^q 17:9-13 Mr 9:9-13

10 Ma' qa he' l'ijatsshenhei qa nifaakanij ha' Jesús qa yit'ijets: —¿Inhats'ek ne' i'nq'ijatsshenij ke' Moisés ðe'lijei in yit'ijets qu' nonjo qu' nanam pa' Elias'ik'i qa ink'aye'ðe pa' Cristo?—^r

11 Ha' Jesús qa yeku't: —Yijaa'ija qu' nanam hatse' pa' Elías, qa' hikpa' week naqsi'jju' hatse' ekewe' wekwek.^s

12 Qa yakha'ðe qa hit'ilij ewets ka' Elías in hats namtax qa nite'ðe nikfe'lij, qe ðeqfenyejeyij yijat'ij kakha' ðekhwelðe in yisu'un qu' ðeqfenyejeyi'ij. Qa hik qu' ðeqfenyejeyi'ij iye hatse' ha'ne ða's na' Jukhew qu' naatsheten iye nekhewe'en.—

13 Ma' qa he' l'ijatsshenhei qa nikfe'lik'i in kakha'ðe Juan Bautista'ik'i in iyetij.

Jesús qa yilin pa' ewi't omela's.

(Marcos 9:14-29; Lucas 9:37-43)

14 In yamii iye ha' i'ni' he' olots jukhew qa efuts iye, ma' qa nekets ha' ewi't jukhew qa wonokok'enijupju' qa yit'ijets:

15 —Yatsat'axyij, enq'eletij wat'ij ha' ya's, qe qi qa iftsaxji'ijji' qa nekji'jets pa' ðaja'me't, ma' qa yik'elelinhetji'ijkii qa hats qi in wanqaats'e', qe olotsij in namijji'ju' na'aj fe't qa olotsij iye in namijji'ju' na'aj iweli'.

16 Hats henka'xtaxets ene' ijatshenhei qa nite'ðe ðeke' qu' nilin.—^t

17 Ha' Jesús qa yeku't qa' yit'ij: —Peijaat'ij, enewe' hane'ej namji'ju' ha'ne ðahats'ij hayits qa qi in inqeku' qa u'ðets iye. ¿Pa'n iptu'uk'ui qu' mexe ha'ni't etji'teje'mkii? ¿Pa'n ðahats'ij qu' mexe ye'weju'hi'it eju't? Enka'xi't met hane'e'in pa' omela's.—^u

18 Ha' Jesús qa yaq'ayinij qa pa' inwo'met qa ikik'uifik'i hakha'an. Ma' qa hik akaa'ijha ha' omela's qa hamiikii pa' ðunye'jtax.^v

19 Ma' qa he' l'ijatsshenhei qa uja'xli'itkii in tafaakate'yi't ha' Jesús, qa nifaakanij: —¿Inhats'ek yekhweli't in nite' ðeke' qu' hiwutsheni'tfik'i pa' inwo'met?—

20 Ha' Jesús qa yit'ijiju't: —Qe ðammi'ste in nite' l'inqekutaxi't, qe yijaa'ija aka' qu' hit'ilij ewets, qu' hik ðuk'eye' ne'ej mostaza ðo' pa'qu' nite' eqekuyejeyi'it qekha ðeke'ye'tax qu' it'ilijets ene' utek: “Ijayik'ui ha'ne ða'ni' qa' tujtseika'ye' pa'qu' ni'i.” Ene' utek qekha net'ijaitax. Hamtax pa' qek nite' ðeke'ye'tax qu' aqsiilijkii.^w

21 Aka'an in ðunye'j pa'qu' inwo'met'e nite' ikfik'i, qe ewi'ðe yijat'ij qu' nukinifik'i pa'qu' niyiinija qa nite' tek iye.—

^r 17:10 Mal 4:5; Mt 11:14 ^s 17:11 Mal 4:6; Lc 1:16-17 ^t 17:16 Mt 10:1; Mr 6:7; Lc 10:17

^u 17:17 Jn 14:9; 20:27; Fil 2:15 ^v 17:18 Zac 3:2; Mt 8:26; Mr 1:25; Lc 4:35; Jud 9

^w 17:20 Mt 21:21-22; 13:31; Mr 9:23; 11:23; Lc 17:6; Jn 11:40; 1Co 13:2

Ewi'ij iye pa' Jesús in nifel qu' natlanhetii hatse'.

(*Marcos 9:30-32; Lucas 9:43-45*)

²²In mexe i'ni' wete'm ha' Galilea leqe sehe', ha' Jesús qa yit'ijets he' H'ijatshenhei: —Ha'ne Ła's na' Jukhew testi'yij hatse' nekhewe' jukhew.^x
²³Ma' qa' nilan, qa qu' namets wetshetk'ewi'ł neluts qa ıla'xe' iye.—
 Hekhewe'en qa qi in ika'metetskii in yepi'ye' ej aka'an.

Pe' yijaninkii t'ejuyets pe' witlijsitjii.

²⁴Ha' Jesús qa he' H'ijatshenhei in yamets ha' witset Capernaum qa hekhewe' yijanin wo'oi 'ĥastai qu' net'ejuyets ke' witlijsitjii qa nekii ha' Pedro qa nifaakan: —Na' aqa maestro'ol ĥme nite' yijaninjij'ij ke' qi witlijsitjii?—^y

²⁵Qa yeku'ł ha' Pedro: —Hats yijaninjij'ij.— Ma' qa in uyifi ke' wititsi' ha' Pedro, qa ha' Jesús qa aje'eł nojo'ojpha'm in nifaakanij aka'an ha' Pedro in mexe ham yit'etaxij, qa yit'ijets: —ĥPa'n łumti'ek Simón qu' łunye'je' aka'an? Week pekhewe' tenek'enhe'yipji' ha'ne sehe', ĥpa'n ĥii pe' iyinjets qu' nijaninjij'ij pe' wekwek? ĥMe pekhewe' łelitsłe? ĥMe i'nłi'i pekhewe' tujtseikal?—^z

²⁶Qa yeku'ł ha' Pedro: —Pekhewe' tujtseikal.— Ha' Jesús qa yit'ijets: —Ye'ehe, qa pe' łelits qa' hik pekhewe' qu' nite' nijanine'.

²⁷Qa qu' hasu'uj na'nayu' ine'm pe'ye', ma'aiju' ne' kałi' qa' aqaqanhen, qa pa'qu' nojo qu' aqaqanhe'ye' qa' hikpa' i'wenji' łeji' pe'qu' 'ĥastaki'ye' qa hik pekhe'ye' qa' hijaninjij'ij qa' akhap iye qu' ijaninjij'ij iye. Qa' eka'xii qa' łisij.—^a

ĥŁek pakha' les qiji'?

(*Marcos 9:33-37; Lucas 9:46-48*)

18 ¹Qa hik pakha'aj he' H'ijatshenhei qa nekets ha' Jesús, qa nifaakan: —ĥŁek pakha' les qu' qiye'ji' hatse' pa' tenek'enheiji' pa' Dios?—^b

²Ha' Jesús qa taya'yii ha' ewi'ł omela's. Ma' qa yinhinji'ju leqewuk'u, ³qa yit'ijji'ju': —Yijaa'ija aka' hit'ıij ewets, ekheweli'ł qu' nite' meni'nk'aihiti'ıı qa qu' nite' ejunyejeyi'ıı ne'ej omehets, qa' nite' niyi'ıı ji'łeje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.^c

⁴Qa hik ta'łijupi', pa'qu' łunye'je' in nite' weniwqinhet in łunye'jek ha'ne omela's, qa' hik pakha'ye' qu' les qiye'ji' in i'nji'łeje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.

⁵Qa pa'qu' neneqjunu'uj pa'qu' ewi'ł omela'se' hik łunye'j hane'en qu' nata'łets ka' yii, qa yakha'łe in neqjunu'yij.

^x 17:22-23 Mt 16:21; 20:17; Mr 8:31 ^y 17:24 Ex 30:13; 38:26; Mr 9:33

^z 17:25 Mt 22:17,19; Mr 12:14; Ro 13:7 ^a 17:27 Mt 5:29; Jn 6:61 ^b 18:1-5 Mt 9:10; 22:24; Mr 10:10; Lc 6:1; Jn 3:35; 6:3; Hch 6:1; 13:20 ^c 18:3 Mt 5:20; 7:21; 19:14,23-24; Mr 9:47; 10:15; Lc 18:17; 1Co 14:20; 1P 2:2; Jn 3:5

6Qa pakha'le qu' naqsijkinenijkii pa' u'ax enewe' tek'en yiwets mente' qits, qa les le'wis qu' not'ophehiti'yijifi laqawe'j ewi't qi ute qa' netwumhitijiju' pa'qu' qi lejtaxe'.^d

7;Peijaat'ij hatse' ha'ne sehe' ipji' qe ta'lets pekhewe' yatsat'etsipji' hane'en in inqaqsijkinenijkii pa' u'ax! Qe ham niyejini'ik'ui qu' lunye'je'kii aka'an. ;Qa hiye' ha'nus pa'qu' jukhewe' i'nhi' efu qu' nata'lets in yaqsijinenijkii pa' u'ax pakhape' iye!^e

8Qa qu' nakha'ye' okoi, i'nhi' qu' nakha'ye' ef'i' qu' nata'lets in laqsijikii pa' u'ax, qa' isa'xii qa' iton e'mii pa'qu' iwu'mji'. Les qu' le'wise' qu' ewi'le'le' okoi i'nhi' qu' ewi'le'le' ef'iy'e' qu' niji'teje'm na' witi'la'x, qa nite' hik lunye'j qu' ewumhitijiju' pa' fe't nite' yili'ij qu' weeke' wetets ne' okoyei i'nhi' ne' ef'iyei'.^f

9Qa qu' nekhe'ye' oto' qu' naqsijinenijkii pa' u'ax, qa' enit'ijpha'm qa' iton e'mii pa'qu' iwu'mji'. Les qu' le'wise' qu' ewi'le'le' otoy'e' qu' niji'teje'm na' witi'la'x, qa nite' hik lunye'j qu' ewumhitijiju' pa' fe't nite' yili'ij qu' weeke' wetets ne' otoi.—^g

Pe' hamiikii kots'etax.

(Lucas 15:3-7)

10—Hasu'uj uteni't pa'qu' ewi'le' enewe' mente' qits, qe yakha' hit'ihij ewets in na'l nekhewe' laqa angelits enewe'en i'nji' ene' wasits, qa nekhewe'en qa week lahatsiyij ikji'jets na' Tata i'ni' na' wa's.^h

11(Qe ha'ne La's na' Jukhew nam qe qa' nowo'oikii qu' ni'in pakha' qu' hame'taxiikii.)ⁱ

12;Pa'n lumti'it qu' lunye'je'? Pa'qu' jukhewe' qu' nana'li'm pe'qu' cien (100) lehinheye' kots'etets qa ewi't pe'qu' hami'ikii, ;me nite' yiwejinle eku'ni' pa' tseenepha'm pe' noventa y nueve (99) qa' mexe nowo'oikii pe' kots'etax hamiikii?

13Yijaa'ija in le'wisi'mkii in na'l pe' noventa y nueve (99), qa in yi'wen pe' ewi't hamtaxiikii qa les qi'ija in le'wisi'mkii.

14Hik aka' lunye'j na' Atata'at i'ni' na' wa's, nite' yisu'un qu' ewi'le' pa'qu' hami'ikii ene' mente' qits.—

;Pa'n lunye'j qu' e'le'sitsi'it wetju't pa'qu' ejefeye'?

(Lucas 17:3)

15—Qa pa'qu' ejefeye' qu' naqsi'j e'mijkii pa' u'ax, ma'ai qa' ujaxeli'it wetju't qu' afaakate'yi'iju', qa' enfeeli'mha pa' u'ax yaqsi'j e'mijkii. Qa qu' netk'en'uju't, ma' qa' e'le'sitsi'it wetju't iye.^j

^d 18:6 Mt 20:20-28; Mr 9:42; Lc 17:2; 1Co 8:12 ^e 18:7 Mt 26:24; Lc 17:1; 1Co 11:19

^f 18:8 Mt 5:30; 25:41; Mr 9:43 ^g 18:9 Mt 5:22,29; Mr 9:47 ^h 18:10 Est 1:14; Lc 1:19; Ap 8:2; Sal 34:7; 91:11; He 1:14; Mt 6:29; 25:40,45; Lc 15:10 ⁱ 18:11 Mr 2:10; Jn 2:25

^j 18:15 Lv 19:17; Ga 6:1; 2Ts 3:15; Stg 5:19; 1P 3:1

16 Qa qu' nite'le netk'eni'ik'i pa'qu' ittaxijets ma' qa' eqe'mets iye ewi'le' i'nli'i qu' wetsjuk'e pe'qu' ijs'eyek'i'ii, hats'inha pe'qu' nit'ij qa' week jutsiqetsi'ija qu' nata'tets pekhewe' qu' wetsjuk'e i'nli'i qu' wetshetk'ewi'le' in ijs'eyek. (Dt 19:15)^k

17 Qa qu' nite' netk'eni'ii' eju't iye qa' enfeli'hi'm pe' witlijtsitjii. Qa qu' nite' netk'eni' iju't iye pe' witlijtsitjii, ma' qa' hik eqjunyeyeyi'ilij pekhewe' yeqeku' na' Dios qa' pe' yjaninkii wekwek judioltax qu' net'ejuyets pa' witset Roma.^l

18 Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, pa'qu' ophe'hi't ha'ne sehe' ipji', qa' hik lunye'je'jeek qu' not'ophelirii na' wa'sji'pha'm. Qa pa'qu' iwejini't ha'ne sehe' ipji' qa' lunye'je'jeek iye qu' netwejinhetii iye na' wa'sji'pha'm.^m

19 Qa hit'ilij ewets iye aka'an, qu' wetsjuk'e ekheweli't pe'qu' net'ekumij wetju'ha pa'qu' nisu'un qu' niyinets ha'ne sehe' ipji', qa' na' Tata i'ni' na' wa's qa' naqsiimijkii.

20 Qe pa'qu' na'ni' pe'qu' wetsjuk'e i'nli'i qu' wetshetk'ewi'le' qu' nonot'axij wetju't ka' yii qa' yakha' qu' ha'nji'ju' teqewuk'u pekhewe'en.—

21 Ma' ha' Pedro qa' ikets, qa' nifaakan: —Yatsat'axyij, ¿pa'n uja'xij qu' naqsi'j ye'mijkii pa'qu' u'laxe' pa'qu' yejefeye' qa' yakha' qa' hisu'unji'ij qu' ye'le'sitsi'il wetju't? ¿Me sietej (7)?—ⁿ

22 Ha' Jesús qa' yit'ijets: —Nite' hit'ij ewets qu' sieteye'hi'ij (7), les te'wis yijat'ij qu' hit'ij ewets qu' setentayi'ij (70) qu' sieteyi'ij (7).

23 Qa hik ta'hijupi', na' tenek'enheiji' na' Dios qu' jintejeyumtshenijupi' in hik lunye'j pa'qu' ewi't qi wittataye' in yisu'un qu' nenikfe'lets pe' l'ekumhifkinel pe' teqekunenhei.

24 In i'nk'a yeje't qa' tetka'xii pa' ewi't olots pe' l'ekumhifkinel olots millonits yamets.

25 Pakha' witqekunenek in ham pa'qu' nijaninij pe' l'ekumhifkinel, ma' qa' pa' wittata qa' inaqyaji'ij qu' ne'tninei qu' hik lunye'je' qu' witlinek'e weeki't pe' tewhe'ye' qa' pe' telits iye, qa' week iye pe' na'ltaxi'm in yatsat'etstaxij qa' laja'yi'ij pe' l'ekumhifkinel.^o

26 Ma' qa' pa' witqekunenek qa' wonokok'enifi pa' laqa patun, qa' yit'ijets pa'aj: “Patun, enq'eletyij. Hasu'uj itaqsunijup wat'ij. Week tek hijanin hatse'.”

27 Pa' patun qa' qi in neq'eletij qa' week yiwu'm pe' l'ekumhifkineltax qa' yiwamhitik'i. Ma' qa' yuki'nfik'i qa' yiwejin'e.

28 In ikfik'i pa'aj pa' witqekunenek qa' we'tweni't pa'aj pakhap witqekunenek iye l'ithayife'ej pa'aj pa' yithayiki. Pakha'an t'eku'mi' pa'aj pe' laq'astai, nite'le ototstax. Qa t'ilil'ets pa'aj qa' yeqes'ulkatifi laqawel'j pa'aj qa' yit'ijets: “iYape atsanin ke' l'eku'mi' yaq'astaiyik'i!”^p

^k 18:16 Nm 35:30; Jn 8:17; 2Co 13:1; 1Ti 5:19; He 10:28 ^l 18:17 Mt 16:18; 1Co 14:4; Ap 1:4; Ro 16:17; 1Co 5:9; 6:1-6; 2Ts 3:6,14; 2Jn 10 ^m 18:18 Mt 16:19; Jn 20:23

ⁿ 18:21 Lc 17:3-4; Col 3:13 ^o 18:25 Ex 21:2; Lv 25:39; 2R 4:1; Neh 5:5,8; Lc 7:42

^p 18:28 Mt 20:2; 22:19; Mr 6:37; 14:5; Lc 7:41; 10:35; Jn 6:7

29 Pakha'an qa wonokok'entaxifi qa yittaxijets pa'aj: “Enq'eletyij, hasu'uj itaqsunijup wat'ij. Week lek hijanin hats'e!”

30 Qa pakha'an qa nite'le neq'eletij qa yeka'xii pe' witq'ophehitijii qa yuihinifi qa yophe'l pa'aj qa' i'nk'ale niwejin qu' week nijanin pe' l'ekumhifkinel.

31 In yi'wenij pekhewep iye witqejkunenhei pakha'an aka' leqfenye'j lewek qa qi in yaats'e'ej pa'aj pekhewe'en, ma' qa nifeli'm pakha' laqa patun wete'm pa' leqfenye'j lewek pa' ewi'l.

32 Pa' patun qa inq'ukinii qu' netetka'xii qa yit'ijets pa'aj: “Witqejkunenek, akha' qi in u'ax. Yakha' k'ewejinle. Hiwu'm ek'ui qa hiwamhitik'i iye ke' ekumhifkinel qe l'iyiniy yiwets qu' ne'sq'elet'ej.

33 Qa akhaptax iye qek enq'eletij iye na' ithayife in yijunye'jek in tseq'elet'ej.”^q

34 Pa' patun qi in nayu'um pakha'an qa inaqyaji'ij qu' not'ophehitii qa' nattanithenhetii iye iptu'ui qu' week nijanin pekhewe' l'ekumhifkinel qa' netwejinhetii.

35 Aka'an hik aka' qu' leqfenyejeji'i'ij ej na' Tata wa'sji' qu' nite' weeki'ijha pe' atawjetsi'l qu' e'le'sitsi'i'ij wetju'l pa'qu' ejefeyi'i'ij.—^r

Jesús qa iyetij in t'ejuyets na'aj weqle.

(*Marcos 10:1-12; Lucas 16:18*)

19 ¹Ha' Jesús in yili'ij in nifel ekewe'en, qa ikik'ui ha' Galilea qa yamii ha' leqe sehe'ek ha' Judea nehu'uju'l te'weyii ha' lajaika' ai ha' haqqi' Jordán.^s

²Ma' qa olootsija iye he' yijayaniiteje'm, qa hik hakha'a' qa nikiniju' he' wanqaats'etaxju'.^t

³Uja'x he' fariseol qa nekets qu' nijaajin, ma' qa nifaakan: —¿Me lenexke'ej pa'qu' jukhewe' qu' neweqle'e'l pe'qu' lewhe'ye'ye' in na'l pa'qu' nata'hijupi'?—^u

⁴Ha' Jesús qa yeku'l: —¿Me nite' lejeji'l ke' we'nika'ajji', nakha' naqsi'jju' in i'nk'aa'ija ha'ne week yaqsiijikii pa' jukhew qa pe' efu? (*Gn 1:27*)^v

⁵Qa yit'ij iye ke' we'nika'ajji': “Qa hik ta'hijupi' pa'qu' jukhewe' qu' nak'esik'ui l'alhei, ma' qa' ewi'l na'ni'ti' pe'qu' lewhe'ye'ye', qa in wetsjuktax qa hats ewi'lte pa' wit'ese'n.” (*Gn 2:24*)^w

⁶Ma' qa hats nite' wetsjuk, hats ewi'l pa' wit'ese'n. Qa hik ta'hijupi' hasu'uj pa'qu' nak'esinhetje'm pekhewe' hats ewi'l yeni' pa' Dios.—

⁷Pekhewe'en qa yit'ijets iye pa'aj: —¿Qa inhats'ek pa' Moises'ik'i in inaqyaji'ij pa'aj pe'qu' efuye' qu' netesti'yij pa'qu' witfaakanek'e t'ejuyets qu' neweqle ma' qa nakik'ui pa'qu' lewhe'ye'ye'?— (*Dt 24:1-4*)^x

⁸Qa yit'ijju'l ha' Jesús: —Qe t'units pe' atawjetsi'l, ham eq'iltaxitsi'i'ij. Qa ka' Moises'ik'i qa lexkelihij e'm qu' meweql'e'ju' pe' ewhe'yetsi'l. Qa nite'le hik aka' qu' lunye'je' in yojo.

^q 18:33 Mt 6:12; Ef 4:32; Col 3:13; 1Jn 4:11 ^r 18:35 Pr 21:13; Mt 6:14; Stg 2:13

^s 19:1-9 Mt 7:28; Lc 9:51; Jn 10:40 ^t 19:2 Mt 4:23; 12:15 ^u 19:3 Mt 5:31; Jn 8:6

^v 19:4 Gn 2:18; 5:2; Mt 21:16 ^w 19:5 Mal 2:15; 1Co 6:16; Ef 5:31 ^x 19:7 Mt 5:31

⁹Yakha'he qa hit'ihij ewetsek pakha' qu' nili'ij pe'qu' lewhe'ye'ye' ma' qa lewhe'ye'yi'ij iye pekhepe' efu ma' qa hats yaqsiiikii iye aka' witwu'ax (adulterio). Qa qu' nata'He'ets pe'qu' efuye' in wanawitji'i'it pakhape', ma' qa pa' jukhew qa hats nite' yaqsiiikii aka' witwu'ax (adulterio) qu' lewhe'ye'yi'ij pekhepe'.—^y

¹⁰Qa he' 'hijatshenhei qa yit'ijju': —Ye'ehe, qu' hik aka' lunye'je' in t'ejuyets na'aj jukhew qa ne'ej lewhe'ye', qete'e' les le'wistax pa'qu' jukhewe' qu' hasu'uj netewhe'yei.—

¹¹Qa yeku't ha' Jesús: —Nite' week qu' leke'ye' qu' net'eku'mi' qu' lunyejeje' aka' lit'ihijets. Uja'xle pe'qu' netisij na' Dios qa' net'eku'mi' qu' lunyejeje' aka'an.^z

¹²Qe na'l pe' ta'hij ji'teje'm wittawe'j in u'lets pe'qu' leqeteje' qa nite' leke' qu' netewhe'yei. Qa na'l iye pe' wetwum'le pe' leqetei yiwu'mik'ui ene' jukhew. Qa pekhewep'le qa lekhewelle in wanaqsi'j'etijkii in hik lunyejei qu' newetwu'm leqetei, qe ta'lets pa' tenek'enheiji' pa' Dios. Pakha' qu' leke'ye' qu' net'eku'mi' aka'an, qa' net'eku'mi'.—

Jesús qa iyinipji' pe' omehets.

(Marcos 10:13-16; Lucas 18:15-17)

¹³Ma' qa tetka'xii ha' Jesús he' uja'x omehets qe qa' net'eku'mipji' lesinjel qu' niyinipji'. Qa he' 'hijatshenhei qa yaq'ayintaxij hekhewe' neka'x he' omehets.

¹⁴Ma' qa ha' Jesús qa yit'ij: —Enwejini't met ne' omehets, hasu'uj aq'ayini'hij qu' nenek yiwets, qe nekhewe' i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunyejei nekhewe'en.—^a

¹⁵Ma' qa in hats yili'ij in t'eku'mipji'kii lesinjel he' omehets, qa ikik'ui iye hakha' i'ntaxi'.

Pa' ewi't jutjana'x yiwq'axin wekwek.

(Marcos 10:17-31; Lucas 18:18-30)

¹⁶Ewi't ha' jutjana'x namii ha' Jesús qa nifaakan: —Maestro, ¿pa'n lunye'j pa'qu' le'wise' qu' haqsiiikii hats'inha qu' nana'l ye'm pa' witi'la'x nite' yili'ij?—^b

¹⁷Ha' Jesús qa yeku't: —¿Inhats'ek in latsfaakanij pakha' t'ejuyets pa' le'wis? Ewi'He nakha' le'wis. Qa qu' isu'un qu' nana'l e'm na' witi'la'x qa' ek'lenik'iha ke' yit'ij nakha'an tisij ka' Moises'ik'i'.—

¹⁸Qa yit'ij ha' jutjana'x: —¿Qa pa'n ikji' pakha'an kekhewe'en?— Qa ha' Jesús qa yeku't iye: —Hasu'uj eqek'ui. Hasu'uj ejtenij qu' a'qapil'i pekhepe' iye efuye' qu' hats ewhe'yei. Hasu'uj ejtenkii. Hasu'uj mowotk'on'i'ikii pa'qu' netnek'enhei.^c

^y 19:9 Mt 5:32; Lc 16:18 ^z 19:11 Mt 13:11; 1Co 7:7 ^a 19:14 Mt 18:3; 1P 2:2

^b 19:16-29 Lc 10:25-28; Jn 12:25; Hch 13:48 ^c 19:18 Dt 5:17-20

¹⁹ *Iwqinhetji' qa ek'eenetsha iye pa'qu' atataye' qa enene iye. Isu'un week pa'qu' mete' e'm jukhew qa efuts in ejunye'jek in lewetsu'unle.* — (Ex 20:13-16)^d

²⁰ Qa ha' jutjana'x qa yit'ij: —Week ekewe'en yakha' qi in heik'enik'i qa haqsiijkii iye. ¿Qa pa'n lunye'j pa'qu' mexe hami'ik'ui qu' haqsiijkii?—

²¹ Ha' Jesús qa yeku't: —Qu' isu'un qu' atsathenija, yape ma hane'ej, qa' ihinjikii week pekhewe' na'l e'm. Qa pe'qu' łajale' qa' week łisij nekhewe' if'ıljetsits ham yiwq'axine', qu' hik aka' eqfenye'ji'ij ma' qa' nana'l e'm yijat'ij nekhewe' łe'sits t'ejuyets na' wa'sji'. Ma' qa' i'nk'ate etpil qa' enek qu' atsjayan.—^e

²² Ha' jutjana'x in yepi'ye' ek'i aka'an, qa ik qi in uł'axi'mkii, qe łakha' qi in yiwq'axin wekwek.

²³ Ha' Jesús qa yit'ijji'ju' he' łijatshenhei: —Yijaa'ija aka' hit'ılıj ewets in jutsitaxija pa'qu' qi wekwek niwq'axin qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.^f

²⁴ Hit'ılıj ewets iye in les qu' nite' jutsitaxe' pa'qu' ats'etaxe' qu' nuyii ne'ej tawjena'x łoto', qa nite' hik lunye'j pa'qu' qi qu' niwq'axin wekwek in jutsitaxija qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.—^g

²⁵ In yepi'ye' ej aka'an he' łijatshenhei, qa qi in yit'ulaxijpha'mkii, qa yit'ijju': —Maa, ¿qa pa'n łi pa'qu' łeke'ye' qu' nuiji'teje'm pa' tenek'enheiji' pa' Dios?—

²⁶ Qa ha' Jesús qa yejeł jiteje'm qa yit'ijji'ju': —Ene' jukhewłe jutsitax qu' naqsi'jletaxijkii aka'an. Ewi'łe pa' Dios in nite' jutsitaxi'm.—^h

²⁷ Ha' Pedro qa yit'ij: —Yekheweli't week henejeti't he' week yiwekwekitsi't ma' qa k'ajayani't. ¿Qa łekpa' qu' heyesti'yi'łij hatse'?—

²⁸ Ha' Jesús qa yeku't: —Yijaa'ija aka' hit'ılıj ewets qu' namtaxets hatse' pa' łahats'ij, qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' na'nipji' na' qi łe'wis łots'oji'la'x, ekheweli't in łatsjayani't qa' ni'łipji' ek ne' doce (12) wits'ojilaxits. Qa ekheweli't qu' enek'enhe'yi'łij ene' doce (12) witsetits Israel łelits.ⁱ

²⁹ Week pekhewe' qu' nenejet łetsil, i'nłi'i łamatsits qa łek'injats, i'nłi'i łekutii qa łek'injai, i'nłi'i łatata, i'nłi'i łenene, i'nłi'i łelits qa i'nłi'i łeq'ejinqa'wetitse' qe ta'lets aka' yii, ma' qa les olotsii'ija pe'qu' netesti'yij qa' netesti'yij iye na' witiłax nite' yili'ij.^j

³⁰ Qa olotsłe nekhewe' hane'ej yojo, qa' hik nekhewe'ye' hatse' qu' netke'lenju'. Qa olots iye nekhewe' hane'ej teke'lenju' qa' hik nekhewe'ye' hatse' qu' nojo.—

Yejeyumtshenijupi' pe' yithayiki pa' uwaket.

20 ¹ Ha' Jesús mexente' naq'axijik'i aka' yit'ij, qa yit'ij iye: —Qe na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j pa'qu' ewi't jukhewe'

^d 19:19 Lv 19:18; Dt 5:16; Mt 5:43; 22:39; Ga 5:14; Stg 2:8 ^e 19:21 Lc 12:33; 16:9; Hch 2:45; 4:35; 1Ti 6:18 ^f 19:23 Mt 13:22; Mr 10:23; 1Co 1:26; 1Ti 6:9 ^g 19:24 Mt 12:28; Mr 10:25; Lc 18:25 ^h 19:26 Gn 18:14; Job 42:2; Jer 32:17; Zac 8:6; Mr 10:27; Lc 18:27
ⁱ 19:28 Is 65:17; 66:22; 2P 3:13; Ap 3:21; 21:1; 22:1,3; Sal 45:6; Mt 25:31; He 1:8
^j 19:29 Mt 6:33; Mr 10:29; Lc 18:29

yatsat'axij pa'qu' uwakete', qa wekiya'ffik'i in ik qe qa' nakii pe'qu' nithayinenij pa' leqe uwaket.^k

²Qa mexe tafaakate'yi'hijju' pa'qu' laqjanye'ji'ij qu' ewi't neluye', ewi't denario,^l qa in hats le'sitsijju' pa' laqjanye'jij ma' qa yukinii pa' uwaket qu' nithayiki.

³Ma' qa in hats juufik'ipha'm ne' junu' qa ikfik'i iye pa' yatsat'axij pa' uwaket. Qa yi'wen iye pekhewep ts'ap'a'aju' iye pakha' joo'fji'ju' ham yithayikiye'.

⁴Qa yit'ijets: “Ma'alii qu' ithayiki'il ha' yeqe uwaket, k'ajametsinli'itek.” Ma' qa ikkii pekhewe'en qu' net'ithayii.

⁵Pa' yatsat'axij pa' uwaket qa ikfik'i iye in hats natsathenju' junu' qa yi'wen iye pekhewep iye ts'ap'a'aju' iye pakha'a, qa yit'ijets iye: “Ma'alii qu' ithayiki'il ha' yeqe uwaket.” Qa ewi'hij in ikfik'i iye pa'aj in hats jelji' junu' qa yi'weni' iye pekhewep iye, qa yit'ijets iye: “Ma'alii qu' ithayiki'il ha' yeqe uwaket.”

⁶Ma' qa in hats metju'ha pa'aj pe' junu' qa ikii iye pa' joo'fji'ju' qa yi'weni' iye pekhewep iye ts'ap'a'aju' iye pakha' joo'fji'ju', qa nifaakan: “¿Inhats'ek in miitsju' la'ni'hi' hane'e'in nite' t'ithayiyi't?”

⁷Qa yeku't pa'aj pekhewe'en: “Qe ham pa'qu' nets'ithayineni't.” Qa yit'ij pakha'an: “Ma'alii iye ha' yeqe uwaket qu' ithayiki'il.”

⁸Ma' qa in hats le'fekii pa'aj, pa' yatsat'axij pa' uwaket qa yiyaji'ets pa' leqjelinenek'ipji' pe' t'ithayii: “Ono'het wetju't he' t'ithayii qa' natjai, yojo qu' natjai he' teke'lenijju' in t'ithayii qa he' yojo'oj in t'ithayii qa' netkelenijju' qu' natjai.”^m

⁹Ma' qa nekets pe' hats metju'ha pa'aj junu' in t'ithayii qa week pekhewe'en in tajai ewi't denario.

¹⁰Ma' qa in yamets pe' miitsju' t'ithayii qa yumtitax pekhewe'en qu' les qiyi'lja qu' natjai qe miitsju' t'ithayii. Qete'e' hik uja'x iye pe' tajal pe' i'nk'ale t'ithayii'itax ewi't denario.

¹¹In yi'wen pe' tajaltax pekhewe'en ma' qa qi in ul'etsik'i le'lijeyets pa' yatsat'axij pa' uwaket.

¹²Qa yit'ijju' pa'aj pekhewe'en: “Enewe' i'nk'ale t'ithayii'itax in hats metju' ke' junu' qa hik aqjanyejeji'tyij yekheweli't in miitsju' haki'hifi in he'yithayiyi'hji' ka' h'elej ke' junu' aka' nelu'ik'i.”ⁿ

¹³Qa yeku't pa' yatsat'axij pa' uwaket pa' ewi't pekhewe'en: “Waika', nite' k'awitji'. ¿Me nite' hayiits jitafaakate'yijju' ka' yaqjanye'ej qu' ewi't neluye' qu' ithayii ewi't denario?”^o

¹⁴Ehe, enewe'en aja', yape ma'aj. Qa yakha'te qa hisu'un qu' hetisij qu' hik uja'xe' ke' k'elisij ha'ne teke'leenijju' in t'ithayii.

¹⁵¿Ye' me nite' lenexke'ej pa'qu' hisu'un qu' yeqfenye'ji'ij pe'qu' natsat'etsletaxij? ¿Ye' me natawje'meten in yeq'iltina'x?”^p

^k 20:1 Mt 13:24; 21:28,33 ^l 20:2 Ewi't denario, lajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi't nehu qu' net'ithayii. ^m 20:8 Lv 19:13; Dt 24:15 ⁿ 20:12 Jon 4:8; Lc 12:55; Stg 1:11

^o 20:13 Mt 22:12; 26:50 ^p 20:15 Dt 15:9; Pr 23:6; Mt 6:23; Mr 7:22

16 Qa aka'an hik aka' ñunye'j pekhewe' hane'ej teke'lenju' qa hik pekhewe' qu' nojo hatse', qa pe' hane'ej yojotax qa' hik pekhewe' qu' netkelenju' hatse'.—^g

Pa' Jesús qa nifel iye qu' natlanhetii hatse'.

(Marcos 10:32-34; Lucas 18:31-34)

17 Ha' Jesús in mexe ikik'ipha'm ha' wit'ikheyij hikha' teyij ha' Jerusalén, qa taya'yets qu' neqet'etsi'ñju' he' doce (12) ñijatshenhei, qa yit'ijets:

18 —Ek'en qeku'ni'lek qu' k'efeli'hi'm, hane'ej in jiyamiipha'm na' witsset Jerusalén, qa' hik nakha'yi'i' hatse' ha'ne Ła's na' Jukhew qa' netesti'yij ne' tenek'enhe'yij ne' pa'il qa ne' i'nq'ijatshenij ke' Moisés ñe'lijei qa' ninaqyaji'ij qu' natlanhetii,^f

19 qa' netisij nekhewe' jukhewiikal nite' judiol qe qa' nawitji'iji' pe'qu' ñe'lijeje', qa' neqsilanje'mkii iye ma' qa' nenji'pha'm pe'qu' cruze'. Qa qu' namets wetshetk'ewi'ñ neluts qa' ña'xe' iye.—

Pakha' iyintaxets pe' ñenene pa' Santiago qa pa' Juan.

(Marcos 10:35-45)

20 Ke' ñenene he' ñelits ha' Zebedeo, qa ñijts'eyek in nekets ha' Jesús, qa wonokok'enijupju' qe niyinheyu'ujets pe'ye'.^e

21 Ha' Jesús qa nifaakan: —Łekpa' ñisu'un?— Kikhe'en qa yeku'ñ qa yit'ij: —Inaqyaji'ij hatse' wat'ij qu' enek'enheitax enewe' wetsjuk yilits qu' na'n ejupha, ewi'ñ pa'qu' netweiji' ñeniyayik'i qa nakhap qa' efeyi'j ne'tweyijek.—

22 Ha' Jesús qa yit'ijju'ñ hekhewe'en: —Nite' ñenikfe'li'ñets aka' ñiyintaxi'ñets. Pakha' haats'e'ej hatse' qi qu' a'taxe' hik ñunye'j qu' nek'iyaji' pa'qu' ek'imiyeye'ji', ğme ñeke' qu' iya'añji' pakha' ek'imiiiji' k'iyaji' hatse'?— Qa yit'ijju' hekhewe'en: —Ehe, ñeke'.—^t

23 Qa yeku'ñ iye ha' Jesús: —Yijaa'ija qu' iya'añji' hatse' pa' qi ek'imiiiji', qa pakha'ñe qu' na'ni'ju' ha'ne ts'iyayik'i qa ha'ne yifeyi'j qa nite' yakha' qu' nata'ñ yiwets qu' hetisij. Uja'xñe hatse' qu' netesti'yij pekhewe' hats yaji'let qu' netisij na' Tata.—^u

24 Qa hekhewe' diez (10) ñijatshenhei in yepi'ye' ek'i aka'an, ma' qa nayu'um he' wetsjuk witjefeye'k ñelits ha' Zebedeo.

25 Qa ha' Jesús qa taya'yets week hekhewe'en qa yit'ijji'ju': —Ekhweli'ñ ñenikfe'li'ñets nekhewe' tenek'enhe'yipji' ne' nite' judiol in ewi'ñe in yisu'un qu' nenethinijkii pe' ñet'unhaxits in tenek'enhei. Qa nekhewe' te'weyik'uiju' nekhewe'en qa yisu'unek in inaqyaji'ij pe'ye'.

26 Qa ekhweli'ñ qa' hasu'uj ejunyejeyi'ñ aka'an, qe pakha' qu' nisu'un qu' neniwqinhetji' qa' les ñe'wis qu' hik ñunye'je' qu' witqejkunenek'e qu' nithayiki pekhewepe'.^v

^g 20:16 Mt 19:30; Mr 10:31; Lc 13:30 ^f 20:18 Mt 16:21; 26:66; Jn 19:7

^e 20:20-28 Lc 22:24-27; Mt 4:21; 8:2 ^t 20:22 Is 51:22; Jer 49:12; Mr 14:36

^u 20:23 Hch 12:2; Ap 1:9 ^v 20:26 Mt 23:11; Mr 9:35

27Qa ekheweli'l pakha' qu' nisu'un qu' nojo qa' les le'wis qu' hik lunye'je' qu' witlinek'e qu' eqejkunenek'i'ihij.

28Qe ha'ne iye Ła's na' Jukhew nite' nam ma' qa' neteniftitshiyets, qe nam yijat'ij qe qa' net'iftits qa' net'ihinij iye na' hıŁa'x, hats'inha qu' nilithinik'ui pa' witaxtanithenkeye'j pe'qu' olotse'.—^w

Jesús qa' yi'wenkitkii pe' wetsjuk puk'aletstax.

(*Marcos 10:46-52; Lucas 18:35-43*)

29In hats ikik'ui iye ha' witset Jericó, qa' olotsija iye he' yijayanpha'm.

30Wetsjuk he' puk'alets i'niju'kii łekuwe' ha' wit'ikheyi'j. Hekhewe'en in yepi'ye' in nekijup ha' Jesús, qa' taya'yik'ikii: —Yatsat'axyij, David Ła's, e'nq'elet qeku'ni'lyij wat'ij.—^x

31Olots he' yaq'ayintaxij in tayaikii. Qa' yape'enhate les in yit'unhetik'ikii in taya'yik'ikii: —Yatsat'axyij, David Ła's, e'nq'elet qeku'ni'lyij wat'ij.—

32Ha' Jesús qa' teke'lenju' qa' taya'yii he' puk'alets, qa' nifaakan: —Łekpa' hisu'uni'ł qu' haqsi'ji'ł e'mijkii?—

33Qa' yeku'ł hekhewe'en: —Yatsat'axyij, hisu'untaxi'ł qu' hi'weni'łkii wat'ij.—

34Ha' Jesús qi in neq'eletij hekhewe'en qa' t'eku'mipji' he' łotoi. Ma' qa' aje'eł yi'wen wetju'ł he' puk'aletstax, qa' yijayanpha'm ha' Jesús.

Jesús qa' uiji'teje'm pa' Jerusalén.

(*Marcos 11:1-11; Lucas 19:28-40; Juan 12:12-19*)

21 ¹In hats metitsi'm ha' Jerusalén, hats yamets ha' witset Ła's hii Betfagé, qa' ke' utek hii Olivos. Ha' Jesús qa' yukin he' wetsjuk ł'ijatshenhei,^y

²qa' yit'ijets: —Ma'aletsteje'm na' witset Ła's. Qa' hikna' i'weni'łi' pe'qu' matikkatekiye' wo'nophe'ł qa' ewi'ł wo'nophe'łhiju' pa'qu' Ła'se'. Qa' enit'ihijii pe' wetsjuk qa' enka'xi'lyii.

³Qa' qu' nana'ł pa'qu' nayajitaxihijets, qa' it'ihijju'ł: “Ha' Yatsat'axi'lyij yisu'un. Aje'effete' ek nepilet hatse'.”—

⁴Aka'an in lunye'j ma' qa' hats yasiinik'ıha pa' nifel pa'aj pa' profeta in yit'ij:

⁵—*Enfeli'łi'm na' witset Sión, qa' it'ihijets: “Jełju', hats nam ei ha'ne qiji' wittata. Nite' weniwqinhetji', i'nipji' na' ewi'ł matikkatax, ewi'ł matikkatax Ła's.”*—
(*Zac 9:9*)^z

⁶He' wetsjuk ł'ijatshenhei qa' ikkii qa' yaqsiijkii ka' hats yit'ijets ha' Jesús.

⁷Qa' neka'x ke' matikkateki' qa' ha' Ła's iye, qa' yipk'eni'pji' he' łe'ntaafitits łaqłatiyij, qa' i'nipji' ha' Jesús.

^w 20:28 Lc 22:27; Jn 13:13-15; 2Co 8:9; Fil 2:7; Mt 26:28; 1Ti 2:6; Tit 2:14; He 9:28

^x 20:30-31 Mt 9:27; 21:9; 22:42 ^y 21:1-9 Zac 14:4; Mt 24:3; 26:30; Lc 19:37; 21:37; Jn 8:1; Hch 1:12 ^z 21:5 Is 62:11

⁸Olootsija he' jukhew qa efuts iye, yipk'enik'uuijju'kii ha' wit'ikheyi'j ke' te'ntaafitits qa hekhewep qa yifekinik'i ek ke' najkakui tessejets qa yenik'uuij' ha' wit'ikheyi'j.

⁹He' yojo'ok'oi ha' Jesús qa he' teke'lenijupju' iye qa week ewi't ka' l'anyejei in taya'yijipji'kii: —¿Qi in te'wis ha'ne Ła's pa' David'ik'i! ¿Qi in te'wis ha'ne namij ka' hii pa' Yatsat'ax'inij! ¿Qi in te'wis pa' Intata wa'sji!—
(Sal 118:26)^a

¹⁰Ha' Jesús in hats yamji'teje'mha ha' Jerusalén, qa week ha' witset in yel'ilax wetju't qa yit'ijju': —¿Pa'n lunye'j ha'ne nam inwets?—

¹¹Qa yeku'lji'ij hekhewe' yojo'ok'oi: —Hik ha'ne Jesús, profeta, ta'hii na' witset Nazaret Galilea teqe sehe'.—^b

Jesús qa yiwutshenfik'ikii pe' t'ihintaxij pe' wekwek pe' witlijsitjiyifi.
(Marcos 11:15-19; Lucas 19:45-48; Juan 2:13-22)

¹²Ha' Jesús qa uyifi ke' qi witlijsitjii qa yiwutshenfik'ikii week hekhewe' taqha'yets qa he' t'ihinij iye ke' wekwek. Qa yiwu'mkii iye ke' teqe mesal he' yepiletets l'astai qa yiwu'mkii iye ke' łots'oji'laxits he' ofol t'ihinij.^c

¹³Qa yit'ijets: —Ke' we'nika'ajji' yit'ij: “Ene' yitsi' qu' tenqiyi'ij wit'yinhethii,”
(Is 56:7) qa ekheweli'it qa łaqsiitjikii in “łewejij ne' ejtenhetsits.”—
(Jer 7:11)

¹⁴He' puk'alets qa he' onqokits qa he' otshimetetsju' iye qa nekets ha' Jesús ke' witlijsitjiyifi, qa niñju'.

¹⁵Qa he' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés te'ljei in yi'wenij ke' yaqsiikii in ham lunyejeji'ijju't qa in yepi'ye' iye he' omehets in taya'yijipji'kii ke' witlijsitjiyifi in yit'ijju': —Qi in te'wis ha'ne Ła's pa' David'ik'i,— ma' qa qi in nayutaxkii hekhewe'en,

¹⁶qa yiyajitaxets ha' Jesús: —¿Me nite' łepiye' enewe'en aka' yit'ijju'?— Ha' Jesús qa yeku't: —Ehe, hepi'ye'. Qa ekheweli't ¿me nite' les qu' ejeli't kekhewe' we'nika'ajji' in iyetij aka'an, qa yit'ij: “Ene' omehets qa ene' mexe tu'f, hats watji'let e'm qu' netlijsii ei qa' newqinhetija iye?”—
(Sal 8:2)^d

¹⁷Ma' qa ha' Jesús qa yiwejin'te hekhewe'en, qa ikik'uifik'i iye ha' witset qa wapilii ha' witset ła's hii Betania qa hikha' i'wi' wete'm.^e

Pe' higokuk wa'mji' qa yistax.
(Marcos 11:12-14,20-26)

¹⁸Qa nełukii leefiju' qa wapilii iye ha' witset, ha' Jesús qa yoksi'wentax in iyipkun.

^a 21:9 Mt 9:27; 23:39; Lc 2:14 ^b 21:11 Mr 6:15; Lc 7:16; 13:33; 24:19; Jn 1:21; 4:19; 6:14

^c 21:12-16 Jn 2:14-16; Ex 30:13; Lv 1:14; 5:7; 12:8; Dt 14:25 ^d 21:16 Mt 11:25; 12:3,5; 19:4; 22:31 ^e 21:17 Mt 26:6; Mr 11:1; Lc 19:29; 24:50; Jn 11:18

¹⁹Qa yi'wen ke' ewi't higokuk metetsju' ha' wit'ikheyi'j qa iktaxets wo'taxiikii t̄eye' qa hamle, uja'x̄le kekhewe' t̄esejets. Ma' qa yit'ijets: —Nite' h'anuyi' hane'ej qu' nana'l pe'qu' eye'.— Ma' qa aje'e't wa'mji' ke' higokuk'ik'i qa yis̄tax.

²⁰In yi'wen aka'an hekhewe' h'ijatshenhei qa yitju'axijpha'mkii, qa nifaakan ha' Jesús: —¿Pa'n lunye'j eke' higokuk'ik'i in aje'e't yis̄tax?—

²¹Qa yeku't ha' Jesús: —Yijaa'ija aka' hit'itij ewets qu' nana'li'em pa' nite' witqekuye'j qa' qu' nite' eqeku'yi'it̄ik'i iye, nite' ewi't̄e qu' t̄eke'ye' qu' aqsiih̄ikii aka' yeqfene'yij ke' higokuk'ik'i, qe t̄eke' iye qu' it'ijets ne' utek: “Ma'ak'ui na' t̄a'ni' qa' anamji'ju' na' qi lejt̄ax,” qa' hik aka' qu' lunye'je'.

²²Week pa'qu' iyini'tets qu' iyini't̄, qu' nite' eqeku'yi'it̄ik'i pa'qu' iyinheyejeyi'it̄ ma' qa' yijayejek qu' esti'yi't̄ij.—^g

¿Lekpa' ta'tets pa' t̄et'unha'x pa' Jesús?

(*Marcos 11:27-33; Lucas 20:1-8*)

²³In hats yamii iye ha' Jesús ke' witlijsit̄jii, qa he' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset qa nekets ha' Jesús in mexe i'nq'ijats̄hen, qa yit'ijets: —¿Pa'n h̄i pa' tenek'enhei nelisij qu' aqsiih̄ikii ekewe' wekwek in t̄aqsiih̄ikii? ¿Lekpa' nelisij in t̄aqsiih̄ikii?—^h

²⁴Ha' Jesús qa yeku't̄: —Yakhap jil'jek iye qu' k'afaakani't̄. Qu' enfeli't̄ ye'm pa'qu' k'afaakani't̄ij, qa' henfeljii't̄ e'mek nakha' ta'tets in t̄aqsiih̄ikii ekewe' wekwek.

²⁵¿Lekpa' ta'tijets in inq̄impuujin ka' Juan'ik'i? ¿Me ta'tijets na' Dios? ¿Me i'n̄h̄i' ene' jukhew̄e?— Ma' qa wapilij wetju't̄ in iyetijju', qa yit'ijju': —Qu' jintit'ijets ta'tijets pa' Dios, ma' qa nit'ij inwets: “¿Qa inhats'ek in nite' t̄ek'eni'tets?”ⁱ

²⁶Qa nite' t̄eke' iye qu' jintit̄taxijets qu' nata'tets ene' jukhew, qe jil'nijiweyiju't̄ ene' jukhew qe week yit'ijets ka' Juan'ik'i in profeta.—^j

²⁷Ma' qa hekhewe'en in yeku't̄ ha' Jesús qa yit'ijju': —Nite' tsikfe'li'tets.— Ha' Jesús qa yit'ijju't̄ek: —Qa' yakhape' jil'jek qu'nte' k'efeli'it̄i'm t̄ekpa' tenek'enhei t̄es̄isij qa t̄aqsiih̄ikii ekewe'en.—

Pa' jukhew wetsjuk pe' t̄elits.

²⁸Ha' Jesús qa nifaakan iye hekhewe'en: —¿Pa'n qu' eqjunyejeyi'it̄ij aka'an? Pa' jukhew wetsjuk pe' t̄elits. Qa yit'ijets pa' ewi't̄ pekhewe'en: “Ya's, hane'ej qu' ma'aiju' qu' ithayiki na' yeqe uwaket.”^k

²⁹Pa' wita's qa inku't̄: “Nite' ts'ikheyu'uiju'.” Ma' qa i'nk'ate qa yijamt̄ikii, ma' qa ikiiju'.

^f 21:21 Mt 17:20; Lc 17:6; 1Co 13:2; Stg 1:6 ^g 21:22 Mt 7:7-8; Jn 11:22

^h 21:23-27 Ex 2:14; Mt 26:55; Hch 4:7; 7:27 ⁱ 21:25 Mt 13:54; Lc 7:30; 15:18,21; Jn 3:27

^j 21:26 Mt 11:9; 14:5; 21:46; Mr 6:20; 11:32; 12:12 ^k 21:28 Mt 20:1

30 Ma' qa pa' latata qa yiyaji'ets iye pakhap iye la's, qa aka' hats h'anye'jets iye pa'aj. Qa pakha'an qa yeku't qa yittaxijets yijat'ij: “Ehe tata, hakiiju' hane'ej.” Qa nite'le ikiiju'.

31 ¿Ek pakha' enewe' wetsjuk yaqsiijkii pa' yisu'un pa' latata?— Hekhewe'en qa yeku't: —Pa' yojo in nifaakan.— Qa yit'ij ha' Jesús: —Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets nekhewe' yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma latata qa nekhewe' iye efuts natkinkii ene' jukhew, enewe'en yojo'o' ek'ui qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.

32 Qe in namtaxi't ei ka' Juan Bautista'ik'i qa nijatshentaxilij pa' yatsathen qu' ejunyejeyi'il yijat'ij, qa nite'le h'ek'eni'tets. Qa enewe'le yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma latata qa nekhewe' iye efuts natkinkii ene' jukhew qa qi in tek'enes yijat'ij. Qa ekheweli't qa hats h'wentaxi'tha aka'an, qa lunye'j ji'ij in nite' hitujtseikanini't pa'qu' ejunyejeyi'il hats'inha qu' ek'eni'tets.—^l

Pe' u't'ets witeqjelinenheyij pa' uwaket.

(*Marcos 12:1-2; Lucas 20:9-19*)

33 Qa yit'ijets ha' Jesús hekhewe'en: —Ek'eni'hik'i iye aka' qu' hejeyumtshenijup'i iye. Ewi't pa' jukhew yeni'ju' pa' teq'ejinqa'wet pa' uwaket qa yeqetsitenijijup pe' utel. Qa tijju' iye pa' ewi't teq'itset'ij qu' nenq'umtju' pe'qu' teye'. Qa yaqsiijkii iye pe' ewi't qipha'm t'ejuyets qu' nejetipji'kii pa' uwaket. (Is 5:1,2) Ma' qa i'nk'a'e qa yatkinhenets pe' jukhew pa' uwaket, ma' qa ik inji'witshen.^m

34 In hats k'esyiu'ets lahats'ij qu' netenifte'ji' pe' lei, qa nukintaxii pe' teqejkunenhei pekhewe' natkin pa' uwaket, hats'inha qu' netisij qa neka'xii pe'qu' natsat'etsijek teqei pa' yatsat'axij pa' uwaket.

35 Qa pe' amaneyij in natkin pa' uwaket, qa t'eku'mi' pe' wit'ukinheitax, qa ewi't pa' yilanje'mkii, qa pakhap qa yilaanija qa pakhap iye qa nijele'ejkii pe' utel.ⁿ

36 Pa' yatsat'axij pa' uwaket qa ewi'tij iye in yukin pekhewep iye teqejkunenhei, qa hats les in olotstax. Qa pekhewe'en qa hik teqfenejeyij iye pa' hats teqfenejeyij pe' yojo.

37 Ma' qa teke'lenju' in yukintax pa' laa'sija, qa yit'ij: “Tees qu' teqfenejeyi'ij pe'ye' ha'ne ya's.”

38 Qa in yi'weniju't pekhewe'en qa yit'ijju' pa'aj: “Hik ha'ne ha' laa'sija. Hik ha'ne qu' naya'xtaxij ha'ne tetset ha' latata. Jitalan hats'inha qa' jinatsat'etsij ha'ne sehe' yatsat'axij ha' latata.”^o

39 Ma' qa t'eku'mi' qa yeka'xik'uifik'i pa' uwaket qa yilan.

40 Qa hane'ej, qu' nanamtax pa' yatsat'axij pa' uwaket, ¿pa'n lumti'il qu' teqfenejeyi'ij pekhewe' nejettaxij yatkinhenintaxets pa' teq'ejinqa'wet?—

^l 21:32 Pr 8:20; Mt 3:8-12; 2P 2:21 ^m 21:33-46 Mt 13:3,34-36; 15:15; 22:1; 24:32; 25:14; Lc 14:28; Sal 80:8; Cnt 8:11-12 ⁿ 21:35 2Cr 24:21; Neh 9:26; Mt 5:12; 23:34,37; Hch 7:52; 1Ts 2:15; He 11:36-37 ^o 21:38 Sal 2:8; He 1:2

⁴¹Qa yeku't hekhewe'en: —Nílanju' tees qu' ne'nq'letij ene' u'ets natkintax pa' uwaket. Qa' ni'nk'aihit iye pe'qu' nejelinenij qu' nanatkin iye pa' leqe uwaket qa' hik pekhewe'ye' yijat'ij qu' netisji'jij pa' uja'x pe'qu' netisji'jij pa' yatsat'axij pa' uwaket qa' yamji'jets lahats'ij qu' netenifte'ji'.—^p

⁴²Qa ha' Jesús qa' yit'ij: —¿Me nite' les qu' ejeti'l ke' we'nika'ajji' in yit'ij: *“Ne' ute yuten qa' yiwu'mfik'i ne' níihinpha'm ne' wititsi', hane'ej qa' ewi'hte in les weju'tij in teni'ihinijpha'm ne' wititsi'.* Qa pa' Yatsat'ax'inij hikpa' yaqsijikii aka'an qa' in jitejéju' qa' qi in te'sits ine'm”? (Sal 118:22)^q

⁴³Qa hik ta'hijupi' in hit'ihij ewets qu' itkamhiti'yi'hij na' tenek'enheiji' na' Dios qa' netesti'yij pakhap witset'e, qa' hik pakha'ye' yijat'ij qu' olotse' pe'qu' leqeye'.

⁴⁴Yakha' hik hanye'j ute, pakha' qu' nanamipji' ene' ute, qa' qatale'ju'. Qa ene'te ute pa'qu' nanamipji' qa' netweyik'uiju', ma' qa' lipipeju'.—^r

⁴⁵Hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa' he' fariseol iye in yepi'ye' ek'i ekewe' yejeyumtshenijupi' ha' Jesús, ma' qa' nikfe'lik'i in tekhwelle in t'ejujets.^s

⁴⁶Qa in yisu'untax qu' nophe't qa' nijiwei'ihu't he' olots jukhew qa' efuts, qe enewe'en nikfe'lets ha' Jesús in profeta.^t

Pa' te'wis ne'u witiwhe'yejii.

(Lucas 14:15-24)

22 ¹Ma' qa' iyetik'ui iye ha' Jesús he' jukhew qa' efuts, qa' ewi'hij iye in yit'iji' ke' yejeyumtshenijupi', qa' yit'ij:

²—Na' tenek'enheiji' na' Dios hik hanye'j iye na'aj ewi't te'wis ne'u yaqsijikii na'aj ewi't qi wittata t'ejujets in tewhe'yei pa' ta's.^u

³Qa yukin pe' leqejkunenhei yihettaxii pe' hats jutsiqets qu' nanamii pa' te'wis ne'u witiwhe'yejii. Enewe'en qa' nite'te namiyu'ui pa' te'wis ne'u.^v

⁴Qa ewi'hij in yukintaxii iye pekhewep iye leqejkunenhei, qa' yit'ijets: “Aka' it'ihijets hekhewe' hats jutsiqetstax qu' nanamii: ‘Hats hajilettaxi't ek'ui na' qi aqi't. Hats talanheti'ju' ke' wakka'ik'i qa' kekhwewe' iye wakka'elitsik'i ne'ej we'nujenin, qa' week hats yijat'etsju', te'kunihii qu' eneki'tets nakha' te'wis ne'u witiwhe'yejii.’”^w

⁵Pekhewe' wit'eqemhiitax qa' nite' tek'en iye. Pekhewe'en ewi't pakha' ik yamii pa' leq'ejinqa'wet qa' pakhap iye qa' yamiyek pe' laqhatjii.

⁶Qa pekhewep iye wit'eqemhii qa' t'eku'mil' pe' t'ukinheitax pa' wittata qa' yilanje'mkii qa' pekhewep qa' nilaanju'ha.

^p 21:41 Mt 8:11; Hch 13:46; 18:6; 28:28 ^q 21:42 Hch 4:11; Ro 9:33; 1P 2:7

^r 21:44 Is 8:14-15; Ro 9:32-33; 1P 2:8 ^s 21:45 Mt 13:3,35; 15:15; 21:33; 22:1; 24:32

^t 21:46 Mt 26:4; Mr 11:18; Lc 19:47-48; Jn 7:25,30,44 ^u 22:2-14 Mt 13:24; Lc 12:36;

Jn 2:2; Ap 19:7 ^v 22:3 Est 6:14; Pr 9:3,5 ^w 22:4 Pr 9:2; Mt 21:36

7Ma' qa qi in nayu'kii pa' wittata qa yiyaji'ets pe' lelits oq'ophelinetsilets, qa ikii qa nilanju' pekhewe' eqek'unhets qa ne'hijju' iye pa' letsetik'i.

8Ma' qa i'nk'ale qa yit'ijets iye pa' wittata pe' leqejkunenhei: “Na' witiwhe'yeyii hats week yijat'axju', qa kekhewe'le yojotax in wit'eqemhiitax qa nite'le weju'taxij qek nanamii.^x

9Qa hik ta'hijupi', yape ma'atetsfik'i ne' les qits wit'ikheije, qa' eqe'mi'lets week pa'qu' i'weni'hji' hats'inha qu' nanamii ha'ne le'wis ne'lu witiwhe'yeyii.”^y

10Pe' witqejkunenhei qa iketsfik'i pe' wit'ikheije. Qa no'thet wetju'l week pekhewe' yi'wen, pe' ul'etstax qa pe' le'sits. Ma' qa hats topo'oj pe' witi'si' pe' wit'eqemhinel.

11Ma' qa in uyetsji' pa' wittata qu' ni'wen pe' namii pa' le'wis ne'lu, qa yi'wen pa' ewi'l jukhew in nite' yeqhinataji' pe' witqhinatai t'ejuyets na'aj tewhe'yeyi.^z

12Pa' wittata qa yit'ijets: “Waika', ¿pa'n lunye'j in lentenuyetsji' ha'ne le'wis ne'lu in nite' leqhinataji ke' t'ejuyets na'aj tewhe'yeyi?” Pakha'an qa ham pa'qu' nit'ij.^a

13Ma' qa pa' wittata qa yit'ijets pe' leqejkunenhei: “Ophe'hi'l ne' lokoyei qa ne' lef'iyeyi iye qa' iwu'mi'hifik'i na' i'nfik'i qi nookii qa' hik nakha'a' qu' qi qu' napi' qa' nat'aitaxji' iye lek'unhetii.”

14Qe olots nekhewe' teniyaitaxets, qa nite'le olots ne' te'nekumhi'yijji' ujaa'xkii.—^b

¿Me le'wis in yijaninkii pe' wekwek qu' net'ejuyets pa' witsset Roma?
(*Marcos 12:13-17; Lucas 20:20-26*)

15In yili'ij ha' Jesús ekewe'en, qa he' fariseol qa ikkii qa iyetijju' pa'n lunye'j qu' net'eku'mi' ha' Jesús qu' nata'lets pa'qu' nit'ij hakha'an.

16Hekhewe'en qa nukinii he' l'ijjatshenheite qa hji'syeyek hekhewe' yijayanek ha' Herodes, ma' qa yit'ijets: —Maestro, tsikfe'li'tetsha in akha' yijaa'ija na'aj lit'ij qa yijaa'ija iye in h'inq'ijatshenij pa' yisu'un pa' Dios, ma' qa nite' lenwu'mpha'm qu' ink'aihitik'ui pakha' hats lisu'un qu' lunye'je' qu' nata'lets pa'qu' lunye'je'le ene' jukhew, qe akha' week eqjunyejeyij.^c

17Qa hik ta'hijupi', enfeli'l ye'm pa'qu' umti'ek. ¿Me le'wisijupi' in jitajaninkii ekewe' wekwek qu' net'ejuyets pa' César, Roma latata? ¿Me nite'?—^d

18Ha' Jesús qa hatsle nikfe'lets in nite' le'wis pa' neqfenyejeyutaxij hekhewe'en, qa yit'ijets: —Ejtitsits, hik

^x 22:8 Mt 10:11; Hch 13:46 ^y 22:9 Ez 21:21; Abd 14 ^z 22:11 Ap 19:8; 22:14

^a 22:12 Mt 20:13; 26:50 ^b 22:14 Mt 20:16; Ap 17:14 ^c 22:16 Mr 2:8; 3:6; 8:15; Jn 3:2; Hch 10:34; 13:10; 18:26 ^d 22:17 Mr 12:14,16-17; Lc 2:1; 3:1; 20:22,24-25; Jn 19:12,15

ejunyejeyi'l qu' wetsjuk'e ejusitsi'it. ¿Inhats'ek in l'ewqeleitaxi'l yik'ui?

¹⁹Ets'ethini'lij ewi'te l'astaki'ye' nijket pekhewe' t'ejuyets in tajaikii eke' wekwek.— Hekhewe'en qa yethinij ke' ewi'l denario.^e

²⁰Ha' Jesús qa yit'ijets hekhewe'en: —¿Ek leju's ha'ne witeqsi'nq'al i'nji' qa lek hii iye ha'ne i'nji'?—

²¹Qa yeku'l hekhewe'en: —Pa' César, Roma latata lesi'nq'al.— Ha' Jesús qa yit'ijets: —Ye'ehe, qa' lisi'lij pa' Roma latata (César) pekhewe' yatsat'etsli'ijek in Roma latata (César), qa na' Dios pekhewe' yatsat'etsli'ijek in Dios.—^f

²²In yepi'ye' ek'i aka'an hekhewe'en, qa qi in yitjułaxijpha'mkii, ma' qa ikik'uikii.

Ihii iye hatse' pe' naxju'.

(*Marcos 12:18-27; Lucas 20:27-40*)

²³Qa hik kakha' iye ka' neluji', he' uja'x hekhewe' saduceol qa nekii iye ha' i'ni' ha' Jesús qe naqfaakanheyu'uj pe'ye'. He saduceol yit'ijets in nite'te' ihii iye hatse' pe' naxju'.^g

²⁴Ma' qa yit'ijets ha' Jesús: —Maestro, pa' Moises'ik'i yit'ij pa'aj: “Pa'qu' nawa'm in mexe hamtax telitsi'it pe'qu' tewhe'ye'ye', ma' qa pa' lek'inij i'nti'i qu' tamats'e qa' hik pakha' qu' tewhe'ye'yi'ij pe' tewju'lelax. Ma' qa qu' nataltsa'yi'l qa' hikpa' qu' ta'si'ij pa' wa'm tewhe'ye'ek'i.”

(*Dt 25:5*)

²⁵Ha'ne ha'ni'hi' na'l ka' ewi'l hik lunye'j aka'an wetsjuk tatsai (7) pe' witjefeye'k. Pa' yojo in tewhe'yeitax qa wa'm, qa mexete hamtax ta'si'it pe' tewhe'ye'tax. Qa nejettaxij qu' tewhe'ye'yi'ij pa' lek'inij,

²⁶qa wa'mifi iye. Qa hik lunyejei iye pekhewep iye ma' qa week naxju' pe' wetsjuk tatsai (7) witjefeye'k.

²⁷In hats week naxju' qa wa'm iye pe' efu'uk'i.

²⁸Qa hane'ej qu' ihiye'tax iye pe' hats nanaxtaxju' ¿qa pa'n lunye'j pa'qu' tewhe'ye'yi'ij pekhewe' wetsjuk tatsai (7) pe' efu'uk'i? Qe hats week tewhe'yestaxij pekhewe'en.—

²⁹Qa yeku'l ha' Jesús qa yit'ijiju'l: —Ekhweli'l qi in lijanilik'i qe nite' lenikfe'li'hik'i ke' Intata le'lijei, qa nite' lenikfe'li'etsha iye na' qi let'unha'x na' Dios.

³⁰Qe qu' ihiye'tax pe' naxju', pe' jukhew qa efuts nite' tewhe'yeiju' hatse', qe hik qu' lunyejeje' yijat'ij ne' angelits wa's leitets.^h

³¹Ye'ehe, in t'ejuyets qu' ihiye'tax pe' naxju', ¿me nite' liyinenilik'i na' Dios in yit'ilij ewets:

^e 22:19 Ewi'l denario, łajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi'l nelu qu' net'ithayii.

^f 22:21 Mt 17:25; Ro 13:7 ^g 22:23-32 Mt 3:7; Hch 4:1; 23:8 ^h 22:30 Mt 24:38; Lc 17:27

32 “Yakha' ñeqe Dios ka' Abraham qa ka' Isaac qa ka' Jacob”? (Ex 3:6) Na' Dios ñeqe Dios ne' ihii. Qa nite' ñeqe Dios pe' naxju'.—ⁱ
 33 Hekhewe' olots jukhew qa efuts, in yepi'ye' ek'i ekewe' i'nq'ijatsHENIJ ha' Jesús qa qi in yitju'axijpha'mkii aka' ñunye'jkii.

Pakha' les qiji' kekheWE' wenit'ij pa'aj.
 (Marcos 12:28-34)

34 Qa kekheWE' ñe fariseol in impi'ye'ej he' saduceol in ham pa'qu' nit'ijju' ña' Jesús, qa ewi' ña' we'neni'.^j
 35 Qa ha' ewi' ña' kekheWE' fariseol hakha' i'nq'ijatsHENIJ ke' Moisés ñe' ñeji qa yijaajintax iye, qa yit'ijets:^k
 36 —Maestro, ¿pa'n ñunye'j pa'qu' les qiye'ji'ha kekheWE' ñe' ñeji pa' Dios tisij pa'aj pa' Moises'ik'i (mandamientos)?—
 37 Qa ha' Jesús qa yeku' ña' yit'ij: —*Isu'unija pa' Yatsat'ax'inij ege Dios weekij pa' atawe'j, qa weekij iye pa' ita'x, qa weekij iye pa' aqjamtikineye'jkii.* (Dt 6:5)^l
 38 Aka'an hik aka' ka' les in qiji' qa hik aka' iye yojo'ok'oi kekheWE' wenit'ij qu' nanaqsiijkii.
 39 Qa ka' yojo'opji' qa hik ñunye'j iye aka'an in yit'ij: “*Isu'un week pa'qu' mete' e'm jukhew qa efuts in ejunye'jek in tewetsu'unte.*” (Lv 19:18)^m
 40 Ekewe' wetsjuk wi'tlijei hik ekewe' ñetkui ke' week testi'yij ka' Moises'ik'i qa ke' i'nq'ijatsHENIJ iye ke' profeta'ik'i.—ⁿ

¿Pa'n hii pakha' ta'ñets pa' Cristo pekheWE' ñawa'mhitsik'i?
 (Marcos 12:35-37; Lucas 20:41-44)

41 Qa in mexe ewi' ña' he' fariseol, qa ha' Jesús qa nifaakanji'ju',
 42 qa yit'ij: —¿Pa'n ñumti'ih qu' ñunye'je' pa' Cristo? ¿Pa'n hii pa'qu' nata'ñets?— Qa yeku' ña' kekheWE'en: —Ta'ñete'ets hatse' pa' David'ik'i.—
 43 Ma' qa yit'ijets ha' Jesús: —Ye'ehe, ¿qa inhats'ekek ka' David'ik'i pa' Espíritu Santo in ta'ñets, qa yit'ijets: “Yatsat'axyij?” Qe ka' David'ik'i yit'ij:^o
 44 “*Pa' Intata qa yit'ijets pa' Yatsat'axyij: ‘Niju' ni'iju' ha'ne ts'iyayik'i ip'ñu'ui qu' hentaxiiju' ne' ef'iyei qa' otsi'pji'kii ne' ejuihifets.’*” (Sal 110:1)^p
 45 Pa' David'ik'i in yit'ijets, “Yatsat'axyij.” ¿Qa pa'n ñunye'j iye qu' nit'ijets qu' ña'se'?—

ⁱ 22:32 Ex 3:15-16; Hch 7:32 ^j 22:34-40 Lc 10:25-28 ^k 22:35 Lc 7:30; 10:25; 11:45; 14:3 ^l 22:37 Lc 10:27 ^m 22:39 Mt 19:19 ⁿ 22:40 Mt 7:12; Ro 13:8-10; Ga 5:14
^o 22:43 2S 23:2; Ap 1:10; 4:2 ^p 22:44 Hch 2:34-35; 1Co 15:25; He 1:13; 10:13

⁴⁶Hekhewe'en qa ham pa'qu' neku'hijju't pe'qu' le'lijeye', ma' qa hik aka'aj ka' netuji' qa ta'hi' in hats ham pa'qu' nanfaakanij pe'ye'.^q

Jesús qa iyetij pa' u'l'ax lunyejei pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pe' fariseol.

(*Marcos 12:38-40; Lucas 11:37-54; 20:45-47*)

23 ¹Ma' qa hik aka'aj ha' Jesús qa hats iyetik'uiha he' jukhew qa efuts qa week iye he' l'ijatshenhei,^r

²qa yit'ijji'ju': —Nekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekhewe' iye fariseol, hik nekhewe' wetlisij qu' net'ekuumi'ha qu' ninq'ijatshenij kekhewe' wenit'ij qu' nanaqsiijkii yika'ajji' ka' Moises'ik'i.^s

³Qa hik ta'hijupi' qu' ek'eeni'hik'iha qa' week aqsiijkii iye pa'qu' nit'ihij ewets, qa hasu'uje ijayani'hij ka' lunyejei nekhewe'en, qe lekhwel nite' yaqsiijkii kekhewe' i'nq'ijatshentaxij.^t

⁴Lekhwel hik lunyejei aka'an: yophe't je'mkii pe' witqatai qi niihetits, jutsitets qu' jinteka'xtax. Ma' qa yilkoninij enewe' jukhew qa efuts iye, qa lekhwelle qa nite' ewi'le' pe'qu' layaqsi'ye' qu' nekumhini' qu' neka'x.^u

⁵Week na'aj yaqsi'jtaxijkii ewi'le in yisu'un qu' netwenheti'yij. Yisu'un in yeni' ne'ej l'iwatai qa lokoyei iye ne'ej nite' qitax lasimmi'tax qa leste in yiwqinhet iye ne'ej yaqsiijkii ti'najki' lasi' i'nji' ne'ej uja'x kekhewe' Intata le'lijei, qa ne'ej yit'onijju' leital iye qa les in yijetiniiju' iye ne'ej jipimju'.^v

⁶Yisu'un iye qu' na'nipji' ne'ej lots'oji'laxits ne'ej qitsji' qe tekju' na'aj ewi't le'wis netu qa ne'ej witlijsitijiyifi iye ne'ej wits'ojilaxits, lots'oji'laxits pe' qitsji'.^w

⁷Yisu'un iye qu' netniwetfelhei qe yijalki'sji'kii na'aj laqhawet qa yisu'un iye qu' netiyi'yij in maestro.^x

⁸Qa ekhweli'it qa' hasu'uj iwejini'hi'm aq'ayini'hij pakha' qu' ni'ttaxi'hij ewets maestro, qe ewi'le na' aqa Maestro'ot qa ekhweli't qa week e'witjefeyek'ihijji'.

⁹Hasu'uj iye it'ihijets pe'ye' ha'ne sehe' epji' tata, qe ewi'le na' Atata'at hik nakha' i'ni' na' wa's.^y

¹⁰Hasu'uj iye iwejini'hi'm pe'qu' ni'ttaxi'hij ewets qu' e'qitsi'ihij, qe ewi'le na' Cristo in qiji'ha.

¹¹Qa pakha'te les in qiji' ekhweli't, pakha'an, pakha' hik lunye'j qu' eqejkunenek'it.^z

^q 22:46 Mr 12:34; Lc 14:6; 20:40 ^r 23:1-7 Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 ^s 23:2 Esd 7:6,25; Neh 8:4 ^t 23:3 Mt 5:20; 15:3-9; Ro 2:17-23 ^u 23:4 Lc 11:46; Hch 15:10; Ga 6:13 ^v 23:5 Ex 13:9; Dt 6:8; 11:18; Mt 6:1,5,16; Jn 14:36; Mr 6:56; Lc 8:44 ^w 23:6 Lc 11:43; 14:7; 20:46 ^x 23:7-8 Mr 9:5; 10:51; Jn 1:38,49; 11:8; Stg 3:1 ^y 23:9 Mal 1:6; Mt 6:9; 7:11 ^z 23:11 Mt 20:26-27; Mr 9:35; 3Jn 9

12 Qe pakha' qu' lakha' ye'tetax tete'm qu' neniwqinhetji', qa' hik pakha'ye' qu' netwepinhetkii. Qa pakha'te qu' nite' neniwqinhetejji' qa' hik ha'neye' qa' neniwqinhetji'.^a

13 ;Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés te'lizei qa nekhewe' iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe hit'onihik'uiji' ene' jukhew qa efuts iye na' teji' na' tenek'enheji' na' Dios. Qa ekheweli't iye nite' te'nuihiyu'ukii iye. Nite' liwejinii'm iye nekhewe' nuihiyu'taxii.^b

14 ;Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés te'lizei qa nekhewe' iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe tenitka'mihikii pe' tetsiltax pe' wikiihalei. La'napetaxi'hijets qe l'iyini't qa nite'te yijaa'ija qu' iyini't qe hisu'unhik'it qu' me'nethinikii. Qa hik ta'hijupi' qu' les qu' qiye' pa'qu' atanithenheti'yi'hij.^c

15 ;Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés te'lizei qa nekhewe' iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe hijawe'hijij ji'teje'mkii na' qi iweli' qa pekhel tenekihiji'kii iye ha'ne sehe' in lowo'oliikii pa'qu' amiti'hijju' kakha' ejunyejeji't. Ma' qa in hats tamitihijju', qa hats laqsiihikii qu' wetsjuk'i'ij qu' nat'ani't epji' qu' les ne'weju'hij wiikfik'i qu' namii pa' fe't.^d

16 Hiyee' e'newusitsi't, puk'alets yojotaxik'ui pekhewep, qe ekheweli't hit'hij: “Ham weju'hi'ij pakha' qu' neniwjutsiqentaxiji'm ne' witlijsitjii pa'qu' nit'ij, qa hasu'uj naqsiijkii. Pakha' yijat'ij qu' neniwjutsiqeniji'm pa'qu' nit'ij ne' teqe oro ne' qi witlijsitjii, qa weju'hij yijat'ij, ma' qa' naqsiijkii pa' weniwjutsiqenij.”^e

17 Nite' H'eqeneti'uyi't wetju't qa puk'alets iye, qe ¿pa'n lunye'j pa'qu' les qiye'ji'? ¿Me na' oro? ¿Me i'nhi'i ne' witlijsitjii in hik nekhe' ta'tets in we'nenifi ne' oro ma' qa yatsat'etsij na' Dios?

18 Qa hit'hijju' iye: “Nite' weju'hij pakha' qu' neniwjutsiqentaxiji'm na' ts'eewe'epji' (altar) t'ejuyets na'aj witqisit'ij na' Intata (ofrenda) pa'qu' nit'ij, qa' hasu'uj naqsiijkii. Pakha' yijat'ij qu' neniwjutsiqeniji'm na'aj witqisit'ij pa' Intata (ofrenda) pa'qu' nit'ij, qa weju'hij yijat'ij, ma' qa' naqsiijkii pa' weniwjutsiqenij.”

19 ;Puk'alets! ¿Lekpa' qu' les qiye'ji'? ¿Me pa' witqisit (ofrenda)? ¿Me i'nhi'i pa' te'nenhe'wet'ipji' (altar), in hikpa' ta'tets in we'nenipji' pa' witqisit (ofrenda) qa yijaa qa yatsat'axij pa' Dios?^f

20 Qa hik ta'hijupi', pakha' qu' netetfeliji'm pa' ts'eewe'epji' (altar) pa'qu' nit'ij, ma' qa hats week tetfeliji'm pa' ts'eewe'epji' (altar) qa pe' i'nipji' iye (ofrenda).

^a 23:12 Pr 29:23; Ez 21:26; Lc 14:11; 18:14; Stg 4:6,10; 1P 5:5-6 ^b 23:13 Mt 23:15,23,25; Lc 11:52 ^c 23:14 Mr 12:40; Lc 20:47 ^d 23:15 Hch 2:11; 6:5; 13:43 ^e 23:16 Mt 5:33; 14:7; 15:14; 23:24; 26:63,72; Hch 1:16; Ro 2:19; Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21

^f 23:19 Ex 29:37; 30:29

21 Qa pakha' qu' netetfeliji'm ne' qi witlijsitjii pa'qu' nit'ij, qa tetfeliji'm ne' witlijsitjii qa nakha' iye i'nifi ne' witlijsitjii.^g

22 Qa pakha' qu' netetfeliji'm pa'qu' nit'ij na' wa's, qa hats tetfeliji'm na' lots'oji'la'x na' Dios qa nakha' iye i'nipji' nakha'an.^h

23 ¡Hiyee' e'newusitsi't, i'nq'ijatshenij ke' Moisés te'l'ijei qa ekheweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe in teqethentaxi'fik'i ne'ej menta te'esejets qa ne'ej anis iye qa comino iye in cien (100) yamets qa diez (10) teqetheni'fik'i qu' net'ejuyets na' Dios. Qa nite'le laqsiijikii kekhewe' les in qitstaxji' wi'tlijei wenittaxij qu' nanaqsiijikii, kekhewe'en: yatsathen, eq'iltina'x, yaqsi'jikkii pa'qu' hats nit'ij hik ekewe'tax qek aqsiijikii, qa hasu'uje qek ili'itij qu' aqsiijikii kekhewe' hats l'asinilik'i in laqsiijikii.ⁱ

24 ¡Ekheweli't hik ejunyejeji't qu' e'puk'aletsi'it in tojotaxit'ik'ui pekhewepe'! Qe hik lunye'j qu' uketi't na'aj iweli' qe qa' nite' etimi't ne'ej iye, qa ni'kha'hi'ij ats'etax in qitax qa hik na'aj letimi't.^j

25 ¡Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés te'l'ijei qa ekheweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe ekheweli't limpulijini't na' l'anu'ui nakha' hik lunye'j wasu qa hik lunye'j iye tok'o, qa lataweje qa topo'oj pakha' wit'ejtenheye'j qa pa' wit'ekuyi' iye.^k

26 ¡Fariseo puk'al! Yojo yijat'ij qu' nempulijik'iju' na' latawe'j nakha' hik lunye'j wasu qa hik lunye'j iye tok'o, hats'inha qu' te'wise' ji'jek ham tejlili'ye' nakha' i'nfik'i.

27 ¡Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés te'l'ijei qa ekheweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe ekheweli't hik ejunyejeji't ne'ej nime'kui qe hats wetlinij na'aj fo' i'm qa te'sits in jite'wen, qa latawjetsle qa topolij witinutsik'i qa in hats lipipji' iye.^l

28 Aka'an hik aka' ejunyejeji't iye, e'le'sitsi't in ne'weni't ene' jukhew, qa pekhewe'le atawjetsi't qa qi in topolij in hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it, qa topoli't ej iye in nite' lisu'uni't qu' aqsiijikii pa' yisu'un na' Dios.

29 ¡Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés te'l'ijei qa ekheweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe ekheweli't leniihini'tpha'm ne' lenime'kui kekhewe' profeta'ik'i qa hi'sinheti't iye wekwek l'enih'i' ne' lenime'kui ke' jukhew'ik'i yatsathen.

30 Ma' qa hit'ihijju': “Qek hats jinana'l pakha'aj pa' lahats'ij pekhewe' inqa'jteyik'i qekha nite' jina'ne'taxij ji'teje'm in nilanju' pekhewe' profeta'ik'i.”

^g 23:21 1R 8:13; 2Cr 6:2; Sal 26:8; 132:14 ^h 23:22 Ex 17:16; Sal 11:4; 47:8; Mt 5:34; 19:28; He 8:1; Ap 4:2 ⁱ 23:23 1S 15:22; Sal 33:5; Jer 5:1; Mi 6:8; Zac 7:9; Lc 11:42
^j 23:24 Mt 15:14; 23:16 ^k 23:25 Mr 7:4; Lc 11:39 ^l 23:27 Lc 11:44; Hch 23:3

31 Ye'ehe, qa aka'an in hit'ihijju, ma' qa hats lanalithi'ihik'i in ekheweli't lata'hifets kekhewe' nilanju'kii ke' profeta'ik'i.^m

32 Yape oponheti'hij pakha' u'hax mente' yoxpo'taxij ke' aqa'jteyi'hik'i.—

¡Q'oiq'oyits telits!

33—¡Q'oiq'oyits! ¡Q'oiq'oyits telits! ¿Pa'n qu' ilithinyejeje'taxihik'ui hatse' qu' atanithenhetiitaxi'hij pa' fe't qi iftsax?ⁿ

34 Qa hik ta'hijupi!, Je' qeku'ni'tek qu' he'nukini't ei iye pe'qu' profetaye', qa pe'qu' qi nikfe'lets wekwek in t'ejuyets na' Dios qa pe'qu' ninq'ijatshenij iye ke' le'lijei na' Dios. Ma' qa ekheweli't qa' anlani'hju' iye pe'qu' uja'xe', qa pekhewep qa' eni'hji'pha'm pe'qu' cruzitse', qa pekhewep iye qa' eqsilani't je'mkii ne' witlijtsitjiyitsifi qa' ijayani'hiikii pekhewep witsetiikal,^o

35 hats'inha qu' nanami't epji' iye na' witaxtanithenkeye'j ta'hets ke' l'athits ke' week yatsathen in talanhetiiju', qa in ta'hi' ek ka' yatsathen Abel'ik'i qa yamijii ka' Zacarias'ik'i la's ka' Berequias'ik'i. Hik kakha' Zacarias'ik'i hilani'hi' na' leqewuk'ujji' ne' witlijtsitjiyii qa na' ts'eewe'epji' le'nenhe'wet'ipji' na'aj witqisit'ij na' Dios.^p

36 Yijaa'ija aka' qu' hit'ihij ewets in week ekewe'en qu' na'nipji' hatse' enewe' na'l hane'ej ha'ne lahats'ij.—^q

Jesús qa yayinju' pa' Jerusalén.

(Lucas 13:34-35)

37—¡Jerusalén, Jerusalén, lanlani'hju'kii kekhewe' profetas'ik'i, lenjele'ehijkii utel kekhewe' nukintax ei na' Dios qu' nenfel e'm ke' le'lijei! Pa'n uja'xij in hisu'untax qu' ewi't heni' ne' elits, in lunye'jek ne'ej ta'a'a' qe ewi't yeni' ne'ej telits uyifi lefets, qa nite'he hisu'un.^r

38 Je' qeku'ni'hju' ek na' etset'it qu' hats ham na'ni'i hatse'.^s

39 Qe hane'ej qu' nata'hi' qu' hit'ij ewets in hats nite' h'anuuyi' qu' e'tswen iye, iphu'ui qu' ittaxij: “*Qi in le'wis ha'ne namij ka' hii pa' Yatsat'ax'inij.*” — (Sal 118:26)^t

Jesús qa iyetip pe' witlijtsitjii qu' u'haxe'ju' hatse'.

(Marcos 13:1-2; Lucas 21:5-6)

24 ¹Ha' Jesús in hats ikik'uifik'i ke' witlijtsitjii, qa hats iktax, qa he' Hijatshenhei qa we'tmetinheti'm qa yit'ijets: —Je' qeku'nju' ene' witlijtsitjii, ¡hayits qa le'wis!—^u

^m 23:31-32 Gn 15:16; Hch 7:51; 1Ts 2:15-16 ⁿ 23:33 Mt 3:7; 5:22; 12:34

^o 23:34-36 Lc 11:49-51; Hch 13:1; 22:19; 1Co 12:28; 2Cr 36:15-16; Mt 10:17

^p 23:35 2Cr 24:21; Zac 1:1; Gn 4:8; He 11:4; 1Jn 3:12; Ap 18:24 ^q 23:36 Mt 10:23; 16:28;

24:34 ^r 23:37-39 Dt 32:11-12; Rt 2:12; Mt 5:12 ^s 23:38 1R 9:7; Is 64:11; Jer 12:7; 22:5

^t 23:39 Mt 21:9 ^u 24:1-51 Mt 9:10; Mr 10:10; Lc 6:1; Jn 6:3; 12:1

²Ha' Jesús qa yeku'ł qa yit'ijets: —¿Me hats hi'weni'ł ene'en? Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets in ham pe'qu' ewii'le' qu' amane'pha'm hatse' ene' utel ene' witlijsitjii. Week qu' jałaq'uju'kii hatse'.—

Pekhewe' wekwek łunyejeikii yamhi'ijii qu' hats namets pa' łahats'ij.

(*Marcos 13:3-23; Lucas 21:7-24; 17:22-24*)

³Qa ha' Jesús qa i'niju' ke' utek hii Olivos, ma' qa nekets he' ł'ijatshenhei qa uja'xhi'łkii, qa nifaakan: —Hisu'untaxi'ł qu' enfeli'ł ye'm ¿pa'n iplu'uk'ui qu' namets qu' łunye'je' kakha' hit'ij qu' jałaq'uju' ne' witlijsitjii? ¿Qa pa'n łunye'j iye pa'qu' jutsiqaxi'ij qu' etpiltaxju' iye, qa pa'qu' jutsiqaxi'ij iye qu' nanaxtaxijik'i hatse' pakha' hane'ej łahats'ij?—^v

⁴Ha' Jesús qa yeku'ł, qa yit'ij: —Jehi'łiju'łha, hasu'uj pa'qu' nawitji'ł ma' qa' naqani'łkii.^w

⁵Qe olots hatse' pe'qu' nanam qa' netyinenyij qa' nit'ij: “Yakha' ye' Cristo.” Ma' qa' olots pe'qu' naqankii.^x

⁶Ekheweli'ł qa' impi'ye'jiłij pe'qu' hats nawatlaanija, qa' impi'ye'jiłij iye pe'qu' nanwatlanheyu'ji'łjtax. Qa hasu'ujle' e'nijiwe'yi'ł, qe les łe'wis qu' łunyejeye'kii week ekewe'en, qa mexełe nite' yamets pa' ł'aka'the'ju' hatse'.

⁷Qe ewi'ł pa'qu' witset'e qa' nawatlani'ł pakhape' iye witsetiika'ye', qa ewi'ł pa'qu' wittataye' qa' nawatlani'ł pakhape' iye wittataye'. Qa' nana'ł iye pe'qu' witsetitse' qu' qi qu' niyipkunju', qa pe'qu' me'le'le' iye sehel.^y

⁸Qa hikle łunyejei ekewe'en ne'ej iwkałitshen in i'nk'a yoksi'wen pa'qu' łaqati'yi'ij hatse'.^z

⁹Ma' qa' yapeye'lek qu' namets qu' ekekiti'yi'łiikii qu' awitjaxti'yi'łju', qa qu' alanheti'yi'łju'ha iye qa' qi iye qu' na'napjaxi'ł e'm ene' week witsetits qe ta'łets qu' atsjayani'ł.—^a

Olots pe'qu' nili'ij hatse' pa' Cristo.

¹⁰—Ma' qa olots pe'qu' niliyij hatse', pekhewe'en qa' nowotk'onijikii qa qi iye qu' na'napjaxi'm pekhewep.

¹¹Qa olots iye hatse' pe'qu' nanam ejtitsits qu' nit'ij łetets qu' profetaye', ma' qa olots iye pe'qu' naqankii.^b

¹²Qa qu' hats qi qu' net'ijayijfik'i hatse' pa' uł'ax, ma' qa pa' łeqsu'unka'xtaxyij pe'qu' olootse' qa' net'ijayik'łju'.^c

¹³Qa pa' qu'nte' niliye'yij qu' namijii pa' ł'aka'the'ju' pa' łahats'ij qa hikpa' qu' ił'a'xe'.

^v 24:3 Mt 21:1; 24:27,37,39 ^w 24:4 Jer 29:8; Ef 5:6; Col 2:8; 2Ts 2:3 ^x 24:5 Mt 1:17; Ef 5:2 ^y 24:7 Hch 11:28; Ap 6:8; 2Cr 15:6; Is 19:2 ^z 24:8-20 Lc 21:12-24

^a 24:9 Mt 10:17,22; Jn 16:2 ^b 24:11 Is 44:25; Mt 7:15; 24:24; Mr 13:22; Lc 6:26; Hch 13:6; 2P 2:1; 1Jn 4:1 ^c 24:12 Mt 13:41; 2Ts 2:3

14 Qa eke' ðe'sits wi'tlijei nifel pa' ðunye'j qu' jina'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios, qa week netfelhityi'pji' pe' week witsetits ha'ne sehe' epji'. Ma' qa qu' hats week nepiye'ek'i qa' hayitse' qa' hats nanam pa' ð'aka'the'ju'.—^d

Pa' hayiits nifel pa'aj pa' profeta'ik'i Daniel.

15—Qa hik ta'hijupi', qu' i'weni'ł *pakha' qi ul'ax yeq'ilatkaa hatse'*,
(Dn 9:27) *pakha'*

hayiits nifel ka' profeta'ik'i Daniel, qa' nawatts'ap'anhetifi nakha' qi ðe'wis ðetsettax na' Dios nekhe' witlijsitijiyifi (*pakha' qu' niyinenik'i aka'an qa' nenikfe'lik'i*).^e

16 Ma' qa pekhewe' qu' na'ni' na' Judea, qa' nilatii ne' utekui.

17 Qa pa'qu' na'nipji' pe'qu' ðetsi'ye' na'aj k'eewe'epji' qu' namtaxets *pakha'an*, hasu'uj nenuihyu'ufi pe'qu' ðetsi'ye' qu' net'ilitju' qa' neka'xfik'ikii pe'qu' ðewekwekitse'. Aje'eł nilat yijat'ij.^f

18 Qa pa'qu' na'nji' na' ð'ejinqa'wet, hasu'uj netpilii iye pe'qu' ðeqhinataye'. Aje'eł nilat yijat'ij.

19 Qa ðhiye' enewusits pe'qu' efutse' pekhewe' qu' niwkajitshenju' qa pekhewe' qu' mexe nifunen iye pe'qu' ðelitse' qu' namtaxets hatse' nekhewe' nełutsji'!

20 Iyini'ðijets na' Dios qu' hasu'uj qu' lop'e qu' ilati'łkii, qa qu' hasu'uje' iye pa'qu' witwapiihijye'ji' (sábado).

21 Qe pe' nełutsji' hatse' qii'ija pa'qu' a'taxe' qa iftsitsji'ha iye, qa ham pa'qu' hayiits ðunye'ji'iju'ł in ipłu'uk'i ek in i'nk'a wanaqsiijkii ha'ne sehe' qa yamijii hane'ej, qa nite' ð'anuuyi'i iye qu' ðunye'je'kii iye hatse'.^g

22 Qa qu' nite' neniwk'itsini'iju'ł pekhewe' nełutsji' hatse', qa' ham pa'qu' ila'xe'. Qa in ta'He'ets pekhewe' hats te'nekumhi'yijii', ma' qa' neniwk'itsiniju'ł hatse'.^h

23 Qa qu' nana' pa'qu' ni'ttaxi'ðij ewets hatse' pekhewe' nełutsji': “Ek'en qeku'ni'łek, hik ha'nete' i'ni' pa' Cristo,” i'nñi'i qu' nit'ij “hatsiite' pa' i'ni”.

Qa' hasu'ujte umti'ł qu' yijaay'i'ija.ⁱ

24 Qe nam hatse' pe'qu' nit'ij ðetets qu' Cristoye' qa pe'qu' nit'ij ðetets qu' profetaye'. Qa' ni'nq'ethinij pe'qu' qits ham ðunyejeyi'iju'ł qa pe'qu' qi qu' nitjułaxijpha'mkii iye, qe qa' naqankii ene' week, qa qu' ðeke'ye', qa' naqankii iye nekhewe' hats t'eku'miiji' na' Dios.^j

^d 24:14 Mt 4:23; Ro 10:18; Col 1:6,23; 1Ts 1:8; Lc 2:1; 4:5; Hch 11:28; 17:6; Ap 3:10;

16:14 ^e 24:15 Dn 11:31; 12:11; Mr 13:14; Lc 21:20; Hch 6:13; 21:28 ^f 24:17 1S 9:25;

Mt 10:27; Lc 5:19; 12:3; 17:31; Hch 10:9 ^g 24:21 Dn 12:1; Jl 2:2; Mt 24:29; Ap 7:14

^h 24:22 Mt 22:14; 24:24,31; Mr 13:20,22,27; 1Ti 5:21; 2Ti 2:10; Ap 17:14 ⁱ 24:23 Lc 17:3;

21:28; Mr 11:24; Jn 6:64 ^j 24:24 Dt 13:1-3; Mt 24:11; Hch 8:9; 2Ts 2:9-11; Ap 13:13-14;

16:14; 19:20

²⁵Jeŧ qeku'ni'ŧek, hats week henfeli'ŧ e'm aje'eŧ ekewe'en in mente' yamets qu' nana'l.

²⁶Qa hik ta'ŧijupi', pa'qu' ni'ttaxi'ŧij ewets: “Jeŧ qeku'ni'ŧii i'nti'i' pa' ham i'ni'i',” qa hasu'uj jehi'ŧii, qa i'nŧi'i' qu' ni'ttaxi'ŧij ewets: “I'nifi ke' wititsi',” qa hasu'uj iye qu' umti'i'ŧ qu' yija'ye'.

²⁷Qe hik qu' ŧunye'je' na'aj etheluna'x in nite' wanat'in qe tethelun qa na'lji' na' neŧu'uju'ŧ qa i'nŧi'i' qe na'lji' iye na' tefeji', qa' hik aka' qu' ŧunye'je' hatse' na' Ła's na' Jukhew qu' netpiltaxju' iye.^k

²⁸Na'aj i'ni' na'aj iwamhi'l qa hik na'aj i'nŧii ek ne'ej o'powil.—^l

Qu' netpiltaxju' pa' Ła's pa' Jukhew.

(*Marcos 13:24-37; Lucas 17:26-30,34-36; 21:25-33*)

²⁹—Qu' nanaxijik'i hatse' pekhewe' neŧutsji' qi iftsitsji' qa a'tits iye, *ma' qa ne' junu' qa' aje'eŧ nom, qa juwel iye qa'nte' nana'leji' iye, qa ne' footekii qa' nanamiiju'kii iye* (*Is 13:10*) qa pa' qi ŧet'unha'x ne' wasits qa' nawapja'.^m

³⁰Ma' qa' hayitse' qa' ne'twenhetii na' wa'sji'pha'm pa'qu' jutsiqaxi'ij na' Ła's na' Jukhew, qa qi qu' ne'nijiwei week pe' witsetits ha'ne sehe' ipji'. Ma' qa' ne'twenhetii *ha'ne Ła's na' Jukhew qu' netpiltaxju' iye i'nji' pe' wasi' in ta'ŧi'pha'm na' wa's,* (*Dn 7:13*) qi pa'qu' ŧet'unha'xe' qa qi iye pa'qu' ŧesa'xe'.ⁿ

³¹Ma' qa' nukinkii ne' ŧaqa angelits qu' hats nat'ai *pe' qi foj, qa' nonoŧet wetju'ŧ* (*Ex 19:16*) week pe' hats t'eku'miiji' na' ima'xii, i'wk'uyi'lii, neŧu'uju'ŧ qa pe' tefeji' iye, in uja'xek pe' week te'weyik'uiju' ha'ne wa's.^o

³²Maxtayit qekuni'ŧijupi' ek ne'ej ewi'ŧ higokuk aka' jiyijatshenij, in hats esufui iye ne'ej ŧenuts ma' qa ta'ŧji' iye ne'ej ŧesejets, qa hats ŧenikfe'li'ŧets in hats k'esets na'aj jinawa'p.^p

³³Qa hik ŧunye'j, ekheweli'ŧ qu' i'weni'ŧ week ekewe' wekwek tefelhitii, qa' menikfeliti'ŧets na' Ła's na' Jukhew in hats metifikii na' ŧeji'.^q

³⁴Yijaa'ija aka' hit'i'ŧij ewets in nite' hamits hatse' pekhewe' qu' nanamji'ju' pakha' ŧahats'ij hatse', qa namhi'ii qu' week ŧunye'je'kii ekewe' hats hit'ij.^r

³⁵Na' wa's qa ha'ne sehe' hamits hatse', qa ekewe'ŧe hats hit'ij qa yijaa'ija, nite' ŧeke' qu' hamitse'.^s

^k **24:27** Mt 8:20; 24:3,37,39; Lc 17:2 ^l **24:28** Job 39:30; Lc 17:37 ^m **24:29** Is 24:23; Ez 32:7; Jl 2:10,31; 3:15; Sof 1:15; Ap 6:12-13 ⁿ **24:30** Zac 12:12; Mt 24:3;

Ap 1:7 ^o **24:31** Is 27:13; 1Co 15:52; 1Ts 4:16; Ap 7:1; 8:2; 11:15; Dn 7:2; Zac 2:6

^p **24:32** Mt 13:3,34-36; 15:15; 21:33,45; 22:1 ^q **24:33** Stg 5:9; Ap 3:20 ^r **24:34** Mt 10:23; 16:28; 23:36 ^s **24:35** Ekewe'ŧe yi'lŧije qa'nte' hamitse', ikji': nite' ŧeke' qu' nite' hik ŧunye'je' pa' hats yit'ij.

36Qa hambe nikfe'le'lets pa' neluji' qa pa' i'ni' iye junu' hatse'. Nite' nikfe'lets iye ne' angelits na' wa'sji'. Nite' nikfe'lets iye na' Ła's. Qe ewi'Łe in nikfe'lets na' Łatata.—^t

Hik łunyejeyek pe' łeqe nelutsji' pa'aj pa' Noe'ik'i.

37—Qe in łunyejeyek ke' łeqe nelutsji' ka' Noe'ik'i, qa hik aka' qu' łunye'je' iye hatse' qu' netpiltaxju' iye ha'ne Ła's na' Jukhew. ^u

38Qe in łunyejeyek kekheve' nelutsji' in mexente' nam ka' qi piŁei qa iwelitax iye, ke' jukhew'ik'i tek, iya', tewhe'yeyju'kii qa ke' łelits qa yiweh'yeyinju'kii, qa yamł'i'jii ka' neluji' ka' Noe'ik'i in t'ilitji'ju' ke' qi tokoyei.

39Qa nite' yumti qu' yijayi'ija yamijii in hats nam ka' qi piŁei qa iwelitax iye, ma' qa week yeka'x ka' iweli'. Hik aka' qu' łunye'je' hatse' qu' netpiltaxju' iye na' Ła's na' Jukhew.

40Wetsjuk pe'qu' na'ni' pa'qu' ł'ejinqa'wet'e, ewi'Ł pa'qu' neka'x qa ewi'Ł pa'qu' nenejet.

41Wetsjuk pe'qu' efutse' taqfijnju'. Ewi'Ł iye pe'qu' neka'x qa ewi'Ł iye pe'qu' nenejet.^y

42Qa hik ta'łijupi', matjanitheni'Łkii qe nite' łenikfe'li'Łets pa' neŁu łamijiiju' na' Yatsat'etsi'Ł ej.^w

43Menikfeliti'Łets aka'an, pa'qu' ewi'Ł natsat'axij pe'qu' wititsi'ye' qu' nenikfe'lets pa'n uja'x hora qu' na'naja'xij qu' nanamets pa'qu' ejtenhetsi'le', ma' qa' qi qu' natjanithenik'ui hats'inha qu' nite' name'etsji' qu' nuyifi pe'qu' łetsi'ye'.^x

44Qa hik ta'łijupi' ekheweli'Ł qu' matjanitheni'Łkiiha qe ha'ne Ła's na' Jukhew i'nłi'i qu' nanamji' pakha' qu'nte' umtiyetaxi'Ł qu' nanamji'.—^y

Pa' witqejkunenek tek'en qa pa' nite' tek'en.

(Lucas 12:41-48)

45—Łekpa' witqejkunenek tek'en qa nikfe'łkiiha iye? Pakha'an pa' łaqapaton qa nejetij qu' week nejeŁ pe' łetsi' qa' nenkunhenji'ijju' iye qa yamji'Łets łekujii pekhew'e i'ni' pe' łetsi'.^z

46Łe'wisi'mkii pa' witqejkunenek, pakha'an in nam pa' łaqapaton, qa yi'wen in yaqsiijkii aka'an.^a

47Yijaa'ija aka' hit'iliŁ ewets, pakha' patun qa' netisij qu' week netnek'enhe'yipji' pe' łewekwekits.

^t 24:36 Zac 14:7; Mt 25:13; Mr 13:32; Hch 1:7; 1Ts 5:1-2 ^u 24:37-38 Gn 6:5; 7:6-23; Mt 22:30; Lc 17:26 ^v 24:41 Ex 11:5; Is 47:2; Lc 17:35 ^w 24:42 Mt 25:13; Lc 12:40; 21:36
^x 24:43 Lc 12:39; 1Ts 5:2; Ap 3:3 ^y 24:44 Mt 25:10; 1Ts 5:6 ^z 24:45-51 Mt 7:24; 10:16; 25:2,21 ^a 24:46 Jn 13:17; Ap 16:15

48 Qa pakha'le qu' witqejkunenek'e in u'ax, qa yit'ij pa'qu' latawe'je':
“tees qu' nanam aje'e'el ha' yaqa patun,”

49 ma' qa' yapeye'lek qu' nilanji'ij je'mkii pakhape' iye pekhewep
l'ithayifetstax, qa tek qa iya' iye, i'nji'teje'mkii iye pekhewe'
yek'uwetju'kii.^b

50 Ma' qa pa' laqa patun pa' witqejkunenek qa' nanamji' pa' ne'ujji' nite'
yumtitaxji' qa pe' hora iye nite' yumtitaxji' iye.

51 Ma' qa qi qu' nitanithen qa' nuhinetsji' iye pakha' ewi't' leq'itset'ij
pekhewe' hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusitse'. Ma' qa' hikpa' qu' qi qu'
napi' qa' tx'ak'ak'etaxkii iye lek'unhetii.—

Yejeyumtshenijupi' pe' diez (10) inanyii.

25 1—Pa' lahats'ij hatse' na' tenek'enheiji' na' Dios hik qu' lunye'je'
ne'ej diez (10) inanyii qe nenjelu'uk'ui na'aj niwhe'yeyu' qa week
t'eku'mi' ne'ej lefetitjiyits leq'ilij na'aj aceite.^c

2 Cinco (5) pekhewe' nite' watji'let qa cinco (5) iye pe' watji'let
yijat'ij.^d

3 Qe pekhewe' nite' watji'let, in yeka'xtax pe' lefetitjiyits qa nite'le yeka'x
pe'qu' leq'ili'ij iye hatse'.

4 Qa pekhewe' watji'let yijat'ij qa yeka'x pe'qu' leq'ili'ij iye hatse' qu'
nimtaxji' pe' lefetitjiyits.

5 In nite' namets aje'e'el pa' niwhe'yeyu' pa' notkitaxik'ui, qa hats week
nijatiyu'ju'. Ma' qa imaa'ju'ha.

6 Qa in hats natsathenju' pa' naja'x ma' qa tepiikaxtii pa' taya'yijipji':
“¡Hats nam na' tewhe'yel! ¡Yape eneki'hiju't' qa ijs'teyi'ikii!”

7 Ma' qa pe' inanyii qa week niipha'mkii qa mexe yaqsi'jju' iye qu' nene'hji'
pe' lefetitjiyits.

8 Pekhewe' cinco (5) inanyii pe' nite' watjanithen qa iyintaxijets leq'ile':
“Eshis qeku'ni'ij lammi'se'leji yeq'ili'it, hats yomiyu' ene' yifetitjiyitsi't.”

9 Qa inku't' pekhewe' inanyii pe' watjanithen yijat'ij: “Ham, hats
weju'hji' ene' yifetitjiyitsi't. Les le'wis yijat'ij qu' aqhai eku'ni'hii pe'qu'
eq'ili'it.”

10 Pekhewe' nite' watjanithen, in mexe taqhaitaxii pe'qu' leq'ile', qa
naamlek pa' tewhe'yel. Qa pekhewep cinco (5) watjanithen yijat'ij qa
hikpe' qa hjs'teyek'teje'm in uyi'letsji' pakha' qi qu' netekifi witiwhe'yejii.
Qa week yot'axteje'm, ma' qa tit'oiji' pa' leji'.^e

11 Ma' qa i'nk'a'le qa namtaxkii pe' taqhaitaxii leq'ile', qa
yiyajitaxetsji'kii: “Yatsat'axyij, yatsat'axyij, i'tqeku'ni'hij ye'mii qhof
na' leji'.”

^b 24:49 Hch 2:15; 1Co 11:21; 1Ts 5:7; Ap 17:6 ^c 25:1 Mt 13:24; Hch 20:8; Ap 4:5; 19:7;
21:2,9 ^d 25:2 Mt 7:24; 10:16; 24:45 ^e 25:10 Mt 22:2; Lc 13:25

12 Qa yeku'ł pakha'an, qa yit'ij: “Yijaa'ija aka' qu' hit'ihij ewets, nite' tsikfe'li'ł ej.”

13 Matjanitheni'łkiiha, qe nite' łenikfe'li'łets pa' ne'łuji' qu' namets, qa nite' łenikfe'li'łets iye pa'qu' uja'xe' horaye'.—

Yejeyumtshenijupi' pakha' yithayinenij pe' łaq'astai pe' łeqejkunehi.

(Lucas 19:11-27)

14—Qe na' tenek'enheiji' na' Dios hik łunye'j iye pa'qu' ewi'ł jukhewe' in hats nikheyu' qa' namii pakhape' iye witsetiika'. Ma' qa taya'yii pe' łeqejkunehi qa nejetij pe' łaq'astai qu' net'ithayi'yij.

15 Pa' ewi'ł pekhewe'en qa tisij pe' cinco mil (5.000) nijketits inyetets, qa pakhap qa wetsjuk mil (2.000) nijketits inyetets, qa pakhap iye qa ewi'ł mil (1.000) pe' tisijek nijketits inyetets. Qa week ewi'łe netisijju' pakha' qu' ne'weju'łij qe nikfe'lets. Ma' qa ik pakha' jukhew.^f

16 Pakha' witqejkunenek testi'yij pe' cinco mil (5.000) nijketits inyetets, qa aje'el ik qa taqhayijets pe' testi'yij pa'qu' net'ihinij, ma' qa cinco mil (5.000) iye nijketits pe' łaxifkinel.

17 Qa hik łunye'j iye pa' testi'yij pe' wetsjuk mil (2.000) nijketits qa na'ł iye pe' t'anij iye wetsjuk iye mil (2.000) nijketits.

18 Qa pakha'łe testiitaxij pe' ewi'ł mil (1.000) nijketits, qa ik qa til'jik'ui yat'inkii pe' łaq'astai pa' łaq'a patun.

19 Ma' qa in hats yape'eikiiha pa'aj pa' łaq'a patun pekhewe'en qa nam, qa yejeyumtshen pe' łaq'astai netisijju' pa'aj pe' łeqejkunehi.

20 Yojo in nekets pa' testi'yij pe' cinco mil (5.000) nijketits inyetets, qa neka'xets pekhewe' cinco mil (5.000) łaxifkinelij qa yit'ijets pa'aj: “Yaqa patun, łesłisij ene' cinco mil (5.000) qa hane'ej qa cinco mil (5.000) iye ene' yaxifkinelij.”

21 Qa yit'ijets pa' łaq'a patun: “Hats weju'łij. Akha' qi in łeik'unei. Akha' in nite' łono'qmositij pa'qu' łammi'se'tax. Qa hik ta'łijupi' qa les olotse' pe'qu' k'ejełinenij. Ente'nuiteje'm qa' week je'łe'sitsi'imkii.”^g

22 Qa nekets iye pa' testi'yij pe' wetsjuk mil (2.000) nijketits inyetets, qa yit'ijets: “Yaqa patun, łesłisij ene' wetsjuk mil (2.000) qa hane'ej qa wetsjuk mil (2.000) iye ene' yaxifkinelij.”

23 Qa yit'ijets iye pa' łaq'a patun: “Hats weju'łij. Akha' qi in łeik'unei. Akha' in nite' łono'qmositij pa'qu' łammi'se'tax. Qa hik ta'łijupi' qa' les olotse' pe'qu' k'ejełinenij. Ente'nuiteje'm qa' week je'łe'sitsi'imkii.”

24 Qa nekets iye pa' testi'yij pe' ewi'ł mil (1.000) nijketits inyetets, qa yit'ijets: “Yaqa patun, tsikfe'ł ewets in its'iyoptox qe hik ejunye'j qu' enitłi'ijji' ne'ej łe ne'ej nite' akha' qu' enju' qa' łeku'mi' iye łe ne'ej nite' akha' qu' iwu'mkii qe we'nenju'.^h

^f 25:15 Mt 18:24; Ro 12:6; 1Co 12:11; Ef 4:7 ^g 25:21 Mt 24:45,47; Lc 12:44; 22:28; He 12:2

^h 25:24 1S 25:3; 2Co 8:12

²⁵Qa hik ta'hijupi' in ts'ijiwei eju't qa hetijik'ui ne' aq'astaki'. Ene'en ke' lantsat'axij in aq'astaki'."

²⁶Pa' laqa patun qa yeku't: "Akha' qi in u'ax qa a'walxa'l iye. In lenikfe'lets in hik yijunye'j qu' henith'i'ijji' ne'ej nite' yakha' qu' henju', qa he'yeku'mi' ne'ej tei ne'ej nite' yakha' qu' hiwu'mkii qe we'nenju',ⁱ

²⁷les le'wistax qek enifi ne' banco ne' yaq'astaki' qa in tsam qekha hats nana'ltxax pe' qek nat'antaxfik'i.

²⁸Qa hik ta'hijupi', enitka'mi'hij ne' mil (1.000) qa' hisi'hij nakha' na'li'm ne' diez (10)."

²⁹Qe week pakha' qu' hats nana'li'm, qa' les netesti'yij, ma' qa' olootsi'ija. Qa pakha'le qu' ham nana'li'im qa' netitkamhiti'yij pe'qu' ujaxe'tax qu' nana'li'm ma' qa' hamija amani'ij.^j

³⁰Qa ha'ne ham weju'hi'ij witqejkunenek, iwu'mi'tetsfik'i nakha' i'nik'uifik'i na' nookii, hik nakha'a' hatse' nekhewe' qu' qi qu' napi'ju' qa' qi iye qu' nat'aiji' tek'unhetii.—^k

Kots'etets qa kots'eteikal.

³¹—Qu' netpiltaxju' iye ha'ne La's na' Jukhew qi pa'qu' lesa'xe' qa week ne' laqa angelits qu' nanjayanju', ma' qa' na'nipji' na' lots'o'ji'la'x t'ejuyets pa' qi let'unha'x in tenek'enhei,^l

³²ma' qa' nonot'axets nakha'an week pe' witsetiikal, qa' neqethenwetju'lkii, in lunye'jek na'aj kots'etets lenilayets qe yeqethen wetju't ne'ej kots'etets qa kots'eteikal.^m

³³Pe' kots'etets qa' ni'wetshenji' pa' yiya'yik'i, qa' pekhewe'te kots'eteikal qa' lefeyi'j ni'wetshenji'.

³⁴Ma' qa ha'ne Wittata qa' nit'ijets pekhewe' qu' ne'tweyij pa' yiyayik'i: "Te'luni't ekheweli't, nekhewe' hats qi in yi'fen na' Tata. Ni'ih'i' nakha' qu' nelisi'hij tenek'enhe'yi', hik nakha' hayiits tooxik'i in watji'leti't ek'ui in mexente' wanaqsiijkii ha'ne week sehe' ipji'.ⁿ

³⁵Qe in k'iyipkun qa ekheweli't qa les'hisi'hij pa'qu' hetuj, in ts'iyayu' qa ekheweli't iye qe les'hisi'hij na'aj ya't. In letsweni'tik'ui nite' lenikfeltaxi'yij qa les'hisi'hij pa'qu' yiwhi'wet'e.^o

³⁶Hamtax pe'qu' yeqhinataye' qa ekheweli't qa les'hisi'hij ne'ej yeqhinatai. In hanqaats'e' qa ekheweli't qe lanami't yiikii qu' e'tsweni't. Hoyophe'itiitax qa lanami't yiiji'kii iye qu' e'tsweni't."

ⁱ 25:26 Pr 20:4; Mt 18:32; Ro 12:11 ^j 25:29 Mt 13:12; Mr 4:25; Lc 8:18; 19:26; Jn 15:2

^k 25:30 Mt 8:12; 22:13; Lc 13:28 ^l 25:31 Gn 16:7; Mt 5:34; 13:49; 16:27; 19:28; Lc 1:11; Hch 5:19; 2Ts 1:7; Jud 14; Ap 1:7; 14:6 ^m 25:32 Jl 3:12; Mt 13:49; 24:14; 28:19; Ro 1:5; Ga 1:16; Ez 34:17,20 ⁿ 25:34 Mt 13:35; 19:29; 20:23; Lc 12:32; 1Co 15:50; Ga 5:21; Stg 2:5; 1P 3:9; Ap 21:7; 1Co 2:9; He 4:3; 9:26; 11:16; Ap 13:8; 17:8 ^o 25:35-36 Is 58:7; Ez 18:7; Job 31:32; 2Ti 1:16; He 13:2; Stg 1:27; 2:15-16

37Ma' qa pekhewe' yatsathen pa' lunyejei qa' neku't, qa' nit'ijiju't: “Yatsat'axyij, ¿pa'n ipłu'uk'i qu' k'eweni't qu' iyipkun qa k'elisi'ij pa'qu' aqe'? ¿Qa pa'n ipłu'uk'i iye qu' k'eweni't qu' e'niyayu' qa k'iyahani't iye?”

38 ¿Qa pa'n ipłu'uk'i iye pa'aj qu' k'eweni't in nite' tsikfe'ltaxi't ej qa tseqjunuli't ej qa k'elisi'ij pa'qu' ewhi'wet'e', qa in hamtax eqhinataye' qa k'elisi'ij iye?

39 ¿Qa pa'n ipłu'uk'i iye pa'aj qu' manqaats'e i'nhi'i qu' ophe'itii qa tsamjii't eiji' qu' k'eweni't?”

40Qa na' Wittata qa' neku't, qa' nit'ijiju't: “Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, ekewe'en in laqsi'ji'hi'mijkii pa'qu' ewi'te' ene' k'injats yemjeetax nekhewe' hik lunyejei ne'ej mexeelija, qa yakha'te in laqsi'ji't ye'mijkii.”^p

41Na' Wittata qa' nit'ijets iye pekhewe' te'weyij lefeyi'j: “Me'nitoni't ye'mii, ekheweli't nekhewe' ewi'te in weju'hij nakha' qi witaxtanithenkeye'j, yape ma'aletsju' na' qi fe't nite' yili'ij hayiits watjiletijup qu' netwumhitiiji'ju' na' inwo'met qa ne' laqa angelits iye.”^q

42Qe in k'iyipkuntax qa nite' les'isi'hij pa'qu' hetuj. Ts'iyayutax qa nite' les'isi'hij iye pa'qu' yat'e'.

43In letswentaxi't qa in nite' lenikfe'li'tyij, qa nite' leneqjunu'u'lyij qu' es'isi'hij pa'qu' yiwhi'wet'e. Hamtax yeqhinataye' qa nite' les'isi'hij iye pe'qu' yeqhinataye'. Qa in hanqaats'e' qa' i'nhi'i iye qe hoyophe'itii qa nite' lanami't yijji' qu' e'tsweni't.”

44Pekhewe'en qa' neku'ttax iye, qa nittaxijiju't: “Yatsat'axyij, ¿pa'n ipłu'uk'i qu' k'eweni't qu' iyipkun i'nhi'i qu' e'niyayu', i'nhi'i qu' nite' netsikfe'li't ej, i'nhi'i qu' ham eqhinataye', i'nhi'i qu' manqaats'e, i'nhi'i qu' ophe'itii qa qu' nite' k'efeni't iye?”

45Ma' qa pakha'an qa' neku't iye, qa nit'ijets: “Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, ekheweli't in nite' laqsi'ji'hi'mijkii ekewe'en nekhewe' hik lunyejei ne'ej mexeelija nekhewe' k'injats, qa yakha'te in nite' laqsi'ji't ye'mijkii ekewe'en.”^r

46Enewe'en qa' namii na' qi witaxtanithenkeye'j nite' yili'ij, qa pekhewe'te yatsathen qa' namiyek na' qi le'wis witi'la'x nite' yili'ij.—^s

Iyetijju' qu' net'eku'mi' qa' nilan iye pa' Jesús.

(*Marcos 14:1-2; Lucas 22:1-2; Juan 11:45-53*)

26 ¹Ha' Jesús in yili'ij in nifel week ekewe'en, ma' qa yit'ijets he' h'ijatshenhei:

^p 25:40 Pr 19:17; Mt 10:42; 25:34; He 6:10 ^q 25:41 Mt 7:23; 13:40,42; Mr 9:48; 2P 2:4; Jud 6-7 ^r 25:45 Pr 14:31; 17:5; Hch 9:5 ^s 25:46 Dn 12:2; Ro 2:7

2—Ekhweli'ł hats łenikfe'li'łets in wetsjuk ne'łuts pe' hamitsik'ui qa' namets pa' qji' łe'wis ne'lu Pascua,^t ma' qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' ne'tninei'ji' qe qa' net'enhetii'ji'pha'm pe'qu' cruze'.—^u

3Hik pakha'aj hekhewe' tenek'enhe'yipji' he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset, qa ewi'ł we'neni' pa'aj qa not'axi' wetju'ł ke' łaqqa palacio'oi ha' qji' łatata he' pa'il hii Caifás.^v

4Ma' qa iyetijju' in yijamtitaxets qu' nanat'inij qu' net'eku'mi' ha' Jesús qa' nilan.^w

5Hekhewe'en qa yi'tli'ijju' iye: —Qa hasu'ujle jit'eku'm eku'ni' qu' jintalan enewe' łe'sits nelutsji', hats'inha qa' nite' nat'ayeji' qu' na'nayu'kii ene' jukhew.—

Pe' efu yatsi'yipji' łe'łta' pa' Jesús pa' ewjisii.

(Marcos 14:3-9; Juan 12:1-8)

6Ha' Jesús i'nii ha' witset Betania, ke' łetsi'ii ha' Simón, hikha' łenqii iye leproso.

7Qa hik hakha'a' qa nekets ke' efu, neka'xets ke' ewi'ł qi' łe'wis ute hii alabastro e'łi'ni'ij topo'oj ka' ewjisii inyetax, ma' qa yatsi'yipji' łe'łta' ha' Jesús in mexe i'nijup ha' mesa.

8He' ł'ijatshenhei in yi'wenij qa nayutaxkii, qa yit'ijju': —¿Inhats'ek in yaq'ayinłekii kakha'an?^x

9Qe aka' ewjisii'ik'i olotstax pe' qek łaja'ye'tax ł'astai qek ne'tninei, ma' qekha netestiitaxij ne' if'ıljetsits.—

10Ha' Jesús in yepi'ye' ej hekhewe'en aka' yit'ijju', ma' qa yit'ijji'ju': —¿Inhats'ek in pekhel anyejeji'łijkii ene' efu? Aka' łeqfenye'łyij qi in łe'wis.

11Qe ene' ham yiwq'axine' nite' yili'ij week łahatsiyij qu' nana'li'ł ejup. Qa yakha'łe qa nite' week łahatsiyij qu' ha'ni'ł ejup.^y

12Aka' łeqfenye'łij ene' efu in yatsi'yipji' aka' ewjisii qa yewjisit ha'ne yaj, qe qa' najilet qu' nets'ewjisit aje'eł in mente' hayajkati'yik'ui qu' hawa'm.

13Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, pa'qu' na'ne'łi'ł qu' netfelhitii hatse' eke' łe'sits wi'tlijei ha'ne week sehe' epji', qa' netfelhitii iye aka' łeqfenye'łyij ene' efu, ma' qa' natjamtaxti'yik'ikii nekhe'en.—^z

Pa' Judas qa t'ihinij pa' Jesús.

(Marcos 14:10-11; Lucas 22:3-6)

14Ma' qa hik aka'aj ka' ewi'ł he' doce (12) ł'ijatshenhei hii, Judas Iscariote, qa ikii pa'aj hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il,^a

^t 26:2 Pascua ikji', łahats'ij pa'aj pe' week judiol in yilan na'aj kots'etax qa yilinij pe' ł'athits pe' łekuwelii pe' łeqejille wetju'ł in mexe i'ni' pa'aj pa' sehe' Egipto, qe qa' naqsi'łij pakha' yilan na'aj ajit wita's, hik pakha'aj qa ikik'ui'fik'i pa' Egipto. ^u 26:2 Jn 11:55; 13:1
^v 26:3 Sal 2:2; Mt 26:57; Lc 3:2; Jn 11:47; 18:13,15; Hch 4:6 ^w 26:4 Mt 21:46; Jn 11:53
^x 26:8 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 ^y 26:11 Dt 15:11; Jn 12:8

^z 26:13 Mt 24:14; Mr 1:1; 13:10 ^a 26:14-16 Mt 10:4; Jn 6:71; 12:4; 13:30; Hch 1:16

15 qa yit'ijets: —¿Pa'n uja'x pe'qu' isu'uni't qu' eslisi'hij hats'inha qu' k'elisiñij ha' Jesús?— Ma' qa he' pa'il qa yijaninij pe' treinta (30) nijketits liyits plata.^b
 16 Ma' qa hik aka'aj pa'aj ka' Judas qa wo'oikiiha pa'aj pa'qu' iwemetsaxe' qu' teke'ye' qu' net'ihinij ha' Jesús.

Pa' qi te'wis ne'u tenkujijji' pe' pan nite' yetsji't pe'qu' levaduraye'.
(Marcos 14:12-25; Lucas 22:7-23; Juan 13:21-30; 1 Corintios 11:23-26)

17 Ka' yojo ne'ujji' kakha' qi te'wis ne'u witkujijji' ne'ej pan nite' yetsji't pe'qu' levaduraye', he' l'ijatschenkei ha' Jesús qa nekets qa nifaakan: —¿Pa'n i'ni' pa'qu' isu'un qu' jinaniji' qa' haqsiñijji'kii pa'qu' jintetuj qu' net'ejuyets ha'ne qi te'wis ne'u Pascua?—

18 Qa yeku't qa yit'ij: —Ma'aliiteje'm na' witset qa' i'weni'hi' pa'qu' jukhewe' qa' it'ihijets: “Ha' Maestro yit'ij: Hats k'esets qu' namets yeqe hora, hik ta'hijupi' qu' henekii ne' etsi' qu' ha'ni'hiji' ene' yijatshenhei qu' heyeki'hiji' pa' qi te'wis ne'u Pascua.”—^c

19 Ma' qa hekhewe' yukin l'ijatschenkei, qa week yaqsiñkii aka' hats yit'ijets ha' Jesús. Qa yaji'let week ke' laqats t'ejuyets ka' qi te'wis ne'u Pascua.

20 Qa in hats najaleikii, ha' Jesús qa hats i'nijupju' ha' mesa qa week iye he' doce (12) l'ijatschenkei.

21 In mexe tekju', ha' Jesús qa yit'ijji'ju': —Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, ekheweli't na'l nakha' ewi't qu' net'ihinyij hatse'.—

22 Qa hekhewe'en qa qi in yitawje'meten qa week nifaakantax: —Yatsat'axyij, ¿me yakha'?—

23 Qa ha' Jesús qa yeku't, qa yit'ij: —Nakha' ewi't na' yoqotok'o'ot in hilke'elijetsju'kii ne' pan, hik nakha' pa' t'ihinyij hatse'.

24 Ha'ne Ła's na' Jukhew hats ikli'ij, in l'anyejeyek kekheve' hats we'nika'ajji' in t'ejuyets nakha'an. Qa jhiye' ha'nus nakha' t'ihinij hatse' ha'ne Ła's na' Jukhew! Les te'wistax nakha' jukhew qek hasu'uj nenekfik'i pa'aj.—^d

25 Ma' qa ha' Judas hik hakha' t'ihinij, qa nifaakan: —Maestro, ¿me yakha'?— Ha' Jesús qa yeku't: —Akha' hats lit'ij aka'an.—

26 In mexe tekju', ha' Jesús qa t'eku'mi' ka' pan qa yit'ijetspha'm te'wisij pa' Dios, qa netisijju' he' l'ijatschenkei qa yit'ijets: —Ku'mi'hiju't qa' huji't, hane'en hik ha'ne yese'n.—^e

27 Ma' qa t'eku'mi' iye ha' tok'o qa in hats yit'ijetspha'm iye te'wisij pa' Dios qa tisijik'i iye he' l'ijatschenkei, qa yit'ijets iye: —E'weeki'ihij qu' iya'ahij ha'ne tok'o,

^b 26:15 Ex 21:32; Zac 11:12-13; Mt 27:3 ^c 26:18 Jn 7:6,8; 8:20; 13:1; 17:1

^d 26:24 Dn 9:26; Mr 9:12; Lc 24:25-27; Hch 17:2-3; 26:22-23; 1Co 15:3; 1P 1:10

^e 26:26-29 Mr 3:7; 14:22-25; Lc 6:13; 22:17-20; 1Co 11:23-25; Mt 10:1; 14:19; 26:56; 16:20; 1Co 10:16; Jn 12:16

²⁸qe ha'ne i'nji' hane'en hik enewe' yathits, hik enewe' qu' nata'lets pakha' ink'ayik wenit'ij, ma' qa' nawantsiifik'i qe ta'lets pekhewe' olots hats'inha qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'ets.^f

²⁹Qa hit'hij ewets in hats nite' k'iyaji' iye ni'khap iye uwa h'i', iplu'ui qu' namtaxets pa' neluji' qu' jiniyataxji' iye na' ink'ayik uwa h'i' na' tenek'enhe'yi' na' Tata.—^g

Jesús qa nifel qu' newelkut'ijkii pa' Pedro.

(*Marcos 14:26-31; Lucas 22:31-34; Juan 13:36-38*)

³⁰In yili'ijju' kakha' ewi' in yiji'ik'i, ma' qa ikkii qu' nakiiteje'm ke' utek Olivos.^h

³¹Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijji'ju': —Hane'ejija ha'ne naja'xji', week ekheweli' qu' me'nitoni'lets hatse' qe yakha' qu' nata' yiwets, qe kekhewe' we'nika'ajji' Intata le'lijei yit'ij: “*Hilan hatse' na' kots'etets lenilayets, qa ne' kots'etets qa' nak'eskii.*” (Zac 13:7)ⁱ

³²Qa qu' yi'ha'xe'tax iye qa' hathayini' ek'uyii ha' Galilea.—^j

³³Ma' qa ha' Pedro qa yeku'q, qa yit'ijets: —Yemjeetax qu' week ne'nitontax e'mets hatse' qe akha' qu' nata' ewets, qa yakha'le qa' nite' l'anuu'yi' qu' he'niton e'mets.—

³⁴Ha' Jesús qa yit'ijets: —Yijaa'ija aka' hit'ij ewets ha'ne naja'xji' qu' mente' nape' pa'qu' ta'a'aye' qa hats wetshetk'ewi'hij qu' mewelku'tyijkii.—^k

³⁵Ha' Pedro qa yit'ijets iye: —Lunye'jij qu' week jinanaxju', nite' hewelku't ejkii.— Qa week l'anyejeitax aka'an he' l'ijatshenhei.

Jesús qa iyini' pa' najkaket Getsemaní.

(*Marcos 14:32-42; Lucas 22:39-46*)

³⁶Ma' qa hats namets ha' Jesús qa he' l'ijatshenhei ha' najkaket hii Getsemaní, qa yit'ijji'ju' he' l'ijatshenhei: —Hik ha'ne ni'ekuni'hi'ju'kii qa yakha'le qa' mexe ha'nii hakijji' qu' nek'iyin.—

³⁷Qa t'eqe'mets ha' Pedro qa he' wetsjuk telits ha' Zebedeo. Ma' qa yapelek ha' Jesús in yoksi'wen in qi in ika'metkii qa qi iye in itawje'met.^l

³⁸Ma' qa yit'ijets: —Qi in hoksi'wen in naq'aliyuyij pa' yikameta'xkii. Ha'ne a'maneyi'hi'. Hasu'uj mama'al yijup.—^m

³⁹Ma' qa ikfik'i pa' ha'nijji'in, qa wonokok'enju' qa yamitetsju' sehe' lotkoyek, qa iyin qa yit'ij: —Tata qu' teke'ye', qa' hasu'uj anamit yiwets

^f 26:28 Ex 24:8; Mt 20:28; Mr 1:4; He 9:20 ^g 26:29 Mt 4:23; Mr 1:15; Hch 20:25

^h 26:30-35 Mt 21:1; Lc 22:39; Jn 18:1 ⁱ 26:31 Mt 11:6; Jn 16:32 ^j 26:32 Mt 28:7,10,16;

Mr 16:7 ^k 26:34 Mt 26:75; Lc 22:34; Jn 13:38 ^l 26:37 Mt 4:21; 17:1 ^m 26:38 Sal

42:5-6; Mt 24:42; Jn 12:27

wat'ij ha'ne qi ek'imijji', qa hasu'ujte pa'qu' yakha' ye'le qu' hisu'un, akha' yijat'ij pa'qu' isu'un.—ⁿ

⁴⁰Ma' qa tepilii iye pa' i'ni' he' H'ijatsshenhei qa yi'wen in imaa'ju'ha pa'aj. Ha' Jesús qa yit'ijets ha' Pedro: —¿Me nite' leke' qu' ewi't horaye' qu'nte' ama'ye' eku'ni't yijup?

⁴¹Hasu'uj mama' a'hju'. Iyini't hats'inha qa' nite' nanami't ewets na' witaqjaajinkeye'j. Pe' atawjetsi't hats qi in yisu'untaxija qu' naqsiiikii aka'an, qa nite'le t'units ne' esenitsi't.—

⁴²Qa ewi'hij iye in ikfik'i iye pa'aj, qa iyin iye, ma' qa hats wetsjuk'ij, qa yit'ij iye pa'aj: —Tata, qu' nite' leke'ye' qu'nte' anamite' yiwets qa'nte' nek'ia'ye'ji' pa' qi ek'imijji', qa' aqsiiikii pakha' hisu'un.—^o

⁴³Qa tepiltaxii iye qa yi'wen iye in ima'ju' iye he' H'ijatsshenhei, qe nite' lekhweliju't pa' nijati'.

⁴⁴Qa ikfik'i iye, qa iyin iye ma' qa hats wetshetk'ewi'hij, qa yiyeketij kakha' hats yit'ij.

⁴⁵Qa tepilii iye pa' i'ni' he' H'ijatsshenhei qa yit'ijets pa'aj: —¿Me menjit lama'a'hju' qa lawapiyi'hju' iye? Hats yamets ne' hora, qa ha'ne La's na' Jukhew qa' netesti'yij nekhwew' u'ets jukhew.^p

⁴⁶Eniyi'tpha'mkii qa' jinakkii. Je't qeku'ni'hju't, hats met nakha' t'ihinyij.—

Te'nekumhi'yi' qa wetka'x pa' Jesús.

(Marcos 14:43-50; Lucas 22:47-53; Juan 18:2-11)

⁴⁷In mexe iyet ha' Jesús qa namets ka' Judas. Hikka' i'ntaxji'teje'm he' doce (12) H'ijatsshenhei. Olots he' hijs'eyek taqatsjikinetii qa uja'x he' najak he' t'eku'mi'. L'ukinhei he' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' tenek'enheiji' ha' witset.

⁴⁸Ka' Judas in t'ihinij qa hayiits na' pa'aj pa'qu' niwju'tsiqenij, qa yit'ij pa'aj: —Hakha' qu' hetu'je'm, qa' hik hakha'ye', qa' ku'mi'ti'.—

⁴⁹Qa in hats namets qa aje'e't nekets ha' Jesús, qa yit'ijets: —Łanam, Maestro.— Ma' qa tu'je'm.

⁵⁰Ha' Jesús qa yit'ijets: —Waika', aqsiiikii pakha' łanamij met qu' aqsiiikii.— Ma' qa hekhewe' hijs'eyek qa nekets ha' Jesús qa t'eku'mi' qa niyejinju'ha.^q

⁵¹Ma' qa hakha' ewi't hekhewe' H'ijatsshenhei qa t'eku'metsju' ha' łaqatsjikinet qa' weqfe'kin je'm qa yasinii ke' lekfi'ik'i ha' łeqejkunenek hakha' qiji' łatata he' pa'il.^r

ⁿ 26:39 Mt 20:22; Jn 5:30; 6:38; Fil 2:8; He 5:7 ^o 26:42 Mt 26:39; Mr 14:36; Lc 22:42; Jn 6:38 ^p 26:45 Jn 12:27; 13:1 ^q 26:50 Mt 20:13; 22:12 ^r 26:51 Lc 22:38; Jn 18:10

⁵²Ha' Jesús qa yit'ij: —Ukinik'iju' iye na' lejii na' aqa'tsjikinet. Qe week pe'qu' nawatlanij na'aj witqatsjikinet, qa' hik na'aj iye qu' naq'alij.^s

⁵³¿Ye' me lumti qu' nite' teke'ye' qu' nek'iyinets na' Tata, qa lakha' qa' aje'eñ nenukinju' pe'qu' nat'ani' doce (12) legión' angelitse?''

⁵⁴Qa qu' hik aka' lunye'je'kii, ¿qa pa'n lunye'j qu' nafits kekhewe' we'nika'ajji' in hayiits yit'ij qu' hik aka' lunye'je'kii?—''

⁵⁵Qa hik aka'aj qa yit'ijji'ju' ha' Jesús hekhewe'en: —¿Inhats'ek in l'aqatsjikineti'yi'lyii qa lenka'xi'l' iye ne' ek'uli'l' najak qu' ots'opheh'i'? ¿Me hik yijunye'j na'aj ejtenhetsax? Week neñuts yakha' ha'nifi ne' witijsitjii he'nq'ijatshenifi qa ham ts'ophe'e'.'''

⁵⁶Qa hats'e week qu' lunyeje'kii hane'ej ekewe'en, qe qa' nasinik'i kekhewe' yika'ajji' ke' profeta'ik'i.— Ma' qa hik aka'aj he' l'ijatshenhei qa week yak'esik'uikii qa ilatkii.^x

Jesús qa wetka'xii pe' lets'i pa' qiji' latata pe' pa'il.

(*Marcos 14:53-65; Lucas 22:54-55,63-71; Juan 18:12-14,19-24*)

⁵⁷Hekhewe' t'eku'mi' ha' Jesús qa yeka'xii ke' lets'i ha' Caifás, hikha' qiji' latata he' pa'il, qe hik hakha' not'axi' wetju'l' hekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa he' tenek'enheiji' ha' witset.^y

⁵⁸Ha' Pedro qa yijayanpha'mkii pa'aj qa toxh'imii, yamhi'ijijii'ha pa'aj ha' jofji'ju' ke' lets'i ha' pa'il latata. Qa uiteje'm qa i'nijupju' pa'aj hekhewe' witeqjehinenheyipji' ke' witijsitjii qe qa' niweenijha week pa'qu' leqfenejeji'ij.^z

⁵⁹Hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa week pekhewe' Junta Suprema^a wo'oikii pa'qu' witwok'onhet'e'e qu' net'eju'yiju'l' ha' Jesús, hats'inha qu' teke'ye' qu' natlanhetii.^b

⁶⁰Qa nite'le yi'wen, yemjeetax in olotstax pe' jukhew in wok'onletaxiikii pa'qu' lunye'je' ha' Jesús. Qa i'nk'a'e pa'aj qa na'l pe' wetsjuk jukhew qu' nowotk'onijkii iye.^c

⁶¹Enewe'en qa yit'iju' pa'aj: —Ha'ne jukhew hik ha'ne yit'ijets: “Yakha' teke' qu' hiwu'enhetiikii ene' qi witijsitjii, qa' wetshetk'ewi'l' neñuts qu' henihipha'm iye.”—^d

⁶²Ma' qa ha' pa'il latata qa ts'ap'a, qa yit'ijets ha' Jesús: —¿Me nite' l'inku'l'? ¿Pa'n qu' it'ij qu' eku'hik'i aka' wenit'ij ewets?—

^s 26:52 Gn 9:6; Ap 13:10 ^t 26:53 Ewi'l' legión, ikji' ewi'l' tatsai mil (6.000) yamets pe'qu' oq'ophelinetsiletse'. ^u 26:53 2R 6:17; Dn 7:10; Mt 4:11; Lc 8:30 ^v 26:54 Mt 1:22; 26:24 ^w 26:55 Mr 12:35; Lc 21:37; Jn 7:19; 8:2; 18:20 ^x 26:56 Ro 1:2; 2P 1:20; Mt 10:1; 26:54,56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 ^y 26:57-68 Mt 26:3; Jn 11:49 ^z 26:58 Jn 7:32; 18:15 ^a 26:59 Junta Suprema ikji' tenek'enhe'yij qa yeje' iye pa' sehe' Israel, pe' jukhew yamets 71. ^b 26:59 Mt 5:22; Hch 6:11 ^c 26:60 Dt 19:15; Sal 27:12; 35:11; Hch 6:13
^d 26:61 Mt 27:40; Jn 2:19; Hch 6:14

63 Qa ha' Jesús qa nite'le inku'ł. Qa ha' pa'il łatata qa yit'ijets iye pa'aj: —Aka' ħijji' pa' nite' wa'm Dios qu' hit'ij ewets yape enfeli'ł ye'mha, ħme hik akha'ija pa' Cristo, Łaa'sija pa' Dios?—^e

64 Ha' Jesús qa yeku'ł: —I'woyaxijik'iha ka' hit'ij in hik yakha'. Qa hit'ij ewets iye ekheweli'ł in ħ'weni'ł hatse' *ha'ne Ła's na' Jukhew qu' na'ni'ju' na' yiya'yik'i nakha' Ham Łet'unhene'ji'iju'ł in T'un, qa qu' nenekijju' iye ne' wasil ha'ne wa'sji'.*—
(*Sal 110:1*)^f

65 Ma' qa ha' pa'il łatata qa yiwjaf'itik'i pa' ħ'uihitjiile, qa yit'ij: —Eke' yit'ij ha'ne jukhew qi in u'łetsik'i ħe'lijeyets pa' Dios. ħŁekpa' qu' hami'ik'ui qu' nenfel iye pakhape' iye ħunye'je'kii hane'en? Ekheweli'ł ħe'pi'ye'elik'i ke' yit'ij in u'łetsik'i.^g

66 ħPa'n łumti'ł qu' ħenifene'je' hane'en?— Qa yeku'ł pekhewe'en: —Ewi'ħe in weju'ħij qu' nawa'm.—^h

67 Ma' qa tek'ijje'mkii ħeju's qa yi'witenji'ijje'm iye. Qa pekhewep qa yeqsilanje'm ħeju's,ⁱ

68 qa yitjiijets: —Akha', in hik akha' pa' Cristo ħŁekte'ek pa' nalan?—^j

Pedro qa welkut'ijkii.

(*Marcos 14:66-72; Lucas 22:56-62; Juan 18:15-18,25-27*)

69 Ha' Pedro i'niju' hakha' joofji'ju' ke' wititsi'ii. Ma' qa nekets pa'aj ke' ewi'ł witqejkunenki', qa yit'ijets: —Qete'e' hik akha' iye hekhewe' ħijts'eyekji'ijkii ha' Jesús Galilea ħe'le'.—

70 Qa hakha'le'en qa welkut'ijkii qa week yepiikinij hekhewe'en in yit'ij: —Axe'm, nite' tsikfe'lets kakha' hit'ij.—

71 Ma' qa ikii pa'aj qa i'ntaxi' pa'aj ha' ħeji'ii, qa hik hakha'a' qa yi'weni' iye pekhep iye, pekhe'en qa yit'ijji'ju' pekhewep iye: —Hik ha'ne ha' ħijts'eji'ijkii ha' Jesús Nazaret ħe'le'.—^k

72 Ma' qa ewi'ħij iye in welkut'ijkii, qa hats les in yatinhettaxik'i in welkut'ijkii: —Axe'm, yakha' nite' tsikfe'lets hakha' jukhew.—^l

73 Qa sujte iye pa'aj pekhewe' i'ni' pakha'an qa nekets iye ha' Pedro qa yit'ijets iye pa'aj: —Yijaa'ija in hik akhap iye hekhewe' ħijts'eyekii. Hik anyejei qe iyetju'.—

74 Ma' qa yape'ek ha' Pedro in u'łaxik'i ħ'anye'j qa weniwjutsiqentaxijha iye in yit'ij: —Qu'nte' yijaayi'ija aka' hit'ij qa les ħe'wis qek nastanithen pa' Dios. ħNite' tsikfe'lets hakha' jukhew!— Ma' qa hik pakha'aj qa ip pa' ta'a'a'.

^e 26:63-66 Lc 22:67-71; Is 53:7; Mt 5:33; 14:7; 23:16; 27:12,14; Jn 19:9; Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21; Lv 5:1; 1S 14:24,26; Mt 16:16 ^f 26:64 Dn 7:13; Mt 16:27; 24:30; Ap 1:7 ^g 26:65 Mr 3:29; Jn 10:33; Nm 14:6; Mr 14:63; Hch 14:14 ^h 26:66 Lv 24:16; Jn 19:7 ⁱ 26:67 Mt 27:30; Mr 10:34; Lc 22:63-65; Jn 18:22 ^j 26:68 Mr 14:65; Lc 22:64 ^k 26:71 Mr 14:67; Hch 6:14 ^l 26:72 Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21; Mt 5:33; 14:7; 23:16

⁷⁵Qa ha' Pedro qa yijamti'ik'i pa'aj in hayiits yit'ijets ha' Jesús: —Qu' mente' nape' pa'qu' ta'a'aye' qa hats wetshetk'ewi'hij qu' newelku'tyijkii.— Ma' qa ikfik'i pa'aj ha' Pedro qa qi in ip pa'aj.^m

Jesús qa wetka'xii pa' Pilato.

(*Marcos 15:1; Lucas 23:1-2; Juan 18:28-32*)

27 ¹Ma' qa in hats leefiju' iye, qa week pa'aj hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset, qa not'axij wetju'l iye qe qa' nilan ha' Jesús.ⁿ

²Ma' qa in hats yophe'l qa yeka'xii qu' netisij ha' Pilato, hikha' romano gobernador ipji' ne' judiol.^o

Wa'm pa' Judas'ik'i.

³Ka' Judas hik kakha' t'ihinij ha' Jesús. In yi'wen in hats yijaa'ija qu' natlanhetii hatse' ha' Jesús qa qi in itawje'met qa yepilettaxets pa'aj pe' treinta (30) nijketits ne'ej plata hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' tenek'enheiji' na' witset.^p

⁴Qa yit'ijets: —Qi in yu'ax qe he'yihinij ma' qa' nawa'm nakha' jukhew ham u'axe' qu' naqsiijkii.— Qa hekhewe'en qa yit'ijiju'l pa'aj: —¡Nite' tsatsat'etsi'hij pa'qu' natawje'meten! ¡Akha'te in lantsat'axij!—

⁵Ma' qa ka' Judas qa nijele'ejifi pe' l'astayik'i ke' witlijsitjii, qa ikfik'i pa'aj qa wetsifinpha'm.^q

⁶Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa nat'a'ak'i pa'aj pe' l'astayik'i, qa yit'ijju': —Ene' l'astai hats nite' teke' qu' netenenik'iju' nekhe' ti'najki' t'ejuyets ne' witlijsitjii, qe enewe'en hats tajayij pe' wit'athits.—^r

⁷Ma' qa in hats week lexkelij iye, qa pe' l'astai qa taqhayjets pa' ewi'l sehe' hii Campo del Alfarero, hats'inha qa' hik pakha'ye' qu' lenimeku'wet'i'ij pe'qu' jukhewiikali'ik'i.

⁸Qa hik ta'hijupi' ha'ne sehe' in lenqiyij “Wit'athits Letset.” Qa yamijij hane'ej in lenqiyij.

⁹Ma' qa hats yafits kakha' yit'ij pa'aj pa' Dios in i'nijji' pa' profeta'ik'i Jeremías qa yit'ij pa'aj: —*Pekhewe'en qa t'eku'mil' pe' treinta (30) l'astai nijketits plata, hik aka' tajanye'j pa' ewi'l jukhew taqjanyejeyij nekhewe' Israel teitets.* (Zac 11:12)^s

¹⁰Ma' qa pe' l'astai qa taqhayjets pa' sehe' hii Campo del Alfarero. Hik aka' yit'ij yiwets pa' Yatsat'axyij.— (Zac 11:13)

^m 26:75 Mt 26:34; Jn 13:38; Hch 3:13-14 ⁿ 27:1 Mt 26:34; Jn 13:38; Hch 3:13-14

^o 27:2 Mt 20:19; Lc 13:1; Hch 3:13; 1Ti 6:13 ^p 27:3 Mt 21:29; 26:14-15 ^q 27:5 2S 17:23; Lc 1:19,21; Hch 1:18 ^r 27:6 Mr 2:24; Jn 18:31 ^s 27:9-10 Jer 32:6-9; Mt 1:22

Jesús qa wetka'xii pa' Pilato.

(Marcos 15:2-5; Lucas 23:3-5; Juan 18:33-38)

¹¹Ha' Jesús qa watsap'anhelijup pa'aj hakha' gobernador, qa hane'en qa nifaakan, qa yit'ijets: —¿Me akha' pakha' qi latata ene' judío?— Qa yeku't pa'aj ha' Jesús: —I'woyaxijik'iha ka' lit'ij.—^t
¹²Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' hakha' witset in yittaxijetskii kekhe'we' wekwek u'lets yit'ijets in yaqsiiikii ha' Jesús, qa hakha'te Jesús qa nite' yeku'tik'i.^u
¹³Qa hik ta'hijupi' pa'aj ha' Pilato in yit'ijets: —¿Me nite' lepiye' kekhe'we' wekwek u'lets wenit'ij ewetskii qu' aqsiiikii?—
¹⁴Qa ha' Jesús qa nite' yeku't. Qa nite' ewii'te' iye pa'qu' neku'tik'i pe' u'letsik'i wenit'ijets in yaqsiiikii. Qa hik ta'hijupi' hakha' gobernador in qi in yitju'axijpha'm.

Pa' Pilato qa inaqyaji'ij qu' natlanhetii pa' Jesús.

(Marcos 15:6-20; Lucas 23:13-25; Juan 18:38–19:16)

¹⁵Hakha' gobernador ha' witset, in hayiits leqfenye'jji'ij qa yamji'jets ekewe' le'sits neluts Pascua qu' niwejin pa'qu' ewi't wit'ophe'lik'e' pakha' qu' niyinen pekhewe' jukhew.
¹⁶Qa na'l pa'aj hakha' ewi't qi in yinikfe'l wit'ophe'lik hii Barrabás.
¹⁷Qa in hats ewi't i'ni' pa'aj pekhewe' olots, ha' Pilato qa nifaakanji'ju': —¿E'kpa' hisu'uni't qu' netwejinhetii ne' wit'ophe'li, me hakha' Barrabás, me i'n'i' nakha' Jesús, tenqii iye Cristo?—^v
¹⁸Qe ha' Pilato nikfe'lets hekhewe'en in tisij qe ta'tets in teqemtshente'etskii.
¹⁹Ha' Pilato in mexe i'nipji' pa'aj ha' lots'o'ji'la'x t'ejuyets in yeje'hi'k'ui pa'qu' l'nye'je'kii (juez), pe' lewhe'ye' qa inqekenijii pe' le'lijei, qa yit'ij pe' le'lijei pe' efu: —Hasu'uj ma'ajets pa' lenifeny'e'j nakha' jukhew yatsathen, qe juka'x qi in u'axik'i ka' yitsowot'ax ta'tets nakha'an.—^w
²⁰Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset qa yaqsiiijetskii in yiyaji'etskii hekhewe' olots jukhew, ma' qa week iyinets qu' netwejinhetii ha' Barrabás qa hakha'te Jesús qa' natlanhetii.
²¹Ha' gobernador qa ewi'tij iye in nifaakanji'ju' iye: —¿Pa'n l'nye'j pa'qu' netwejinhetii ene' wetsjuk wit'ophe'li?— Pekhewe'en qa yeku't: —¿Barrabás qu' netwejinhetii!—

^t 27:11-14 Mt 2:2; 1Ti 6:13 ^u 27:12 Mt 26:63; Jn 19:9 ^v 27:17 Mt 1:16; 27:22

^w 27:19 Gn 20:6; Nm 12:6; Job 33:14-16; Mt 2:12; Jn 19:13

22 Qa ha' Pilato qa nifaakanji'ju' iye: —¿Qa pa'n qu' yeqfenejeji'jek ha'ne Jesús hii iye Cristo?— Qa week yeku'l pa'aj pe' jukhew qa yit'ijju': —¡Ne'nenji'pha'm pe'qu' cruze!—^x

23 Ha' Pilato qa yittaxij iye pa'aj: —¿Inhats'ek? ¿Lekpa' u'l'ax yaqsiijkii hane'en?— Pe' jukhew qa les yit'unhetik'i in taya'yijipji'kii, qa yit'ijju' iye: —¡Eni'hji'pha'm cruze!—^y

24 Ha' Pilato in yi'wen in hats ham leqfenejeji'ij, qe ewi'He in hats les yiwakanintaxkii hekhewe' jukhew, ma' qa inq'ukinii pa'aj pa'qu' iweli'ye' qa tetka'xii, qa yethinij he' week in wa'nqa', qa yit'ij: —Yakha' nite' ta'l yiwets qu' nawa'm ha'ne jukhew yatsathen. Ekhewe'le'hi'ij.—^z

25 Qa yeku'l pa'aj pekhewe' week jukhew: —Ehe, yekheweli'l qa enewe' yilitsi'l, he'yeku'mi'hiju'l qu' he'yenheti'yi'hi' qu' nata'hi'l yiwets qu' nawa'm nakha'an.—^a

26 Ma' qa ha' Pilato qa yiwejin pa'aj ha' Barrabás. Qa hakha'le Jesús in hats yili'ij in yeqsilankii, ma' qa tisij pa'aj he' oq'ophelinetsilets qe qa' ne'nenji'pha'm pe' cruz.^b

27 Ma' qa pe' oq'ophelinetsilets telits pa' gobernador qa yeka'xifi pa'aj ha' Jesús ke' palacio, ma' qa he' oq'ophelinetsilets qa week not'axij wetju'l pa'aj hakha'an.^c

28 Qa nit'ijji' pa'aj ke' leqhinatai ma' qa yi'ntaafinij pa'aj pa' s'e' leqi'ntaafit'ij.^d

29 Qa yuihinji'ju' iye pa'aj pekhe' yifti'yik'i tii, qa pa' yiya'yik'i tokoi qa yekumhini' pa' tutsi'latax. Ma' qa wonokok'enifikii yawitjite, qa yit'ijjijets: —E'he'wisi'imkii, qi latata ene' judiol.—

30 Qa tek'yi'kii iye qa t'eku'mijets iye pa' tutsi'latax ma' qa yilanijkii leila'.^e

31 In hats yili'ijju' in qi in yawitji pa'aj hakha'an, qa nifte'ji' iye pa' yi'ntaafinij s'e' qa yuihinik'ipha'm iye pa'aj ke' leqhinataayija. Ma' qa yeka'xfik'i qe qa' nenji'pha'm pe' cruz.

Jesús qa we'nenji'pha'm pe' cruz.

(*Marcos 15:21-32; Lucas 23:26-43; Juan 19:17-27*)

32 In hats k'esitsiyu'uk'uifik'i ha' witset, qa weikutiju'l ha' ewi'l jukhew Cirene leile' hii Simón. Qa he' oq'ophelinetsilets qa yiyaji'ijets qu' neka'xi'm ke' leqe cruz ha' Jesús.^f

33 Qa in hats yamijets hakha' lenqii Gólgota, ikji' aka'an, witjila'ak'i letset.^g

^x 27:22 Mt 1:16; Hch 13:28 ^y 27:23 Lc 23:41; Jn 8:46 ^z 27:24 Dt 21:6-8; Sal 26:6; Mt 26:5; 27:4,19 ^a 27:25 Jos 2:19; Hch 5:28 ^b 27:26 Is 53:5; Mr 15:15; Lc 23:16; Jn 19:1
^c 27:27-31 Mr 15:16-20; Jn 18:28,33; 19:2-3,9; Hch 10:1 ^d 27:28 Lc 23:11; Jn 19:2
^e 27:30-31 Is 53:7; Mt 26:67 ^f 27:32 Nm 15:35; He 13:12 ^g 27:33-44 Mr 15:22-32; Lc 23:33-43; Jn 19:17-24

34Qa t'iyahanhetiitaxji' pa'aj pa' wino yetsji'l pe' ewi'l ne'ej inqa'metets l'aftuk, ma' qa in hats yijaajintax pa'aj, qa yili'ij qa nite' niyayu'ji' qa t'oqowe'yiju'l pa'aj.^h

35Qa in hats yenji'pha'm ke' cruz, qa ke' leqhinatai qa watk'esaxijju', ikij wetju'l.

36Ma' qa i'nijupju'kii qe qa' nejelets.

37Qa ka' wankaaju'tetsju' leji'a' we'nika'ajji', hik kakha' ka' ta'lijupi' in talanhetii, qa yit'ij ka' we'nika'ajji': —Hane'en Jesús, hik ha'ne qi latata ene' judiol.—

38Qa le'nenhifetsji'pha'm iye ke' cruzits ke' wetsjuk ejtenhetsits. Ewi'l ka' te'weyij yiya'yik'i qa kakhap qa lefeyi'j te'weyijek.ⁱ

39Hekhewe' nekjiijup qa yawitjijeetspha'mkii, qa yitjiij iye qhet tetet leial,^j

40ma' qa yitjiijetspha'm: —Akha' in lonopletju' hatse' ne' witlijsitjii qa' wetshetk'ewi'l neluts qu' eniihinpha'm iye, metelinle. Qu' yijaa'ija qu' la'se'ejha pa' Dios qa' ilit'ik'uiju' ne' cruz.—^k

41Qa hik lunyejei iye hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset in yawitji'etspha'mkii iye qa yit'ijju':

42 —Ni'inji'ijju' pekhewep qa lakha'le qa nite' leke' qu' netelinle. Hik ha'ne pa' latata ne' Israel, ye'ehe, qa' net'ilitju' in we'nenji'pha'm ne' cruz, ma' qa hayitse' yijat'ij qu'nte' jintegekuye.^l

43In nite' yeqeku' pa' Dios, ye'ehe qa' hik pakha'ye' qu' ninin hane'ej qu' yijaa'ija pa' Dios qu' nisu'un nakha'an, (Sal 22:8) qe nakha'an yit'ij: “Yakha' laa'sija pa' Dios.”—^m

44Qa hik lunyejei iye ke' ejtenhetsits lenenhefetsji'pha'm ke' cruzits ul'etsik'i iye le'lijeyetskii.

Wa'm pa'aj pa' Jesús.

(Marcos 15:33-41; Lucas 23:44-49; Juan 19:28-30)

45In hats natsathenju' junu' qa weekij ha' sehe' in nookii yamijii in las tres metju' junu'.

46Hik pakha'aj ha' Jesús qa t'unik'i in tayaikii: —Elí, Elí, ¿lema sabactani?— Ikji' aka'an: —Dios Yatsat'axyij, Dios Yatsat'axyij, ¿inhats'ek in tetswu'm?— (Sal 22:1)ⁿ

47Qa hekhewe' i'nijup, hekhewe' uja'x in yepi'ye', qa yit'ijju': —Hats taya'yiikii pa' profeta'ik'i Elías.—

^h 27:34-35 Sal 22:17; 69:21 ⁱ 27:38 Is 53:12; Mt 20:21; Jn 18:40 ^j 27:39 Job 16:4; Sal 22:7; 109:25; Lm 2:15; Mr 15:29 ^k 27:40 Mt 4:3,6; 26:61,63; Jn 2:19 ^l 27:42 Jn 1:49; 12:13 ^m 27:43-44 Lc 23:39-43 ⁿ 27:46 He 5:7

48 Qa aje'e! hakha' ewi't hekhewe'en qa wekuma'xii ka' ewi't jupayek (esponja) qa yuihinji'ju' ka' wino na'aj ewtsik'iiji' yilke'ej ji'teje'm ka' tutsi'latax ma' qa iktaxijets qu' nifunenij qe qa' niyahan.^o

49 Qa hekhewepe qa yit'ijju': —Iwejinle, qa' jintejejiiju' pa' Elias'ik'i qu' nanamii qa' niin.—

50 Ma' qa ha' Jesús, qa ewi'tij iye in t'unik'i in tayai iye, ma' qa wa'm.^p

51 Qa hik pakha'aj kakha' lenjilafi' hakha' yeqet'axetsji' ke' witijsitji' qa ja'fik'iju' heqewuk'u ta'hijiipha'm in ja'fik'iju' ka' te'weipha'm qa yamijiiju' ka' sehe' eju'. Qa ha' sehe' qa me'le'le'l iye qa ke' utel qa ja'afju' iye.^q

52 Qa pe' nimekui qa qhofik'i iye pa'aj qa olots pe' jukhew'ik'i, efuts'ik'i yatsathen ma' qa' ilii iye.

53 Qa ikik'uifik'ikii pe' lenimekui in hats ila'x iye pa'aj ha' Jesús, pekhewe'en qa ikji'teje'm iye na' qi te'wis witset Jerusalén qa olots he' yi'wen pa'aj.

54 Hakha' centurión' qa hekhewe' iye i'nijup yejelets ha' Jesús, in yi'wen in waja' ha' sehe' qa kekhewe' iye wekwek lunyejeikii qa qi in nijiwei wetju't, ma' qa yit'ijju': —Yijaa'ija aka'an in hik aka' pa' Eaa'staxija pa' Dios.—^s

55 Olots he' efuts neje'i'ikii tots'i'mii ha' i'ni', hik hekhewe' iijts'eyekkii ha' Jesús in ta'hiji' ek ha' Galilea'ai in t'ifti'ts'etskii.^t

56 Hekhewe'en i'nji'teje'm ke' María Magdalena qa ke' María lenene ha' Jacobo (Santiago) qa ha' José qa ke' lenene he' telits ha' Zebedeo.^u

Jesús qa we'nenifi pe' lenimekuk.

(*Marcos 15:42-47; Lucas 23:50-56; Juan 19:38-42*)

57 In hats metiyu'ju' junu' qa namets pa'aj ha' ewi't jukhew yiwq'axin wekwek, hii José Arimatea teite', takha' iye hats yijayan qa tek'enets iye ha' Jesús.^v

58 Ha' José qa mexe yamii pa'aj ha' Pilato qu' niyinjets ka' Jesus'ik'i qu' neka'x. Ha' Pilato qa inaqyaji'ij qu' netesti'yij.

59 Ha' José qa t'eku'mi'fi pa'aj ka' Jesús ma' qa yijuphe'tji' ka' penyilo te'wis.

60 Ma' qa yenifi ke' yatsat'axij in lenimekuktax ink'aiki' inqajkaninijju' pa'aj ke' utekji'teje'm. Ma' qa in hats yikoyoyinhetets in yit'onijji' ke' qi ute ha' lenuihiyi'teje'm ke' nimekuk, ma' qa ik.^w

61 Qa ke' María Magdalena qa kikhep iye María iye, qa ip'tu' pa' i'nijupi'ju'kii pa'aj ke' nimekuk.

^o 27:48 Sal 69:21; Mr 15:36; Lc 23:36; Jn 19:29 ^p 27:50 Mr 15:37; Lc 23:46; Jn 10:18

^q 27:51 Ex 26:31-33; 2Cr 3:14; He 9:3 ^r 27:54 Centurión ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien (100) oq'ophehinsilets, Roma teite'. ^s 27:54 Jn 5:19; He 1:2 ^t 27:55 Sal 38:11; Lc 8:2-3;

Jn 19:25 ^u 27:56 Mt 20:20; Mr 15:40; Jn 19:25 ^v 27:57-61 Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 ^w 27:60 Is 53:9; Mt 27:66; 28:2; Mr 16:4

Pekhewe' oq'ophehinetselets yejelets pe' hesehek pa' Jesús.

⁶²Ka' neluji' watji'letji' pe' witqats qa kakhap neluji', qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye fariseol qa yamii pa'aj ha' Pilato,^x

⁶³qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, hijamti'ikiki ka' yit'ij ka' ejtitsi'l jukhew'ik'i in mexe ìla'x, qa yit'ij: “Qu' namets wetshetk'ewi'l neluts qa' yi'la'xe' iye.”^y

⁶⁴Qa hik ta'lijupi', akha' qu' inaqyaji'ij qu' netjelitiyetsha ke' ñenimełuk namijii qu' wetshetk'ewi'le' nelutse', hats'inha qu' nite' neneki'ii he' l'ijatsshenhei ma' qa' net'ejtenij, ma' qa' i'nk'ałe nit'ijets ha'ne witset: “Hats ìla'x iye.” Qa pakha' teke'lenju' qu' le'wejtitsiye' qa' les qu' qi qu' ul'axe' wiikfik'i, qa' nite' hik ñunye'je' ka' yojo.—^z

⁶⁵Qa yit'ijju'ł ha' Pilato: —Enewe'en oq'ophehinetselets eka'xi'ł, qa' ejeñineni'lij pe' hesehek qa aqsiihijkii pakha' hats ñenikfe'li'lets qu' aqsiihijkii.—

⁶⁶Ma' qa ikkii qa yijanithen pe' nimełuk, qa yeni' pa' teji' pe' ñeq'ikati' qa' jutsiqaxi'ij qu' ham nit'ij qhof. Ma' qa amaneyijup he' oq'ophehinetselets qa yejeł.^a

Ha'x iye pa' Jesús.

(Marcos 16:1-8; Lucas 24:1-2; Juan 20:1-10)

28 ¹In hats t'anji' kakha' neluji' sabadoji', in i'nk'a nekiyupha'm pa'aj ne' junu' ka' yojo neluji' (domingo), ke' María Magdalena qa kikhep iye María ikii pa'aj ke' nimełuk qu' ni'wen.

²In mente' yamets pa'aj qa t'unik'i in me'le'l pa'aj ha' sehe' qe te'nilitju' pa' ñaqa ángel ha' Yatsat'ax'inij qa ikets ke' nimełuk qa yit'ij qhof ke' ute lit'otax qa i'nipji'.^b

³Pa' ángel leppepep pa'aj hik ñunye'j na'aj etheluna'x, qa pe' ñeqhinatai qa fo' hik ñunyejei l'ifiwa'x.^c

⁴Pe' oq'ophehinetselets in yi'wen pa'aj qa yitsalalinhet wetju'ł qe qi in nijjwei. Ma' qa week namju'kii hik ñunyejei qu' nanaxju'.

⁵Pa' ángel qa yit'ijets pa'aj he' efuts: —Ekhweli'ł, e'nijjiweikitek'i'ł, qe yakha' tsikfe'lets in łowotaxihikii ha' Jesús hikha' we'nentaxji'pha'm ke' cruz.^d

⁶Hats nite' i'ni' hane'e'in. Hats ìla'x iye ka' hats yit'ij ewets. Te'łuni'ł qa' jeli'ł ha'ne we'nentaxi'.^e

^x 27:62 Mr 15:42; Lc 23:54; Jn 19:14,31,42 ^y 27:63 Mt 16:21; 17:22-23; 20:19;

Mr 8:31; 10:34; Lc 9:22; 18:33 ^z 27:64 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16

^a 27:66 Dn 6:17; Mt 28:2,11 ^b 28:2 Lc 24:4; Jn 20:12 ^c 28:3 Dn 7:9; 10:6; Mr 9:3;

Jn 20:12; Hch 1:1 ^d 28:5 Mt 14:27; 28:10; Ap 1:17 ^e 28:6 Mt 12:40; 16:21; 27:63

7Qa' if'elitimik'i qu' enfeli'hi he' f'ijatshenhei in hats ila'x iye. Lakha' wathayinti'il ek'uyii ha' sehe' ei Galilea, qa' hikha' tit i'weni'hi. Hik ekewe' tit k'efeli'hi'm.—^f

8Ma' qa he' efuts qa yapelek pa'aj qa ikik'ui ke' nimefuk itaqsunkiiha. Qi in nijiweitax qa qiile iye in te'sitsi'mkii, wekuma'xijii pa'aj qu' nenfeli'm he' f'ijatshenhei.

9Qa hik pakha'aj, ha' Jesús qa we'nethinets pa'aj hekhewe' efuts qa wetfeli'm. He' efuts qa ikets pa'aj qa wonokok'enifikii qa tik'eyijup hef'iyeyijju' qa iyinets.^g

10Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —E'nijiweikitek'il. Yape ma'aikii qa' enfeli'hi'm he' yejefets qu' nakkii namii ha' sehe' Galilea qa' hikha' netsweni' hatse'.—^h

Pe' oq'ophelinetsilets qa nifelik'i pa' lunye'jkii.

11In hats ikkii pa'aj he' efuts, ma' qa pe' uja'x pekhewe' oq'ophelinetsilets qa ikii pa'aj ha' witset qu' nenfelimik'i pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il week aka' lunye'jkii pa'aj.

12Pe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa ikii qu' nonot'axi'l wetju'l pekhewe' tenek'enheiji' pa' witset, qa tafaakate'yijju' pa'qu' leqfenejeyi'ij tewek. Ma' qa tsisij pe' olots f'astai pe' oq'ophelinetsilets.

13Qa yit'ijets pa'aj: —Aka' it'ilij: “He' f'ijatshenhei namii pa'aj aka' najaxik'i qa t'ejenij pa'aj ka' Jesus'ik'i yekhweli'l in qi in hama'alju'.”

14Qa qu' nenikfe'ltaxets nakha' gobernador, qa' yekhweli'l qu' haifaakateyi'lju' qa' ham peyi'ijkii qa ekhweli'il qa' ikesimen h'ilikii.—ⁱ

15Pe' oq'ophelinetsilets qa t'eku'miju'l pe' f'astai ma' qa week yaqsiijkii aka' hats wenit'ijets pa'aj. Qa aka' wit'anye'j qa hik aka' week i'ye'ej wetju'l ne' judío qa yamijii hane'ej.^j

Yape ma'aik'i ene' week witsetits qa' ijatsheni'hi eke' yi'lizei.

(*Marcos 16:14-18; Lucas 24:36-49; Juan 20:19-23*)

16Qa hekhewe'le once (11) f'ijatshenhei ha' Jesús qa ikkii qu' namii ha' sehe' Galilea, ke' utek'ii hats yiwjutsiqenik'uyii ha' Jesús qu' newe'twenih'.^k

17Qa in yi'wen hekhewe'en ha' Jesús qa week wonokok'enju'kii. Qa uja'x hekhewe' nite' tu'u numtiye'taxija qu' hik hakhaayi'ija.^l

18Ma' qa ha' Jesús qa ikets, qa yit'ijets: —Na' Dios hats week tselisij qu' heinek'enhe'yij na' wa'sji' qa ha'ne sehe' ipji' iye.

^f 28:7 Mt 10:1; 26:32,56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16; Mr 16:7 ^g 28:9 Mr 16:9; Jn 20:14 ^h 28:10 Jn 20:17; Ro 8:29; He 2:11-12,17 ⁱ 28:14 Mt 27:2; Hch 12:20

^j 28:15 Mt 9:31; 27:8; Mr 1:45 ^k 28:16 Mt 26:32; 28:7 ^l 28:17 Dn 7:13-14; Jn 17:2; Ro 14:9; Ef 1:20-22; Fil 2:9-10; Col 2:10; 1P 3:22

¹⁹Yape ma'añik'i week ene' witsetits qa' ijatsheni'ñij qu' natsjayan iye qa' impulijini'ñij ka' ñii na' Tata qa ha'ne Ëa's qa na' Espiritu Santo.^m

²⁰Qa' ijatsheni'ñij hats'inha qu' netk'enik'i ke' week hats k'ijatsheni'ñij. Menikfelititsha in Yakha' nite' k'itoni'ñ week neñuts ha'ni'ñ ejupkii yamijii qu' hame'tax ha'ne sehe'.—ⁿ

^m 28:19 Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; 24:47; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Mr 16:15; Hch 2:38; 6:1; 8:16

ⁿ 28:20 Mt 13:39; 18:20; Hch 1:2; 2:42; 18:10